

ANKARA

HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

**AFRİKA KADIN EDEBİYATININ TÜRKİYE'DE YANSIMALARI: MARIAMA
BÂ'NİN "UZUN BİR MEKTUP" ADLI ROMANININ TÜRKÇE ÇEVİRİSİNİN
KÜLTÜR ODAKLI YAKLAŞIM IŞIĞINDA İNCELENMESİ**

Özge GÜLDERE

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. Suna TİMUR AĞILDERE**

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
MÜTERCİM TERCÜMANLIK ANABİLİM DALI
ÇEVİRİ VE KÜLTÜREL ÇALIŞMALAR BİLİM DALI**

EKİM-2019

**AFRİKA KADIN EDEBİYATININ TÜRKİYE’DE YANSIMALARI:
MARIAMA BÂ’NİN “UZUN BİR MEKTUP” ADLI ROMANININ TÜRKÇE
ÇEVİRİSİNİN KÜLTÜR ODAKLI YAKLAŞIM IŞIĞINDA İNCELENMESİ**

Özge GÜLDERE

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
MÜTERCİM TERCÜMANLIK ANABİLİM DALI
ÇEVİRİ VE KÜLTÜREL ÇALIŞMALAR BİLİM DALI**

**ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

EKİM 2019

Özge GÜLDERE tarafından hazırlanan “AFRİKA KADIN EDEBİYATININ TÜRKİYE’DE YANSIMALARI: MARIAMA BÂ’NİN “UZUN BİR MEKTUP” ADLI ROMANININ TÜRKÇE ÇEVİRİSİNİN KÜLTÜR ODAKLI YAKLAŞIM IŞIĞINDA İNCELENMESİ” adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından OY BİRLİĞİ / ~~OY ÇOKLUĞU~~ ile Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Mütercim Tercümanlık Anabilim Dalında Çeviri ve Kültürel Çalışmalar Bilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Danışman: Prof. Dr. Suna TİMUR AĞILDERE

Mütercim Tercümanlık, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/~~onaylamıyorum~~ .....

Başkan : Prof. Dr. Nedim KULA

Fransız Dili ve Edebiyatı, Ankara Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/~~onaylamıyorum~~ .....

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Fatma Büşra SÜVERDEM

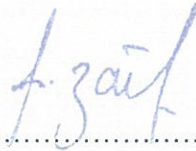
Mütercim Tercümanlık, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/~~onaylamıyorum~~ .....

Tez Savunma Tarihi: 16/10/2019

Jüri tarafından kabul edilen bu tezin Yüksek Lisans Tezi olması için gerekli şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

Prof. Dr. Figen ZAİF

Enstitü Müdürü

ETİK BEYAN

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Özge GÜLDERE

16/10/2019

AFRİKA KADIN EDEBİYATININ TÜRKİYE’DE YANSIMALARI: MARİAMA BÂ’NIN
“UZUN BİR MEKTUP” ADLI ROMANININ TÜRKÇE ÇEVİRİSİNİN KÜLTÜR ODAKLI
YAKLAŞIM IŞIĞINDA İNCELENMESİ

(Yüksek Lisans Tezi)

Özge GÜLDERE

ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

Ekim 2019

ÖZET

Çeviri farklı toplumları birbirlerine bağlamakta ve sadece bir dili değil, kültürü, yaşam ve düşünce biçimlerini aktarmaktadır. Bu nedenle, kaynak metinden erek metne çeviride kültürün ve dolayısıyla kültürel öğelerin aktarımı en önemli olgudur. Kültürel öğelerin aktarımında çeviri kuramlarından yararlanılmaktadır. Günümüzde kültürel çalışmaların ana konusu olan Afrika kıtasının belli bir bölümünün kültürünü yansıtan ve Afrika kadın edebiyatının başlıca eserlerinden birisi olan Marima Bâ’nın “Une Si Longue Lettre” adlı romanındaki kültürel öğelerin Türkçe’ye aktarımı Gideon Toury’nin “Betimleyici Çeviri Araştırmaları” yaklaşımı ışığında karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Çalışmanın ilk bölümünde, yazar ve Afrika kadın edebiyatı hakkında bilgi verilmiş, ikinci bölümünde Senegal toplumsal yapısı ve bu yapıda kadınların konumu ele alınmıştır. Söz konusu bu çalışmanın son bölümünde ise romandaki kültürel öğelerin Türkçe çevirisi incelenmiştir. Bu incelemede, atasözleri, deyimler ve kaynak metin diline özgü kültürü yansıtan kelimelerin çevirileri dilsel ve kültürel açının yanı sıra Toury’nin belirtmiş olduğu ‘kabul edilebilirlik’ ve ‘yeterlilik’ anlayışı açısından da incelenmiştir. Elde edilen veriler çerçevesinde, Türkçe’ye “Uzun Bir Mektup” başlığı ile aktarılan eserin kaynak metnindeki anlamın erek metne aktarımının kabul edilebilirlik ve yeterlilik anlayışı açısından büyük ölçüde sağlandığı görülmüştür.

BilimKodu : 30501
AnahtarKelimeler : Afrika kadın edebiyatı, çeviri, kültürel öğeler, betimleyici çeviri araştırmaları
Sayfa Adedi : 91
Tez Danışmanı : Prof. Dr. Suna TİMUR AĞILDERE

REFLECTION OF AFRICAN WOMEN’S LITERATURE IN TURKEY: EXAMINATION OF
TURKISH TRANSLATION OF THE NOVEL WRITTEN BY MARIAMA BÂ CALLED “SO
LONGUE A LETTER” WITH CULTURAL BASED APPROACH LIGHTING

(M. Sc. Thesis)

Özge GÜLDERE

ANKARA HACI BAYRAM VELİ UNIVERSITY

GRADUATE SCHOOL FOR ANKARA HACI BAYRAM VELİ UNIVERSITY

October 2019

ABSTRACT

Translation connects different societies and transfers not only a language, but also culture, life and ways of thinking. Therefore, in the translation from source text to target text, the transfer of culture and thus cultural elements is the most important phenomenon. Translation theories are used in the transfer of cultural elements. The translation of cultural elements into Turkish in Marima Bâ’s novel called "So Long A Letter" which is reflecting nowadays the African continent’s certain cultures based on African women literature, is analyzed comparatively in the light of Gideon Toury’s “Descriptive Translation Studies” approach. In the first part of the study, information about the author and African women’s literature is given and in the second part the social structure of Senegal and the position of women in this structure are discussed. In the last part of this study, the Turkish translation of cultural elements in the novel is examined. In this study, the proverbs, idioms and translations of words reflecting the culture specific to the source text language were examined in terms of ‘acceptability’ and ‘adequacy’ concept as well as linguistic and cultural aspects. Within the framework of the data obtained, it has been observed that the transfer of the meaning in the source text of the work transferred to Turkish with the title of “So Long A Letter” is provided to a great extent in terms of understanding of acceptability and adequacy.

Science Code : 30501

Key Words : African women literature, translation, cultural elements, descriptive translation studies

Page Number : 91

Supervisor : Prof. Dr. Suna TİMUR AĞILDERE

TEŞEKKÜR

Bu alıőmanın gerekleőtirilmesinde, değerli bilgilerini ve tecrübelerini benimle paylaőan, saygıdeğer danışman hocam, Prof. Dr. Suna TİMUR AĞILDERE'ye, engin bilgi ve önerilerini benimle paylaőan tez jüri üyelerim sayın Prof. Dr. Nedim KULA'ya ve sayın Dr. Öğr. Üyesi Fatma Büşra SÜVERDEM'e, çalıőmamda benden yardımlarını esirgemeyen arkadaşım, Umut DERE'ye, bu süreç boyunca desteklerini her zaman hissettiğim değerli arkadaőlarıma ve iş arkadaőlarıma, çalışma sürecim boyunca aynı aőamalardan geçtiğim ve desteğini her zaman hissettiğim yol arkadaşım Eray KOCA'ya ve eğitimin özellikle bir kadın için ne kadar önemli olduğunu bana aőılayan, kendi ayakları üzerinde durabilen, sorgulayan, öğrenmeye istekli bir birey olabilmemi sağlayan değerli annem Vecihe ÇINAR'a ve değerli babam Yusuf Ziya GÜLDERE'ye sonsuz teőekkürlerimi sunarım.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET	iv
ABSTRACT.....	v
TEŞEKKÜR.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR.....	ix
1. GİRİŞ	1
2. YAZAR VE AFRIKA KADIN EDEBİYATI	5
2.1. Mariama Bâ Hayatı ve Eserleri	5
2.2. Afrika Kadın Edebiyatı	8
3. SENEGAL TOPLUMSAL YAPISI	15
3.1. Yazarın Yaşadığı Dönemde Senegal'in Toplumsal Yapısı.....	15
3.1.1. Kast Sistemi	16
3.1.2. Evlilik.....	18
3.1.2.1. Çok eşli evlilik (poligami).....	18
3.1.3. Eğitim.....	20
3.2. Senegal Toplumunda Kadının Toplumsal Yaşamdaki Yeri.....	21
3.2.1. Evlilik.....	23
3.2.2. Senegal Toplumunda Kadınlara Verilen Eğitim	24
3.2.3. Ekonomik ve Siyasî Yaşamda Kadınlar.....	24
3.3. <i>Uzun Bir Mektup</i> Adlı Eser	25
3.4. “ <i>Uzun Bir Mektup</i> ” Adlı Eserde Kadının Yeri.....	29
3.4.1. Çok Eşlilik (Poligami)	31
3.4.2. Miras Sistemi	33
3.4.3. Eğitim.....	34
3.4.4. İş ve Sosyo- Politik Yaşamda Kadınların Yeri	37

	Sayfa
4. ÇEVİRİ VE KÜLTÜR.....	41
4.1. Çeviri ve Kültür.....	41
4.2. Sömürgecilik Sonrası Dönemde Kültür	44
4.3. Betimleyici Çeviri Araştırmaları Yaklaşımı	45
4.3.1. Öncül normlar (<i>initial norms</i>)	47
4.3.2. Süreç öncesi normlar (<i>preliminary norms</i>)	47
4.3.3. Çeviri süreci normları (<i>operational norms</i>).....	48
4.4. Eserin Kültürel Unsurlar ve Betimleyici Çeviri Araştırmaları Yaklaşımı Açısından Karşılaştırmalı İncelemesi.....	49
4.4.1. Çeviri Politikası.....	49
4.4.2. Çevirinin Doğrudanlığı	49
4.4.3. Çeviri Süreci Normları.....	50
4.4.3.1. Maddi kültür unsurları.....	50
4.4.3.2. Wolof geleneklerini ve dini yansıtan ifadeler	57
4.4.3.3. Wolof sözlü geleneği.....	64
4.4.3.4. Atasözleri ve deyimler.....	71
5. SONUÇ.....	81
KAYNAKLAR	85
ÖZGEÇMİŞ	91

KISALTMALAR

Bu çalışmada kullanılmış kısaltmalar, açıklamaları ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

Kısaltmalar

Açıklamalar

KM

Kaynak metin

EM 1

Erek metin

EM 2

İkinci kaynak metin

1. GİRİŞ

Afrika, 2000'nin üzerinde farklı dilin konuşulduğu Kuzey Afrika, Batı Sahraaltı, Orta Afrika, Doğu Sahraaltı ve Güney Afrika olmak üzere beş farklı bölge ve 54 ülkeden oluşan çok dilli ve çok kültürlü bir kıtadır. Bu nedenle Afrika edebiyatı, çok uluslu ve çok kültürlü oluşu bakımından zengin bir çeşitlilik göstermektedir. Afrika edebiyatı dönemsel olarak incelendiğinde ise, sömürgecilik dönemi ve sömürgecilik sonrası edebiyatı, bir toplumun farklı kültürler etkisinde ortaya koyduğu eserlerin olması açısından büyük bir öneme sahiptir. Bu açıdan, Afrika edebiyatı sadece Arap, İngiliz, Fransız, İspanyol veya Portekiz edebiyatları değil tüm Afrika Kıtası ulus ve ırkların edebi ve kültürel tecrübelerini kapsamaktadır. Afrika edebiyatının özneliği işte bu noktada ortaya çıkmaktadır. Kıtanın tarihini yansıtan edebiyat, kültürünün de nasıl yeniden dirileceğini göstermektedir.

Bilindiği gibi Afrika kıtası yüzyıllar boyunca Fransa, İngiltere ve Portekiz gibi batılı devletlerin sömürgesi olmuştur. Bu sömürgecilik deneyimi bölgelere göre farklılık göstermesine rağmen Afrika edebiyatının temel konusudur. Özellikle sömürgecilik sonrası dönem Afrika kıtasında kadınların edebiyatta kendilerini gösterdiği bir dönemdir. Çünkü edebiyat, kadınların mağduriyetinin, toplumdaki yerinin ve yaşadıklarının etkili bir şekilde anlatılabileceği, aktarılabilmesi verimli ve çok sesli bir alandır. Bu nedendir ki erkeklerin egemen olduğu düşünülen bir alanda, Afrika kıtası gibi anaerkil bir geleneğe sahip bir kültürde Afrikalı kadınların da kendilerini ifade etmeleri de çok tabidir.

Afrika kadın edebiyatı, sömürgecilik sonrası dönemde kültürel yapıda meydana gelen değişikliklerin yansısıyla birlikte güç kazanmıştır. Flora Nwepa, Maraima Bâ, Buchi Emecheta Afrika kadın edebiyatının akla gelen önemli isimlerden birkaçıdır (Akçay, 2016: 41). Mariama Bâ, eserlerinde ülkesi Senegal'in de dâhil olduğu Sahraaltı Afrika bölgesinde kadının gündelik yaşamını, Afrikalı kadınların toplumdaki yerini, bireyselleşme çabalarını din ve geleneklerin ışığında şekillenen kültürün odağında sergilemiştir. Bâ, kendini İslam dininin ve Afrika geleneklerinin oluşturduğu kültürler sonucunda, ataerkil toplumda ezilen, ikinci plana atılan kadının özgürleşmesini savunmaya adanmıştır. 19. ve 20. yüzyıllardaki modernleşme düşüncesini benimseyen ve bu bağlamda toplumsal çalışmaları olan Bâ, eserlerine bu düşüncüyü yansıtmıştır (Arndt, 2002: 37). Bunun en önemli örneği "*Uzun Bir Mektup*" adlı eserinde görülmektedir. Bu romanında, günümüz uygarlığındaki kültürel konuları tasvir ettiği ve Afrika gelenekleri ile Batı geleneklerinin kültürel çatışmasını gözler önüne serdiği için farklı açılardan izlenebilmekte ve

yorumlanabilmektedir. Bu nedenle, *Uzun Bir Mektup* adlı eser yayımlandığı tarihten itibaren geniş yankı uyandırmasının yanı sıra kadın çalışmalarında ve kültürel çalışmalarda farklı bilimsel bakış açılarıyla incelenmiştir. Ataerkil toplumlarda ikincil planda kalan kadınların sorunları sosyal bilimler çalışmalarının araştırma konularından birisidir. Özellikle kültürel çalışmalar kapsamında sömürgecilik sonrası dönem kadın edebiyatı, toplum, çok kültürlülük, gelenek, eğitim, din ve modernleşme gibi kültür ile iç içe olan farklı olgular Homi K. Bhabha ve G. Spivak gibi düşünürlerin kuramları çerçevesinde incelenmiştir.

Uzun Bir Mektup, Senegal toplumunu ve kadınların hayatını kontrol eden ataerkilliğe odaklanmışken, Afrika kıtasının genelini emperyalizm yüzünden karşılaştığı, sömürgecilikten bağımsızlığa geçiş aşaması hakkında da bilgiler veren çok yönlü bir romandır. Gerek bu sebeple gerekse dönemin toplumsal yapısını ele alması açısından bir kültürün, başka coğrafyalardaki insanlar tarafından tanınabilmesi için en etkili yöntemlerden birisi dönemin ve bölgenin edebi eserlerinin incelenmesidir.

İnsanlık tarihinde farklı dillerin kullanılmasına başlanmasından itibaren çeviriye ihtiyaç duyulmaktadır. Çeviri sadece bir dilin başka bir dile dönüşümü değil, zaman içerisinde kültürel aktarımı da sağlamaktır (Yücel, 2016: 16). Çevirinin tanımı da zamanın getirileri ile ortaya çıkan çeviri kuramlarının gelişmesiyle değişime uğramıştır. Bu noktada Göktürk eserinde çevirinin yalnızca anlamın yabancı bir dilden tanıdık dile aktarımı olmadığını, çevirinin, somut insan yaşamı ile iç içe ve başka dillerin tanımladığı başka dünyaların tanıtılması şeklinde tanımlanmaktadır (Göktürk, 1994: 14). Göktürk'ün çeviri tanımında da belirttiği gibi her bir coğrafyanın dönemlere özgü kültürel özellikler olarak tanımlanan özellikleri bulunmaktadır. Bu bağlamda, bahsedilen kültürel özellikler o coğrafyadaki edebiyatı ve edebi eserlerin çeviri faaliyetlerine de etki etmektedir. Kültürün ve kültürel öğelerin aktarımı da çeviribilimdeki temel konulardan birisi olmaktadır.

Bahsedilen tüm bu bilgiler doğrultusunda bu çalışmada Mariama Bâ'nın "*Uzun Bir Mektup*" başlığı ile Nagihan Haliloğlu tarafından Türkçe çevirisi yapılmış ve Kaknüs yayınlarından 2000 yılında ilk baskısı yapılmıştır. Eserdeki kültürel öğelerin aktarımı, kültür odaklı yaklaşımı benimseyen Gideon Toury'nin betimleyici çeviri araştırmaları yaklaşımı çerçevesinde incelenmiştir. Bu çalışmada 2016 yılında yapılmış olan ikinci baskımı incelenmiştir. Bu çalışmanın amacı kapsamında aşağıdaki sorulara cevaplar bulunmaya çalışılmıştır:

- Kaynak metindeki kültürel ögeler erek dile, erek kültürdeki karşılıkları ile aktarılmış mıdır?
- Erek metin, erek okuyucu için akıcı ve anlaşılır bir metin midir?
- Erek metin, kaynak kültürdeki kültürel öğeleri ve bu öğelerin değerlerini tam olarak yansıtabilen bir metin midir?
- Kaynak metindeki kültürel ögeler, erek metne aktarılırken hangi çeviri yöntemleri kullanılmıştır?
- Kaynak metin erek metne aktarılırken G. Toury'nin “yeterlilik” ve “kabul edilebilirlik” anlayışı benimsenmiş midir?

Birinci bölümde, Afrika kadın edebiyatının önde gelen isimlerinden biri olan Marima Bâ'nın hayatı, eserleri hakkında bilgi verilmiş ve Afrika kadın edebiyatından bahsedilmiştir.

İkinci bölümde, eserin yazıldığı dönemde Senegal'in toplumsal yapısı, çok eşlilik, eğitim, miras ve kast sistemi gibi toplumsal ve eğitim sorunları, kadının bu toplumsal yaşamdaki yeri ve *Uzun Bir Mektup* adlı eserde kadının toplumsal yaşamdaki yerinin ve karşılaştığı sorunların nasıl ele alındığı incelenmiştir.

Son bölümde ise Toury'nin Betimleyici Çeviri araştırmaları yaklaşımı ışığında çeviri ve kültür ilişkisi üzerinde durulmuştur. Ardından “*Uzun Bir Mektup*” adlı eserin Fransızca'dan Türkçe'ye çevirisinin Gideon Toury'nin betimleyici çeviri araştırmaları yaklaşımı çerçevesinde kadının toplumsal yapıdaki yerini, gelenek ve göreneklerini yansıtan atasözleri ve deyimler gibi ifadeler ile Senegal'in en çok konuşulan yerel dillerinden olan Wolof diline ait kelimelerin Türkçe'ye çevirilerinin incelenmesi yapılmıştır.

Elde edilen veriler sonuç bölümünde, ifade edilen amaca uygun olarak ve belirtilen varsayımlar çerçevesinde betimleyici anlam kuramı, yeterlilik ve kabul edilebilirlik anlayışı açısından yorumlanmıştır.

2. YAZAR VE AFRİKA KADIN EDEBİYATI

Mariama Bâ'nın sıradışı yaşam öyküsü, onun eserlerini, feminist yaklaşımını ve dünyaya bakış açısını daha iyi kavrayabilmek açısından önemlidir. Bu nedenle, bu bölümde “*Uzun Bir Mektup*” adlı eserin incelenmesi yapılmadan önce Mariama Bâ'nın hayatı, eserleri, Afrika kadın edebiyatına sağladığı katkılar ve Afrika kadın edebiyatı ile ilgili genel bilgilere yer verilmiştir.

2.1. Mariama Bâ Hayatı ve Eserleri

Afrika toplumundaki kadınların ötekileştirilmiş durumunu ortaya koyan ilk isimlerden biri olan Mariama Bâ, 1929'da Afrika'nın Atlantik kıyısında yer alan Senegal'in başkenti Dakar'da Müslüman bir ailede dünyaya gelmiştir. Babası, Amadou Bâ Senegal'in ilk Sağlık Bakanıdır.

Annesi Fatou Kiné Gaye'yi ise veba hastalığı nedeniyle dört yaşındayken kaybeden Mariama, geleneklerine bağlı olan büyükannesi ve büyükbabası tarafından yetiştirilmiştir. Ataerkil sosyal yapının hüküm sürdüğü Senegal'de sömürge devrimi döneminde ve sonrasında kadınlar eğitim hayatlarına devam etmek istediklerinde birçok engelle karşılaşmışlar ve çok az sayıda kız öğrenci eğitim hayatına devam edebilmiştir. Müslüman geleneklerine bağlı olan büyükbabası Hacı Macoumba Diop kızların eğitim almasının önemsiz olduğunu düşündüğünden, torunun eğitimine gereken önemi vermemiş olsa da, kadınların önemli bir yere sahip olduğu Wolof krallık soyundan gelen anneannesi Coumba Diaw Dior'un küçük kız üzerinde etkisi büyük olacaktır. Öyle ki, Mariama çok küçük yaşlardan itibaren anneannesinin tıpkı Wolof geleneklerinde olduğu gibi kız çocuklarının kendi ayakları üzerinde durması gerektiği felsefesi ile büyüyecek ve böylece ileriki yıllarda azimli bir savunucusu olduğu feminist akımın ilk öğretilerini anneannesinden alacaktır. Büyükbabası torununun ilköğretim eğitimi almasına gerek olmadığını düşünmesine rağmen Mariama, babasının ileri görüşlülüğü sayesinde eğitim hayatına devam etmiştir. Kızına okumayı öğretmiş, ona okuması için kendi kitaplarını vermiş ve günümüzde Benin olarak geçen bölgeye çalışmaya gittiğinde kızını da eğitimini sürdürebilmesi için beraberinde götürmüştür.

Bâ, burada adı eskiden kızlar okulu olarak geçen şu anki adı *Berthe Maubert* olan Fransız okulunda ilköğrenim hayatına başlamış, aynı zamanda da Kuran eğitimi veren bir okula gitmiştir. Rufisque'de bulunan bir öğretmenlik okulunun sınavlarına o dönemdeki okul müdürü olan Berthe Maubert'in sayesinde hazırlanmış ve bu sınavda birincilik elde

ederek Ecole Normale'e girmiştir. Burada öğretmenlik eğitimi alan Bâ, "bana beni öğretti, bana kendimi tanımayı öğretti" diye ifade ettiği Fransızca öğretmeni Bayan Germaine Le Goff ile burada tanışmıştır (Harrell-Bond,1981:7).

1947-1959 yılları arasında öğretmenlik yapmış ve geçirdiği bir rahatsızlıktan sonra eğitim müfettişi olarak bölge müfettişliği görevine başlamıştır. Bu süreç içerisinde, üç evlilik yapmıştır. İlki kendisinden 11 yaş büyük olan Bassiou N'Diaye yapmış olduğu ve 4 sene süren kısa evliliğinden 3 kız çocuğu olmuştur. Ardından tıp doktoru Ablaye N'Diaye ile yine kısa süren bir evliliği olmuş ve bu beraberliğinden bir kız çocuğu dünyaya getirmiştir. 25 sene sürecek olan son evliliğini ise Senegal Parlamentosu üyelerinden ve İletişim Bakanı olan Obeye Diop ile¹ yapmıştır. Bu evliliğinden de sekiz çocuğu olacaktır. Çiftin uzun bir beraberliğin ardından boşanması neticesinde, 12 çocuk annesi olan Mariama Bâ en sevdiği iş olan edebiyat alanına hızlı bir dönüş yapacaktır.

Boşanmasının ardından, kendisine dünya çapında ün kazandıracak olan *Uzun Bir Mektup* (Une si Longue Lettre) adlı eserini 1979 yılında kaleme alan Mariam Bâ'ya çok geçmeden akciğer kanseri teşhisi konmuş, *Kızıl Şarkı* (Un chant écarlate) adlı ikinci romanını yazdıktan sonra 17 Ağustos 1981 yılında vefat etmiştir.

Kalabalık bir ailede Müslüman geleneklerine göre yetiştirilmiş olan Bâ erken yaşlarda Fransız kültürünün Senegal kültürüne olan olumsuz etkisini ve Afrika toplumundaki cinsiyet eşitsizliğini eleştirmeye başlamıştır. Senegal milli değerlerine ve feminizme bağlılığı ve bu konudaki kararlı duruşu ailesi ve okulu nedeniyle gelişmiştir. Kendisini boşanmış ve "modern Müslüman bir kadın" olarak tanımlayan Bâ, genel olarak Afrika toplumundaki kadınların, özellikle de evli kadınların toplumdaki dezavantajlı konumunu gözler önüne serdiği için Modern Afrika çalışmalarına katkısı önemlidir. "Ailede farklı şeyler yapan ilk kişi bendim, fakat ondan sonra erkek ve kadın kuzenlerim de benim ayak izlerimi takip ettiler" (Harrell-Bond,1981:7).

1970'lerin sonlarına doğru, çocuklarının hepsi yetişkin olduktan sonra siyasi faaliyetlerine geri dönmüştür. Afrika'daki kadın hakları savunucusu bir aktivist olarak kadın derneklerinde aktif görev almış, kadınları okumaya teşvik etmiştir. Kadın hakları konusunda birçok konuşma yapmış ve yerel gazetelerde bu konuda yazılar yazmıştır. Bu bağlamda, 1979 yılında Senegal Kadınlar Günü'nde tüm kadın derneklerinin temsilcisi

---

¹ Bu çalışmadaki yabancı kaynaklardan yapılan alıntıların çevirileri tarafımca yapılmıştır.

olarak bir konuşma yapmıştır. Aynı zamanda Afrika toplumlarında gelişmekte olan sömürge sistemini de eleştirmiştir.

O dönemde Senegal’de kadın erkek ilişkilerinde eşit olmayan ve dengesiz bir güç bulunmaktaydı. Kadınlar manevî ve maddî açıdan eşlerine boyun eğmiş, dezavantajlı bir konumdaydılar. Bâ, bu durumun Afrika’nın toplumsal değişime olan ihtiyacının farkına varılmasına yardımcı olabileceğini düşünmekteydi. Bu değişimin konuşmalar düzeyinde kalmasını değil, toplumsal yaşamda kendini gösterecek siyasi bir değişiklik olmasını istemiştir. Bu nedenle, temelde kadın erkek eşitliği üzerine kurulmuş ancak sömürgeci ülkeler tarafından örselenmiş olan geleneksel Batı Sahraaltı Afrika özellikle de Wolof kültürünün toplumsal hayatının yeniden canlandırılması düşüncesini savunmuştur.

Bâ, Batı Sahraaltı Afrika yerel inanışlarının ve kimi yanlış yorumlanan İslamî geleneklerin kadınların toplumdaki yerini zayıflatan etkilerinin azaltılması gerektiğini düşünmüştür. Toplumdaki erkek ve kadınların, bu inanışlar çerçevesinde ortaya çıkan “gelenekleri” benimsemiş ve bunların devam etmesi gerektiği şeklindeki yanlış düşünceye dikkat çekmiştir. Eserlerinde bu gelenekler sonucu oluşan kadının sorgusuz sualsiz itaatkâr olma durumu, kadın erkek ilişkileri, güç eşitsizliği, kadına uygulanan şiddet, çok eşlilik, kastların dışlanması, kız çocuklarına yönelik eğitim fırsatlarının bulunmaması gibi toplumsal konuları yansıtmıştır. Kültürel düşünce ve kurumların çarpıtmalarının "gelenek" ve "kültür" gibi adlandırılmaması ve toplum tarafından kabul edilmemesi gerektiğini belirtmiştir.

Afrika kadını için ilham verici bir figür olan Bâ, kalemini Afrika’da ezilen kadınların durumunu anlatmak, onların sesi olmak için kullanmıştır. “Bir kadın yazarın seslendirilmesine ilişkin sorun, Mariama Bâ’nın kurgusunun ana teması olmuştur. Bu durum bir yazar olarak Bâ’nın bakış açısını oluşturmaktadır.” (Jagne, 2004). Bu nedenle de eserleri günümüzde de tanınırlığını ve saygınlığını korumaktadır. Jagne’nin, “The Gathering of Women in Mariama Ba’s Fictional World” adlı makalesinde, “Mariama Bâ’nın çalışmaları hakkında evrensellik iddiasında bulunulabilir. Mariama Bâ’nın entelektüel çabalarında bu evrenselliğin bir anlamı bulunmaktadır.” diyerek Bâ’nın eserlerinin evrenselliğini dile getirmiştir (Jagne, 2004).

Bâ’nın romanları ‘gelenek’ ve ‘din’ tarafından baskılanan Afrika kadınının ataerkil ve postkolonyal toplumda yaşadıklarına ışık tutmaktadır. Ayrıca Bâ, eserlerinde içinde bulunduğu toplumun kültürel ve dini özelliklerini ılımlı bir dille anlatmaktadır. Kadın dayanışmasını veya bağlanmayı çözüm olarak gören Bâ, “eserlerinde yazıyı barışçıl bir

silah olarak kullanmıştır. Barışçıl bir müdahale anlayışı, şiddet içermeyen bir tutum, konuşmalarının seçimini etkilemiş ve yönlendirmiştir.” (Rangira, 2001: 80).

Gazetelere yazdığı yazılar dışında ilk yayınlanan çalışmasını Ecole Normale’de henüz bir lise öğrencisiyken yazmıştır. Bu eser Senegal’deki sömürge eğitimi üzerine yoğunlaşmış ve Fransa’da yayınlanmıştır (Jagne, 2004). 1987 yılında yayınlanan ve Nova Kitap ödülü alan “*Uzun Bir Mektup*” adlı çalışmasına kadar yayınlanmış olan başka bir çalışması bulunmamaktadır. Arkadaşları edebi yayınlarındaki bu uzun süreli boşluğu Bâ’nın evlilik hayatına ve anne olmasına bağlamaktadırlar. Edebi bir eser yazmadığı gerçeği tamamen eylemsiz olduğu anlamına gelmemektedir. Bu süre zarfında on iki çocuk büyüten Bâ aynı zamanda Senegal’deki kadın hareketinde aktif rol oynamakta ve eğitimi teşvik eden çalışmalar yürütmekteydi.

Ataerkil toplum yapısında kadının özgürleşmesini savunduğu ilk romanı 1978 yılında yazmış olduğu “*Uzun bir Mektup*” adlı romanıdır. Gerek feminist çevrelerin gerekse eleştirmenlerin övgüyle söz ettiği roman, İslam toplumunda kadının miras haklarından yoksunluğunu anlatır (Akçay, 2016: 39). Vefatından sonra yayınlanan ikinci romanı *Kızıl Şarkı*’ da ise aile yapıları ve yetiştirilme tarzları birbirine taban tabana zıt olan beyaz bir kadın ile Müslüman Senegalli siyahi bir erkeğin evliliğine odaklanmaktadır. Bu çerçevede, geleneksel aile çatışmasının kültürel boyutlarını ortaya koymaktadır. Yazar ile yapılan bir röportajda, neden beyaz bir kadın ile siyahi bir erkeğin evliliğini anlattığını “Burada, siyahi bir kadın, beyaz bir erkekle evlenseydi, biz bunu çok daha kolay kabul edebilirdik.” (Harrell-Bond,1981:7) diyerek ifade etmiştir. İlk romanından farklı olarak, bu romanında ırklar arası evliliği ve etnik kökeni bir yabancının gözünden anlatmıştır. Eserin isminin Nathaniel Hawthorne’nun Scarlet Letter romanına yaptığı gönderme zaten her iki romanın ana yönelimi olan kadının kültürel ve geleneksel otorite karşısındaki durumunu yeterince açıklar (Akçay, 2016: 41).

2.2. Afrika Kadın Edebiyatı

Amaçları kadınların sorunlarını ortaya koymak, kendilerini ifade etmek ve yaşadıkları sorunlara çözüm önerileri sunmak olan kadın edebiyatı, kadınların yoğun olarak evde çok çocuklu bir ev hanımı olarak veya kırsal iş gücünde istihdam edildiği ve bu sektörde de çoğu zaman kötü koşullarda çalışan Afrika coğrafyasında büyük bir öneme sahiptir.

Afrika toplumunda kadının yerinin evi, eşinin yanı olması gerektiğine inanılmıştır. Kadına genellikle çok çocuklu “anne” veya tarlada mevsimlik işçi rolü uygun görülmüş ve bu durumdan kolay kolay sıyrılamayacağı düşünölmüştür. Ancak kadınların zamanla toplumdaki bu konumlarından sıyrılmaları ile birlikte, kadınlar kendilerini yaşamın çeşitli alanlarında özellikle de siyaset ve ticaret alanlarında göstermeye başlamışlardır. Kadının, edebiyat aracılığı ile kendi sorunlarını dünyaya ulaştırması kendisi ve edebiyat dünyası için büyük bir adımdır. Kadınların, toplumun bir aynası olarak nitelendirilen edebiyat dünyasında kendilerini göstermeye çok geç başlamaları nedeniyle kadın edebiyatı geç bir dönemde ortaya çıkmıştır. Erkek egemenliğindeki bu alanda kadınların söz sahibi olmaları ve kendi sorunlarını dile getirmeleri 1840’lı yıllara dayanmaktadır. Grace Akinyi Ogot, bu konudaki görüşlerini “*Afrika Edebiyatında Kadının Rolü (The Role of Woman in African Literature)*” başlıklı yazısında şu sözlerle ifade etmektedir; “Kadın, kendisini garip bir konumda bulurken, zayıf ayağıyla birçok insanı cezbeden yeni bir dünya deniyor.” (Ogot, 1976: 23). Bu geç çıkış ile birlikte, geleneklerine bağlı olan toplum tarafından kadınların edebiyat dünyasına girişlerinin kabul görmesi de uzun zaman almıştır. Çünkü erkeklerin egemen olduğu ataerkil edebiyat zamanla kendi geleneğini oluşturmuş ve bu gelenekte de erkeklere ait bakış açısı hâkim olmuştur. Bu durumla ilgili görüşlerini Papa Samba Diop, “Şu andaki Sahraaltı edebiyatında bir kadın dünyası var hem berrak hem de sorunlu bir dünya...” diyerek kadın edebiyatının toplumda kabul görmesi ile ilgili sorunları da dile getirmiştir (Diop, 2002: 82).

Toplumsal yapıdaki “kadın” anlayışı, kadının hep “öteki” olarak nitelendirilmesi ve ilgili Afrika ülkelerin bağımsızlık savaşlarını kadınların da üstün gayretleri ile kazanması nedeniyle kadınların Afrika’da edebiyat dünyasına girişleri 1970’li yıllara denk gelmektedir. Kadınların eğitilmesine yönelik kültürel engeller, sömürge sisteminin Batı cinsiyetçiliği, kadınları modern eğitim sisteminden uzak tutmuştur. Ancak daha önceleri kadınların böyle bir çabaları olmadığı da söylenemez.

“Afrikalı kadınların edebiyat dünyasına girmekte zorluk çekmeleri ve yazmakta güçlük çekmeleri (yazılı edebiyatta), muhtemelen okula geç başlamaları ile ilgilidir. Nitekim Afrika büyük ölçüde ataerkilliğin etkisi altındaydı ve kadınlar sömürgeci güçler tarafından okullar tanıtılana kadar okula gitme konusunda güçlüklerle karşı karşıyaydılar. Bu noktada, Afrika’daki kız çocuklarının eğitimi ile duygu ve süşüncelerini yazıya dökmeleri arasında bir paralellik olduğunu vurgulamalıyız.” (Adama, 2015: 13).

Erkek egemenliğindeki edebiyat eserlerinde kadınlara biçilen roller hep sınırlı kalmıştır. Çünkü bu konudaki en büyük sorun erkeğin bakış açısından kadınların iç dünyalarının yeterince yansıtılmamasıydı. Kendisine her zaman anne rolü biçilen kadınlar, kendi iç dünyalarını aktarmaya ve anneliği bir tercih olarak yansıtmaya başlamışlardır. “Buchi Emecheta gibi yazarlar, anneliği kadın kimliğinin önemli bir parçası olarak değil, bir tercih olarak savunmaktadırlar (Chaudhry, 2013: 207).

Afrika kıtasındaki her bir ülkenin, çok geniş ve farklı Batılı ülkelerin sömürgesi olması nedeniyle edebiyatı da çok geniştir. Fransızca, İngilizce, Arapça vb. dillerde eserler verilmiştir. Bu nedenle edebiyat bölgelere ayrılarak incelenmektedir. Anglofon Afrika'nın ilk kadın romancısı Flora Nwpa (1931-1993) idi. Nwpa, bu yeni dünyaya girişini 1967 yılında yayımlanan “Efulu” adlı romanı ile yapmıştır. Kendisini Buchi Emecheta ve Nadine Gordimer gibi önemli kadın yazarlar takip etmiştir. Kıtanın Frankofon yakasına baktığımızda ise kadınların edebiyat dünyasına girişi iki Senegalli kadın yazar Mariama Bâ ve Aminata Saw Fall ile 1970’li yıllarda olmuştur. Kıtanın bu yakasında Afrika kadın edebiyatı bu iki kadın yazarın sahneye çıkması ile tamamen başlamıştır. Mariama Bâ (1929-1981), Aminata Sow Fall (1941), Calixte Beyala (1961), Buchi Emecheta (1944), Flora Nwapa (1931-1993) dönemin önemli kadın yazarları, sözde zayıf olarak nitelendirilen bu cinsiyetin sözcüleri ve tanıklarındır (Kesteloot,1992: 50).

Gayatri Spivak, “Madun konuşabilir mi?” başlıklı makalesinde “aşağı tabaka” olarak nitelendirilen sömürge halkının “öteki”leştirilmiş bütün insanlar gibi konuşma yetisinden yoksun olduğunu ve onun adına hep başkalarının konuştuğunu belirtmektedir (Araz, 2014:269). Afrika kadın edebiyatı, erkek yazarlar tarafından tasvir edilen Afrika'nın sosyopolitik vizyonuna, kadın bakış açısı getirme arzusu ve kendi adlarına konuşmak amacı ile yola çıkmıştır. Mariama Bâ (Senegal), Buchi Emecheta (Nijerya), Chimamanda Ngozi Adichie (Nijerya), Tsitsi Dangarembga (Zimbabve) ve Leila Aboulela (Sudan) gibi yazarların çalışmalarında, kadın karakterlerin sıklıkla kültürün sınırlarına bırakıldığı ve içsel özel alanla sınırlı tutulduğu erkek yazma geleneğini karmaşıklaştırmak veya alt etmek için açık ve güçlü bir girişim olduğu görülmektedir (Chaudhry, 2014: 11). Eserler daha eşitlikçi bir kültür yaratmaya çalışmakta ve kendi toplumlarının dar görüşlü ve ataerkil yapısına meydan okumaktadır. “Afrikalı kadınlar kendi kapasitelerinin farkına varmışlar ve cinsiyet hiyerarşisini ve ataerkil yapıyı protesto etmeye başlamışlardır.” (Amissine, 2015: 28). Bu dönemdeki kadın edebiyatı eserlerinin çoğu çeşitli sosyal konularda kadınların acılarını ve düşüncelerini ifade etmeleri için bir araç olmuştur.

Afrika kadın edebiyatını yakından incelediğimizde, gelişim sürecinin gerek Sömürgecilik dönemi bağımsızlık hareketlerinden gerekse feminizmden etkilendiği görülmektedir. Afrika'daki kadın yazarların tam olarak yaptıkları, kadınların terk edilmelerine ve değersiz görülmelerine sebep olan kurum ve gelenekleri sorgulayarak bu sorunlara yeni bakış açısı getirmektir. Bâ, bu noktada kadınlara zarar veren kurumları yıkmak için, kadınların hayatlarında tam olarak özgür olmaları gerektiğini savunmaktadır (Bâ, 2003: 416). Bu tam olarak Afrikalı kadın yazarların uygulamaya soktukları bir görüştür. Kadınların atılan ve terkedilmiş durumunun nedeni haline gelen kurum ve gelenekleri sorguluyorlar. Bâ, bu konudaki görüşlerini “The Political Function of Written African Literatures” başlıklı makalesinde şu şekilde açıklamıştır:

“Afrika kadın yazarların, Afrika'daki sosyal bağlam, cinsiyet eşitsizliği, sömürü ve zayıf cinsiyet denilen yaşlanmayan barbarca baskıyla göze çarpması durumu nedeniyle belirgin bir görevi vardır. Afrikalı kadın yazarların, Afrikalı kadınların durumunu erkek meslektaşlarından daha fazlasıyla, tam olarak belgelendirmesi gerekiyor. Ayrımcılık halen sokakta, işyerinde ve siyasi meclislerde ailelerin ve kurumların içinde oldukça fazla” (Bâ, 2003:415-416).

Birçok araştırmacı, Afrika'daki kadınların, toplumsal cinsiyet ilişkileri konusunda baskı ve ayrımcılık açısından karşılaştıkları sorunların çoğunda, Afrika feminizminin, Batı feminizminden ayırt edilemeyeceğini savunmaktadır. Ancak Afrika'da homojen bir feminizmden bahsedilemez. Genel çerçevede bakıldığında, Afrika feminizmi, Afrika'daki cinsiyetler arası eşitlik ilişkilerinin temeli ve Afrika kadınlarının sorunları ile ilgilidir. Bu sorunların nedenlerini araştırır, eleştirir ve çözüm bulmaya çalışır (Arndt, 2015: 33). Bu nedenle de Afrika kıtasındaki feminizm ‘hümanist feminizm’ olarak tanımlanmaktadır. Çünkü Batı'daki feminizm hareketinin aksine amacı toplumu ayrıştırmak veya yıkmak değil, birlikte bir toplum inşa edebilmektir. Afrikalı kadınlar özel ve kamu alanlarında eşit fırsatlar elde etmek, sağlık, ekonomi, eğitim kaynakları ve karar alma durumlarına erişebilmelerine rağmen, pek çoğu kendisini feminist olmaktan çok Afrika dönüştürücü olarak tanımlamaktadır (Atanga, 2013:302). Afrika kadın edebiyatı özellikle Sahra Altı Afrika kültürünün geleneksel anaerkil yapısına karşın günümüzde egemen olan ataerkil yapıyı eleştirmekle kalmaz, geleneksel olarak inşa edilmiş kimliği aşmak için alternatifleri ve kapsamı belirlemeye çalışır.

Kadın romancılar, bir kadının kendini bulduğu karmaşık yaşam durumlarını kaleme alırlar ve böylece farklı sosyokültürel düzeylerde yaşamlarını sürdüren kadın figürleri üzerine odaklanmaya katkıda bulunmaktadırlar. “Kadın karakterlerin çoğunlukla kültürün sınırlarına indirildiği ve yerel, özel alana hapsedilen erkek yazar geleneğini

karmaşıklarıştırmaya veya kökten değiştirmeye yönelik açık ve güçlü bir girişim vardır.” (Chaudhry, 2014:10). Toplumsal kadın sorunlarını ele almaları ve söz konusu sorunlara çözüm bulma arayışında olmaları ise sosyal romana büyük katkı sağlamıştır. [...] kısırlık, çok eşlilik, kadın sünneti, kız çocuklarının eğitimi, kocanın ailesi ile olan ilişkisi gibi durumlar geliştirilmiş ve analiz edilmiştir. Bu nedenle sosyal roman temasını büyük ölçüde genişletmişlerdir (Kesteloot, 1992: 50).

Birkaç yıldır kadının boyunduruk altına alınması ve buna karşın güçlendirilmesi Afrika edebiyatındaki ve araştırmalardaki en önemli temadır (Amissine,2015: 32). Kadın yazarların bu amaç doğrultusunda kaleme aldıkları eserlerin temalarını yaşadıkları kültürel engeller ve kadın öznelliği oluşturmaktadır. Evlilik kurumunda kadının konumu ve rolü, çok eşlilik, kadınların toplumsal-geleneksel rolü, kadın sünneti ve cinsiyet eşitsizliği gibi sosyal yapıyı inceleyen konular kadın edebiyatı eserlerinin temel konularıdır. Afrika kadın yazarlarının konuları ile Afrika feministlerinin ilgilendikleri konular bu bakımdan benzerlik göstermektedir. Afrikalı feministler çoğunlukla “çok eşlilik, güç, dul ayinleri ve kast sistemi gibi sosyal tabularla ilgilenmişlerdir” (Simon & Obeten, 2013:204).

1980'lere kadar olan dönemdeki kadın edebiyatında daha çok kadın yazarlar toplumdaki Afrika kadınının gerçek doğasından bahsetmektedirler. Bu yüzden kadının daha çok geleneksel imajlarını sunarken, annelik özelliği üzerine odaklanmaktadırlar (Ahmed, 2011: 24). Bu dönemdeki kadın yazarların eserlerinin ortak ve önemli özelliklerinden birisi de bir nevi kendi hayatlarından ve yakın çevrelerindeki hayatlardan yola çıkarak kaleme aldıkları eserlerin otobiyografik özellikler taşımasıdır. Bu dönem kadın yazarlara ait eserlerin çoğunun özellikle günlük ve aile hayatını anlatması, bu kadınların aileye ne kadar önem verdiklerini göstermektedir (Adama, 2015:14).

Ayrıca bu dönemdeki kadın yazarlar, toplumdaki konumları ve kendilerini edebi eserleri yoluyla toplumun değer yargılarına, geleneklerine karşı çıkmadan kabul ettirebilmek amacıyla yazılarında marjinalleşme korkusu yaşamış ve bunu da eserlerinde kullandıkları dile yansıtmışlardır. Mariama Bâ, Aminata Saw Fall, Buchi Emecheta gibi yazarlar toplumdaki olumlu değişim için çaba göstermişlerdir. Toplumdan dışlanma ve marjinalize olma korkusu, Afrika'daki kadın yazarları geleneksel toplumsal söylemle uyumlu bir söylem kullanmaya itti (Rangira, 2001: 80).

1980'den itibaren Afrika kadın edebiyatında yeni bir döneme girilmiştir. Kadın yazarlar, eserlerinde ele aldıkları konulara yeni bir ivme kazandırmışlardır. Bu noktada, o dönem Afrika kıtasında yaşanan sömürgecilik sonrası dönemdeki bağımsızlaşma

hareketinin Afrika kadın edebiyatına yansımaları görülmektedir. “Bağımsızlıktan önce veya sonra oynadığı rol, yabancı kültürlerin yerli yaşam biçimleri üzerindeki etkisi, Hristiyan ve Hristiyan olmayan değerler arasındaki çatışma, modern ve geleneksel tıbbî tedaviler arasındaki ilişkinin değerlendirilmesi ve Batı’da kadının bağımsızlık hareketlerinde olduğu üzere rol oynayacak gibi görünmektedir!” (Ogot, 1976: 22).

O zamana kadar edebi eserlere erkek bakış açısı ile yansıtılan “kadının toplumsal durumu” ve “kadın”ı kendileri, kadın bakış açısı ile ele alınan yanı sıra, kolonizasyon, siyasi yaşam, gibi temalar da kadın yazarların eserlerinin temalarına eklenmiştir. Kadın yazarlar, eserlerinde hep ele alınan fikirlere yeni bir ivme kazandırmışlardır. Bu eserler artık yakın geçmişte olduğu gibi "dejavu" ile sınırlı değil, zamanlarının sosyal, politik ve ekonomik gerçeklerine açıktır ve daha da estetik çalışmalardır (Adama, 2015:15). Ayrıca eğitim, eşitlik mücadelesi ve kadın haklarının savunması için mücadele stratejileri gibi kadınların statüsü ile doğrudan ilgili konular da ele alınmıştır. “1980’den itibaren kendisini ifade eden yeni bir nesil vardır. Eğitimli kadınlar durumları ile ilgili görüşlerini sunmaktadırlar. Şimdiye dek erkekler tarafından baskılandıkları zamanda zayıf olarak ele alınan bir dizi soruyu ele almaktadırlar.” (Kesteloot, 1992: 50).

Özetle, Afrika kadın edebiyatı, Afrika’daki cinsiyet eşitliği temelli ve Afrika kadınlarının toplumsal sorunları ile ilgilidir. Amacı, var olan egemenlik matrisini bozmak ve böylelikle cinsiyet eşitliği ve Afrika kadınının durumunu iyileştirmektir.

3. SENEGAL TOPLUMSAL YAPISI

Çalışmanın bu bölümünde, eserin sosyo-kültürel çerçevesinin daha net anlaşılabilmesi açısından 1900'lü yılların ikinci yarısında Senegal'in toplumsal yapısı, bu yapıda kadının yeri ve önemi üzerinde durulmuştur. Ardından, *Uzun Bir Mektup* adlı eser hakkında bilgi verilmiş ve son olarak bu eserde kadının toplumsal yaşamdaki yeri incelenmiştir.

3.1. Yazarın Yaşadığı Dönemde Senegal'in Toplumsal Yapısı

1960 yılında bağımsızlığını kazanan Senegal'in bağımsız olmak için mücadele ettiği bu dönem ve İslam dinin yanlış yorumlanmasından ortaya çıkan kimi geleneksel yerel inanışlarla hiyerarşik sınıf (kast) sisteminin harmanlanması ile ortaya çıkan gündelik yaşam kültürü, Mariama Bâ'nın ve o dönem yazarlarının eserlerinde büyük ölçüde hissedilmektedir. Bu nedenle çalışmanın bu bölümünde yazarın yaşadığı dönemdeki toplumsal yapıyı incelemek için öncelikle o dönemin siyasi olaylarını ve toplumu şekillendiren hiyerarşik yapıyı, gelenekleri ve eğitim sistemini incelemek gerekmektedir.

Senegal'in Fransa'nın sömürgesi olması nedeniyle, ülkenin sosyo-kültürel, yapısında Fransa'nın etkisi görülmektedir. 17. yüzyıl başlarında Fransa ve Senegal arasında başlayan kolonyal faaliyetler, Fransız ticari şirketlerin Saint- Louis bölgesindeki nehir etrafına kurulması ile devam etmiştir. Bölgedeki ekonomik faaliyetlerin geliştirilmesi Fransa'nın öncelikli hedefi haline gelmiştir. Kolonizasyon sahil kısımları olan Dakar, Saint Louis ve ünlü Gorée Adası'nda başlamıştır. "Asimilasyonun içselleştirici idealinin en uç örneğine Senegal'in dört yerel yönetiminde rastlandı. St. Louis ve Gorée'de yaşayanlara 1848 Fransız Devrimi'nin ardından Fransız vatandaşlığı verilmişti. Rufisque ve Dakar'da yaşayanlar da aynı hakları 1880'lerde kazandılar." (Gilbert & Reynolds, 2016:484). Bu Afrika vatandaşları modern anlamda siyaset yapma, politikaya katılma ve eğitim alma gibi haklara sahip olmuşlardır. Senegal'in sadece %5 gibi çok küçük bir nüfusunu oluşturan bu ayrıcalıklı kesim, Fransızlarla hemen hemen eşit haklara sahip olmak için eğitim ve mesleki fırsatlardan en iyi şekilde yararlanmışlardır. Senegal halkı Fransızların sınırlı reformlarını, asimilasyona yönelik politikalarının uygulanabilirliğini sorgulamaya koyulmuş ve bağımsızlık için mücadele etmeye başlamışlardır. Senegal, 1960 yılında Fransa'dan bağımsızlığını kazanmış ve Léopold Sédar Senghor, ülkenin ilk başkanı olarak seçilmiştir.

Toplumsal ve kültürel yapısına baktığımızda ise Senegal, tarihi ve coğrafi konumu gereği yüzyıllardır farklı dillerin, kültürlerin ve dinlerin uğrak yeri olmuştur. Senegal, nüfusunun %90'ı İslam dinini kabul etmiş Müslüman bir ülkedir. Aynı zamanda geniş bir edebi ve kültürel zenginliğe de sahiptir. Senegal'in kurucusu Başkan Léopold Sédar Senghor ve onun panafrikanizm ideali, Afrika kültür ve değerlerini ülkenin ve tüm Afrika kıtasının benzersiz sembolü olarak teşvik etmiştir (Murphy, 2008: 56-58).

Ülkedeki güçlü yabancı kültürel etkinin yanı sıra bir diğer etki ise erken dönem halkın İslamiyeti seçmiş olmasıdır. "Fransızlar Senegambiya bölgesinde kolonyal faaliyet yürüttükleri sırada Afrika'da İslam dini kök salmıştı" (Clark, 1999: 156-158). 10. yüzyılda, Trans Atlantik köle ticareti sırasında Batı Afrika ve Senegal İslam dini ile tanışmıştır. Hâlihazırda bulunan Afrika kültürleri İslam dinini kabul etmiş ve İslam din olarak yerleşmiştir. İlk ve büyük yabancı kültürlerden etkilenme durumu Pulaar, Wolof ve Mendika gibi etnik grupların İslam dinini kabul edip benimsemesi ile başlamıştır (Ngom, 2012:98). Bu çalışmada, eserin yazarı Mariama Bâ'nın dâhil olduğu etnik grup olan Wolof topluluğunun yapısı incelenmiştir.

3.1.1. Kast Sistemi

Dünyada olduğu gibi Afrika toplulukları da çeşitli gruplara ve sınıflara ayrılmıştır. Her bir sınıfın kendine özgü özellikleri, ayrıcalıkları, kısıtlamaları ve diğer topluluklarla olan ilişkileri bulunmaktadır. Günümüzde Afrika'da hala etkisini gösteren bu sosyal sınıf yapısı kolonyal dönemin öncesine dayanmaktadır. Afrika'daki bu yapının gelenekleri ve kuralları Batı'nın da etkisiyle değişmiştir.

Yıllarca Fransız sömürgesi olarak yaşayan Senegal toplumu bugün geçmişin hiyerarşik sınıf yapısından etkilenmektedir. Senegal'deki toplumsal yapıda kast sistemi hüküm sürmektedir. "Sömürge yetkilileri, Batı Afrika'nın karmaşık ve değiştirilebilir sosyal yapıları üzerinde kesin tanımlar uyguluyorlardı. O zamandan beri Batı Afrika'yı sarsan etnik çatışmalar kısmen sömürgeciliğin bir sonucudur." (Middleton, 2002:41). Toplumsal olarak sınıflanmayı simgeleyen kast sisteminde hiyerarşik yapı görülmektedir. Bu sınıflanma ise mesleki kimlikle ilişkilendirilmektedir.

Ülkedeki en büyük etnik grup nüfusun çok büyük bir çoğunluğunu oluşturan Wolof topluluğudur. Wolof'un büyük çoğunluğu kırsal kesimde yaşayan çiftçilerden oluşmaktadır. Ancak bazıları da tüccar, zanaatkâr ve memur olarak çalıştıkları kent ve kasabalarda yaşamaktadır. Dilleri Senegal'de de konuşulan Wolof dilidir. Fransızlar,

Senegal insanına dini açıdan doğrudan bir müdahalede bulunmamış, ancak Fransız dili, “Wolof” dili ile harmanlanmıştır. Bu farklı kültürle temas, Wolof halkının hayatında silinemez izler bırakmıştır.

Birçok araştırmacıya göre Woloflar farklı şekillerde sınıflandırılmıştır. Bu sınıflandırma; ekonomik düzene göre değil, mesleki olarak yapılmıştır. Wolof kast sistemi sınıflandırması sırasıyla aşağıdaki gibidir;

- *Guers*: Bu kast sistemindeki en yüksek kasttır. Soylular ve çiftçilerin soyundan oluşur. Geçmişte bu grup, bölgede sömürgeciliğin gelişinden önce çeşitli krallıklara hükmetmiştir.
- *Guewals (Griot)*: Bu hiyerarşik sistemdeki ikinci en yüksek kasttır. Şarkıcılar, şairler, tarihin ve kültürün koruyucuları bu grubu oluşturur. ‘Griot’ olarak da adlandırılmaktadırlar.
- *Tegg*: Bu kast, metal ham maddelerle çalışan çok yetenekli üyelerden oluşmaktadır. Su ve ateş unsurlarıyla çalışırlar, matematik yetenekleri, bilimsel bilgi birikimi ve yaratıcılık gerektiren becerileri vardır.
- *Woodeh*: Aynı zamanda son derece yetenekli olan bu kast, deri ve ahşap ham maddeler ile çalışmaktadır. Çoğunlukla toplumun sanatçıları olarak nitelendirilmektedir (Jagne, 2004:10-11).

Kast sistemi insanların hayattaki durumlarını, konumlarını ve yaşayış biçimlerini belirlemektedir. Söz konusu bu sistem hiyerarşik yapıyı ve “endogami”² yi beraberinde getirmektedir. Bu sisteme göre kast dışı evlilik yapılamaz. Soylu ve soylu olmayan kastlar arasında patron-müşteri ilişkisine benzer bir ilişki bulunmaktadır. Mariama Bâ, kast sistemini şu şekilde açıklamıştır: “Kast sosyal bir tavidir. Aynı kusurlara ve daha “asil” olarak kabul edilen toplumsal katmanla aynı erdemlere sahip bir toplumsal tabakadır.” (Harrel-Bond, 1981: 10).

Kast sisteminin en büyük sorunu modernleşmeyi kabul etmemesidir. Aile isimleri ve sınıflarına bağlı yaşayan bu topluluğun en büyük sorunu gelenek ile modernleşme arasında sıkışıp kalmasıdır. Bu durum büyük çoğunlukla üst sınıf topluluklarının sahip oldukları konumdan vazgeçmek istememeleridir.

İslam’ı kabul eden Wolof toplumunun kültüründe İslam dini dünya görüşlerini etkilemektedir. Kast sistemi, İslam dininin sadece kendi toplumsal kurallarına ve yapısına uyan kısmını benimsemiş ve bunu geleneklerine yansıtmıştır.

---

²Evlenenin, eşini kendi akraba ya da kabilesinden seçmesidir. Genellikle tarıma dayalı toplumlarda, sahip olunan toprağın çeyiz yoluyla dağılmasını önlemek için yapılmaktadır.

Kast sistemindeki sınıflandırma cinsiyete dayalı olmamasına rağmen beraberinde getirdiği hiyerarşik yapı ve gelenekler farklı cinsiyetlerin yansıtılmasında sorunlar meydana getirmektedir. Bu çerçevede Woloflarda kadınlar aile içerisinde kutsal olmalarına rağmen, toplumsal kurallar ve gelenekler gereği ikinci planda kalmaktadırlar.

3.1.2. Evlilik

Senegal toplumsal yapısını yansıtan en önemli unsurlardan birisi de evliliğdir. Afrika toplumlarında evlilikler, gelenek, din ve ekonomik faaliyetlere göre oluşturulmuş olan kültürel yapıya göre farklılık göstermektedir. Son yıllarda modern yaşam ve endüstrileşme nedeniyle toplumda kadın ve erkeğin rolleri ve evliliklerde farklılaşma görülmektedir. Afrika'da evlilik kurumu, binlerce etnik grup ve kültür kadar geniş bir yelpazeye sahiptir (Manning, 2007:63). Senegal toplumunda evlilik, genellikle İslam dini ve Wolof etnik yapısının kurallarına, geleneklerine göre yapılmakta ve de yürütülmektedir.

Woloflara göre sosyal statü ve akrabalık, evliliği düzenlemede temel iki faktördür. Demirciler ve deri işçileri bir sınıfı ve eski dokumacılar ise bir diğer sınıfı oluşturmaktadırlar. Bu kast sınıfları birbirleri ile evlenebilen sınıflardır. Buna ek olarak, yüksek sınıflardan bir erkek alt sınıflardaki kadınlar ile evlenebilmektedir.

Kuzenlerin evlenmesi durumu da Wolof toplumunda desteklenmektedir. İslam hukukuna göre bir erkeğin en fazla dört yasal eşi olabilmektedir. Wolof erkeklerinin yaklaşık yüzde kırk beşinin en az iki eşi bulunmaktadır. Bir erkeğin, ağabeyinin dul eşi ile evlenmesi durumunu ifade eden “*levirate*” ve eşinin ölümünün ardından veya hâlâ hayattayken eşinin küçük kız kardeşi ile evlenmesi durumunu ifade eden “*sororate*” hala uygulanmaktadır. Modernite ve okullaşma, (...) bu uygulamayı durduramaz (Ahmed,2011: 72). Ancak bu uygulamalara rağmen bu toplumda da boşanmalar sıkça görülmektedir.

Müslüman ailelerde evlilik, imamın huzurunda evde veya camilerde yapılmaktadır. 1900'lerin ikinci yarısından itibaren belediye binasında veya resmi makamlarda ise resmi nikâh kıyılmaya başlanmıştır.

3.1.2.1. Çok eşli evlilik (poligami)

Gelenekler, akrabalık bağlarını desteklemek, toprak ve zenginlikleri düzenli bir aktarma yoluyla korumak ve topluluğun üyelerinin rollerini ve diğerleriyle olan ilişkilerini barındıran bir toplumsal düzen oluşturmak için tasarlanmıştır. Çok eşli evlilik, Sahra Altı Afrika'nın çoğunda yaygındır ve kadınların değil, erkeklerin ayrıcalığıdır. Çok eşlilik bir

aileyi büyütür, yaşama ve çalışma yeteneğini artırır. Aynı zamanda hane halkının gücünün ve statüsünün de göstergesidir (Middleton, 2002).

Sahra Altı Afrika'da çok eşlilik sadece bir evlilik türü değil aynı zamanda bir değer sistemidir. Çok eşlilik, kadınların çiftlik işlerinin çoğunu yaptığı ilkel tarım sistemi ile hep bir arada bulunmuştur. Erkekler birçok eşe ve çocuğa sahip olma konusunda motive olmuşlardır, çünkü çiftliklerde ucuz emek olarak hizmet verecekler, aynı zamanda kabile toplumunun sahip olduğu topraklardan temizlenmiş tarım arazilerinin sahipliğini arttırmalarını sağlayacaklardır. Çiftçiliğe ek olarak, kadınların yaptığı su taşıma, yakacak odun kesme, yemek yapma ve çocuk bakıcılığı gibi ev işleri de vardır. Kadınlar bazen kocalarını ağır iş yükünü paylaşmak için kendilerine kuma almaya teşvik etmektedirler. İlk kadın, genellikle ev işlerini diğer eşlere dağıtma yetkisine sahiptir ve böylece ilk eş olarak statüsünü artırır. Diğer eşler üzerinde otoriteye sahip olmak, ona biraz tatmin hissi verir ve onu diğerlerinden önemli veya üstün kılar. Çoğu Afrika ülkesindeki kadınların mülk edinme hakları çok azdır veya yoktur ve esas olarak kadınlar, aileler arasında maddi mallar olarak görülmektedir. Çok eşli Sahra Altı ülkelerindeki kadınlar, erkeklerden çok daha düşük bir statüye sahiptirler (...) (Mankaasi, 2008:25).

Senegal, çok eşlilik oranının en yüksek olduğu ülkelerden biridir. Senegalli kadınların yaklaşık %40'ı şu anda çok eşli bir evlilik birliğinin içerisinde. Bu çok eşlilik durumu, tek eşlilikle aynı şekilde, evlilik statüsü içerisinde tanımlanmaktadır. "1990'da Dakar'da Jeanne Nanitelamio tarafından yapılan ve 70.000'den fazla kişiden elde edilen verilere dayanan evlilik modellerinin incelenmesi, kadınların tek eşliliği tercih etmelerine rağmen, çok eşliliği kabul etmeye istekli olduklarını, çünkü evlenme baskısının Senegal toplumunda çok güçlü olduğunu göstermektedir. 1972 Senegal Aile Kanunu'na göre, evlenmeyi düşünen erkeklerin üç seçenektan birini seçmesini gerektirir: tek eşlilik, sınırlı çok eşlilik (2-3 eş) veya çok eşlilik (en fazla 4 eş). Modern Senegalli çiftler arasında en popüler seçenek sınırlı çok eşliktir." (Engelking, 2008:333).

Wolof geleneklerine göre kast dışı evlilikler uygun görülmemektedir. Kast dışı evlilik yapanlar ait oldukları sınıftan dışlanmaktadır. Mariama Bâ, kast sistemindeki rollerin bir toplumsal sınıflandırma, belirlenen toplumsal rollerdeki bireyler ile başlayıp babadan oğula devam etmesine rağmen bu durumun üyeleri ahlaktan ve erdemden yoksun bırakmadığını, yine de kast sisteminin kendi kastlarının dışında evlenmeleri için bir engel olduğunu ifade etmiştir (Harrel-Bond, 1981:10).

Çok eşlilik kültürü 19. yüzyılın sonlarında Avrupalı sömürgeci güçlerin genişlemesine kadar Sahra Altı Afrika'sında ve Senegal'de devam etmiştir. Sömürgeci idareciler, çok eşli erkeklere tercih hakkı vererek, çok eşliliği iş sahasındaki insan gücünü çoğaltmak bakımından teşvik etmişlerdir.

3.1.3. Eğitim

Senegal'de 1900'lü yılların ikinci yarısındaki toplumsal yapının daha geniş bir açıdan incelenmesini sağlayan unsurlardan bir diğeri ise eğitim sistemidir.

Senegal eğitim sistemi ülkenin siyasi gelişmelerine göre değişiklik göstermiştir. Bu çerçevede, bağımsızlık öncesi dönemlerdeki eğitim sistemine bakıldığında dini eğitimin ağırlıklı ve önemli olduğu görülmektedir. Bu dönemdeki okullarda genç erkeklere İslam öğretisi ve Arapça okuma yazma öğretilmekteydi.

Bir çocuk beş, altı yaşlarına geldiğinde, ona iyi değerler ve görgü kuralları öğretilmektedir. Batı Sahra Altı toplumlarında atalara ve yaşlılara büyük önem verilmektedir. Öyle ki, özellikle Batı Sahra Altı kabilelerinin birçoğunda kast sisteminin en üstünde atalar ve yaşlılar yer almaktadır. Bu nedenle, erken çocukluk dönemlerinden itibaren genç bireylerin yaşlıların elini öpmesi, ebeveynlere ev işlerinde yardım etmesi ve yaşlıların bilgi ve birikimlerinden faydalanmaları gerekmektedir. İlk yıllarda erkekler ve kızlar birlikte oyun oynamaktadırlar. Yaşları ilerledikçe cinsiyet rolleri daha keskin bir şekilde tanımlanır; kızlar ev işlerini öğrenmek için anneleriyle daha fazla vakit geçirmektedirler. Müslüman çocuklar, örgün eğitime başlama yaşı olan altı yedi yaşlarına kadar her mahallede yer alan Kur'an kursuna genellikle devam etmektedirler.

Erken dönem kolonyal Afrika'da çoğu çocuğun eğitimi gayriresmi olarak evlerde gerçekleştirilirdi. Çocuklar, ailelerinin ve kardeşlerinin yanında çalışarak ev işlerini, tarım işlerini yapmayı öğrenmekteydiler. Örgün eğitim çok önemli olmasına karşın kısa süreliydi (Manning, 2007:98).

1857 yılında Senegal valisi Louis Faidherbe, devlet eliyle örgün eğitim sistemini kurarak Batı tarzı eğitim için güçlü bir temel oluşturmuştur. Sömürge döneminde önemli bir amacı olan Fransız kültürünün Afrika toplumları ile tanıştırılması ve bu toplumlar arasında yaygınlaştırılması hedefinin en önemli unsurunu eğitim sistemi oluşturmaktaydı. Böylece, yirminci yüzyılda, Senegal eğitim sistemi, Fransız Batı eğitim sistemini benimsemiştir. Özellikle Birinci Dünya Savaşı'ndan itibaren Frankofon Batı Sahra Altı eğitim sisteminde orta öğretim sistemi ağı genişlemiş, İkinci Dünya Savaşı sonrasında ve

özellikle bağımsızlıktan sonraki yıllarda ise eğitim sistemi büyük oranda yaygınlaşmıştır. Ancak ne yazık ki, bu oran erkek çocuklarının eğitimi lehine gelişirken, kız çocuklarının okuma oranı 21. yüzyıl başlarında halen dünya seviyesinin çok altındadır.

Sömürge devleti eğitim sistemi, Afrika elitlerinin kâtip, öğretmen veya kitleleri yönetecek bireyler olmak üzere eğitilmesi fikriyle kurulmuştur. Bu seçkinler bürokratik görevleri yerine getirebilecek, sömürgeci devlete ve politikalarına sadık kalarak okuryazar olacaklardı.

Örgün eğitim ücretsizdi. Eğitim sistemi ilk ve orta öğretimin yanı sıra yükseköğretim seviyesine de sahipti. Eğitim her iki cinsiyet için de mevcuttu. Katolik dini eğitimini ön plana alan birçok özel okul da bulunmaktaydı.

Günümüzde Senegal tıpkı diğer Batı Sahra Altı ülkelerinde olduğu gibi, okuryazar oranının en düşük olduğu ülkelerden birisidir. UNESCO'nun son istatistiklerine göre, Senegal'deki toplam nüfusun % 40,2'si okuyabilir ve yazabilir, kadınların ise sadece % 30'u okuryazardır, 15 yaşın üzerindeki erkekler ise nüfusun % 51'ine karşılık gelmektedir (Engelking, 2008:331).

Senegal'in kast sistemi, eğitim ve evlilik gibi toplumun temel yapısını oluşturan unsurlar içerisinde kadınlar, toplumsal kural ve gelenekler açısından hep ikinci planda kalmışlardır.

3.2. Senegal Toplumunda Kadının Toplumsal Yaşamındaki Yeri

Toplumsal cinsiyet rolleri, genel olarak bir toplumun erkek ve kadınlar için uygun gördüğü faaliyetler, sorumluluklar ve hakları ifade eder. Afrika'da tek bir cinsiyet rol modeli yoktur. Kıtanın farklı kültürleri, erkek ve kadın rolleri hakkında pek çok farklı modele sahip olsa da, genel olarak kadınlar hem kamu hem de aile hayatında erkeklere bağımlı olmuştur (Manning, 2007:87).

Dünya genelinde farklı bölgelerde de olduğu gibi, genelde Afrika kıtasında özelde Senegal'de erkekler ve kadınlar geleneksel olarak aile ortamında, toplumda ve iş yaşamında farklı rollere sahiptir. Bu çerçevede, Senegal toplumunda kadının yeri daha önce vurgulandığı gibi uzunca bir süre Senegal toplumunda hüküm süren geleneksel kast sistemine göre şekillenmiştir. Kadınların yasal hakları, çok eşli evlilikler, kast sistemi ve yanlış yorumlamalar ile şekillendirilerek Senegal kültürüne dâhil edilen kimi İslamî gelenekler ile harmanlanarak oluşmuş kültür ve geleneklere göre gerek ev gerekse iş yaşamında kimi zaman ikinci planda kalmıştır.

“Çoğu Afrika ülkesinde erkekler; ülkenin politik, ekonomik, kültürel ve sosyal yönlerini kontrol ederler. Bu durum, kadınların sessiz kalmasını ve güçsüz olarak görülmesini sağlar. Onların söz hakkı yoktur ve sosyo-kültürel olarak kendi kararlarını alma özgürlüğüne sahip değildirler: tüm kuralları kocaları koyarlar. Kadınlar bu nedenle toplumda erkeklerden daha alt seviyede görülür.”(Mankaasi, 2008:33).

Kadınlar, Senegal toplumunda yanlış ve eksik dini bilgiler ile şekillendirilmiş İslam gelenekler ve kast sisteminin oluşturduğu örf ve âdetler ile kültüre göre konumlandırıldıkları şekilde yaşamaktadırlar. Ataerkil toplumsal yapıya sahip olan Senegal’de kadınlar erkeklere göre daha az güç, statü ve bağımsızlığa sahiptir.

Bunun yanı sıra, 1900’lü yılların ikinci yarısında göz ardı edilen Afrikalı kadınlar hem ev hem de aileye olduğu kadar ekonomik ve politik hayata katkılarından dolayı Afrika siyasi ve toplumsal hayatında saygın ve önemli başarılarla imza atmışlardır. “Yine de, Afrikalı kadınlar genellikle erkeklerle aynı eğitim veya iş fırsatlarını elde edemezler ve birçok kültürde erkeklere bağımlıdırlar” (Middleton, 2002:154).

Bu toplumlarda kadınlar, erkeklerle eşit olarak görülme için erkeklerden daha fazla çaba harcamak zorundadırlar. Erkekler çalışırken ve politik hayatta aktif iken, kadınlar ev kadını olarak kabul edilmektedir. 1960’lı yıllarda meydana gelen ülkelerin Bağımsızlık sürecinde kadınlar da içinde buldukları durumdan kurtulmak, değişen toplumsal yapı içerisinde söz hakkına sahip olmak ve yaşamlarına daha iyi bir şekilde devam edebilmek amacıyla mücadele etmeye başlamışlardır. Kadınlar çoğu zaman ikinci sınıf vatandaş konumuna düşürülmüş ve içinde buldukları durumlarını iyileştirmek için çözümler aramışlardır. Gerçekten de bağımsızlıktan itibaren Afrika kadınları statülerini fark etmeye başlamıştır. Bu durum, geleneklerine bağlı ataerkil bir toplumun bir nevi kurbanları olduklarını görmelerine yol açmıştır.(Ahmed, 2011:111).

1972 yılında kabul edilen Aile Yasası (Family Code) ile kadınların toplumsal yaşamdaki yeri ve konumu iyileştirilmeye çalışılmıştır. Bu sayede kadınlara da eşit haklar verilmiş, geleneksel ve kültürel olarak onlara verilen haklar nedeniyle keyfi olarak reddedilmelerine karşın korunmaları amaçlanmıştır. Aile Yasası 1970’lerin başlarında yasalaşmasına rağmen, aynı şekilde uygulanmadı çünkü dini liderler evlilik, boşanma veya mirasla ilgili sivil yargı yetkisini tanımayı reddettiler ve kentsel merkezlerin dışındaki çoğu kadın bu yasanın varlığından haberdar değildi (Edson, 1993:15-16).

Aile Yasası’nın daha uygulanabilir olması ve toplum tarafından benimsenmesi açısından 1972 tarihli Aile Yasası’na ek olarak, Senegal, 1982’de kadınlara yönelik ve

yasal eşitliği fiili bir gerçekliğe dönüştürmenin resmi hedefine dayanan “Ulusal Eylem Planı”nı kabul etti (Latha, 2004: 59).

3.2.1. Evlilik

Senegal toplumunda “aile” en kutsal birlik olarak nitelendirilmektedir. Bu kutsal yapının temel direği ve söz sahibi olan aile reisi erkek, ona hizmet eden ve bu yapının mutlu bir şekilde devam etmesini sağlamak ile yükümlü olan kişi ise kadın olarak görülmektedir.

“Aile, sosyalleşme kurallarının şekillendirdiği başlangıç çerçevesini oluşturur; toplumsal cinsiyet eşitliği ve adaletin hüküm sürdüğü veya başarısız olduğu bir durum sunar. Bu ilişki, toplumun gelişimini kontrol eden cinsiyet dinamikleri ile ilgilidir. Kadın veya erkeğin ev ve ailedeki rol ve sorumlulukları hakkında kimi varsayımlar vardır.”(Mankaasi, 2008:28).

Daha önce de belirtildiği gibi, Senegal toplumunda çok eşli evlilikler İslam hukukuna ve Wolof etnik yapısına göre serbesttir. Çok eşlilikte ekonomik faktör büyük rol oynamaktadır. Kadınların tüm ihtiyaçlarını karşılayan erkekler olması, geleneksel toplumda çok eşliliğin varlığını haklı çıkarmaktadır (Ahmed, 2011:68). Ev işlerini yerine getirmek, kocasını mutlu etmek ve çocuklarını yetiştirmekten başka bir görevi olmadığı düşünülen kadın, kimi evliliklerde ikinci sınıf bir birey olarak görülmekte ve eşleri tarafından üzerlerine kuma getirilmektedir.

Toplumsal yapıda hiyerarşik bir düzen oluşturan kast sisteminde ise ikinci planda olan kadınlar “miras” sisteminin bir parçasıdır. Çünkü eşi vefat eden bir kadının aile mirasının bölünmemesi açısından kocasının ailesinden başka biri ile evlendirilmesi Wolof gelenekleri açısından meşru görülmektedir. Mariama Bâ, Nova ödülü ile ilgili verdiği röportajında “Miras” sistemini şu şekilde açıklamıştır; “... ‘bir adam öldüğünde, onun erkek kardeşi, kardeşinin dul kalmış eşi ile evlenebilir’ şeklinde bir gelenek bulunmaktadır. Bu sayede aile çemberi kırılmaz, sadece bir üyesini kaybeder.” (Harrell- Bond, 1981: 11).

Senegal toplumunda kadınların ikinci planda tutulduğu başka bir konu ise kastlar arası evliliğidir. Senegal toplumunun büyük çoğunluğunu oluşturan Wolof topluluğuna göre “Geer” tabakasının üyelerinden herhangi biri “Nyenyo” tabakasının üyelerinden biri ile evlenemez. Kast sistemi üst ve alt sınıflardan oluşmaktadır; aile ismini korumak da çok önemlidir. (Jagne, 2004: 2).

Ancak geleneksel kast sistemi modern ekonomik sınıf sistemi ile orantılı olmadığı için, bir hiyerarşik çatışma bulunmaktadır. “Kast sistemine göre, hiçbir birey ait olduğu

kast sınıfını değiştiremez. Her bireyin kaderinin önceden belirlenmiş olduğunu savunan kadercilik anlayışı, kaçınılması imkânsız sabit bir gerçekliktir. Ancak bireyler modern ekonomik sınıfla birlikte fakir veya zengin olabilmektedir.” (Mankaasi, 2008:53).

3.2.2. Senegal Toplumunda Kadınlara Verilen Eğitim

Geçen yüzyıllarda, kadınlar eğitim alanında da dezavantajlı konumdaydılar. Dini eğitimin, örgün eğitime göre daha yaygın olduğu Senegal’de kız çocukları dini eğitim aldıktan sonra genellikle örgün eğitim almazlardı. Okula gitmek yerine ev işlerinde evdeki büyüklerine yardım ederlerdi. Hem geleneksel hem de sömürgeci sistemler genellikle erkeklerin eğitimine önem verdiklerinden, genellikle Afrikalı erkeklere eğitim verilmiştir. Okur-yazar olan erkekler kadınlardan daha önce iş fırsatlarından yararlanmıştır (Middleton, 2002:157).

Okuryazarlık oranlarına bakıldığında ise kadınlar için okuryazarlık oranı erkeklerin gerisinde kalmaktadır. UNESCO’nun son istatistiklerine göre okula devam verileri incelendiğinde, istatistikler, ilkokuldaki cinsiyet farkının kapandığını, ancak erkeklerden daha az kızın ortaöğretime devam ettiğini göstermektedir. Genel nüfusun % 5’inden daha azının ortaöğretim sonrası düzeyde eğitim aldığı bir ülkede, ortaokula kızların yalnızca % 16’sı kayıtlıdır. Üniversitede ise erkek öğrenciler, kız öğrencileri beşte bir oranında geride bırakmaktadır (Engelking, 2008:331).

Toplumsal yaşamda ikincil planda olan kadınlar, çocuklarının eğitiminde de yeterince söz sahibi değillerdir. Erkeklerle eşit koşullarda eğitim alamayan kadınlar, çocukların eğitiminde de geri planda kalmaktadırlar. Bâ bu durumu, “Anne okula gitmediği için çocuğunun bilgi edinme sürecinin de bir parçası olamaz.” diyerek ifade etmiştir (Harrell-Bond, 1981:5).

3.2.3. Ekonomik ve Siyasî Yaşamda Kadınlar

Kadınlar, eğitim ve aile yaşamının yanı sıra iş yaşamında da ikincil plandadırlar. Erkekler, eğitim düzeylerinin kadınlardan daha yüksek olması sebebiyle iş yaşamında da öncelikli plandadırlar. Daha önceleri, kırsal kesimde yaşayan kadınların aile yaşamında ev işlerini üstlenmelerinin yanı sıra tarımsal işlerin büyük kısmından da sorumludurlar. Köyden kente artan göçler nedeniyle kadınların kırsal alanda tarım alanlarının yönetiminde söz sahibi olmaları artmıştır. Ancak 1900’lü yılların sonlarından itibaren kırsal alandaki kadınlar için zorlu ekonomik koşullar, kişisel bağımsızlık arzusunun artmasıyla birlikte, bazı genç kadınların köylerinden şehirlere taşınmasına neden oldu (Middleton, 2002:156).

Kentsel alanlarda, Wolof geleneksel kast kültüründe kadınların birçoğunun ikinci planda kalmasına rağmen, günümüzün sosyoekonomik kültürel değişimleri kadınların, tekstil ve dondurulmuş balık fabrikalarına, kamu kuruluşlarına, ev işçileri ve vasıfsız işçiler olarak işe girmelerine yol açmıştır. Kadınların sadece yüzde 20'sinin ücretli işlerde çalıştığı tahmin edilmektedir. Erkeklerin yasal olarak aile reisi olması nedeniyle, kadınlar erkeklerden daha fazla vergi ödemekte ve işverenler kadınlara değil erkeklere çocuk ödeneği ödemektedirler (Middleton, 2002:157).

Ancak yaşam koşullarının değişmesi ve bağımsızlık sonrası dönemde kadınların iş yaşamındaki rolleri aktif hale gelmeye başlamıştır. Kadınlar sadece fabrikalarda işçi olarak değil, hemşire, öğretmen, hâkim, doktor olarak da iş yaşamının farklı alanlarında kendilerini göstermeye başlamışlardır.

Aile ve iş yaşamındaki rollerinin yanı sıra kadınların politik rolleri de gelişme göstermiştir. Bazı kolonilerde kadınlar, bağımsızlık hareketlerine ve 1960'ların ulusal kurtuluş savaşlarına önemli katkılarda bulunmuşlardır. 1900'lerin sonlarında kadınlar bazı üst düzey hükümet pozisyonlarında görünmeye başlamıştır (Middleton, 2002:156).

1900'lü yılların sonlarına doğru kadınların gerek sosyal gerek iş yaşamlarındaki rolleri gelişme göstermiştir. Bu gelişme, Senegal'in 1979 yılında Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından kabul edilen 'Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Yok Edilmesi Sözleşmesi' ni imzalaması ile artarak devam etmektedir.

3.3. Uzun Bir Mektup Adlı Eser

Mariama Ba, edebiyatın önemli bir siyasi işleve sahip olduğuna ve özellikle Afrikalı kadın yazarların, Afrikalı kadınların durumunu belgeleme görevine sahip olduğuna inanıyordu. 1980 yılında "*La fonction politique des littératures africaines*" adlı makalesinde Bâ, kadınları, onları baskı altına almaya devam eden toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini ve adaletsizliklerini tanımlamak için barışçıl bir silah olarak edebiyatı kullanmaya, baskıcı kurumlara karşı koymaya ve onları devirmeye çağırmıştır (Engelking, 2008:327). Mariama Bâ, edebiyatın önemli bir siyasi işleve sahip olduğuna ve özellikle Afrikalı kadın yazarların, Afrikalı kadınların durumunu kayıt altına alma görevine sahip olduğuna inanıyordu. Bu nedenle de "*Uzun Bir Mektup*" başlıklı romanı, yazarın edebiyat dünyası tarafından kabulü olarak nitelendirilen, Afrika toplumundaki kadınların yaşadıkları sorunlara ayna tutan bir eserdir. Nijeryalı yazar Abiola Irele bu romanı "Afrika kurgusunda

kadının durumunu en derinden hissettiren roman.” olarak tanımlamıştır (Gates & Appiah, 1999: 320).

Eser, Batı Afrikalı Kadınlar tarafından en çok incelenen ve en çok okunan kitaptır ve Batı Afrika'dan çıkan ilk feminist roman olarak kabul edilmektedir. Bugün birçok çalışmanın ve araştırmanın konusu olan bu roman, tartışmasız bir şekilde Negro-Afrika kültürü açısından referanslardan biri olmaya devam etmektedir (Ahmed, 2011:21).

Bâ'nın 1974-1978 yılları arasında yayımlanan çalışmalarını inceleyen Alain Fresco'ya göre, yazarın bu dönemde yazılmış olan metinleri, bağımsızlık sonrası Afrika'daki Afrika halkının yaşamlarını ve endişelerini yansıttıkları için sosyolojik değer taşıyan belgeler olarak nitelendirilmektedirler. Eserlerinde, endişe içerisindeki lider, gelenek ve modernlik arasındaki çatışma ve hızlı batılılaşmanın geleneksel yaşama yüklediği baskıları ele almaktadır (Edson, 1993:14).

Roman, başkahramanın dilinden anlatılması ve yazarın hayatı ile benzerlikler barındırması açısından birçok araştırmacı tarafından otobiyografik olarak nitelendirilmektedir. Bâ, verdiği bir röportajda bu romanı birinci tekil kişi ağzından yazmasını, “Orijinal formda bir roman sunmak istedim. Genellikle yazarlar kendilerini karakterlerden ayırarak anlatır. İşe insancılık katmak için mektup biçimini seçtim. Ne zaman mektup yazsak ‘ben’ sözcüğünü kullanırız. Buradaki ‘ben’ Ramatoulaye’yi temsil ediyor, yazarı değil.” diyerek ifade etmiştir (Dia, 1979: 12-14).

Mariama Bâ'nın *So Long A Letter [Une Si Longue Lettre]* (Uzun Bir Mektup) romanı daha çıkar çıkmaz Afrika edebiyatının klasikleri arasında gösterilmiştir (Kitaplık, 2016: 39). Bâ, bu başarılı eseri ile 1979 yılında prestijli edebiyat ödüllerinden biri olan Noma³'yü kazanmıştır. Bu eser, Afrika'da yayınlanmış Noma edebiyat ödülünü alan ilk roman olma özelliğini taşımaktadır. Yazar, edebiyat ödülünü almasının ardından gazetecilerin sorduğu sorulara verdiği cevaplar arasında *Uzun Bir Mektup* adlı eserinin konusunu şu şekilde ifade etmektedir; (...) İlk olarak Senegal kadınlarının kalbinden bir ağlama, çünkü Senegal kadınlarının, Müslüman kadınların, diğer sosyal kısıtlamaların yanı sıra dini kısıtlamaları olan kadınların sorunları hakkındadır bu ağlama. Fakat aynı zamanda, her yerdeki kadınların ağlamalarını da sembolize edebilir (...) (Harrell-Bond, 1981:3).

---

³Noma Edebiyat Ödülü, makale de dâhil olmak üzere çok çeşitli türlerdeki yeni eserler için 1941'de Noma Hizmet Birliği tarafından Kodansha yayıncılığını kuran Noma Seiji'nin (1878-1938) ölümünden sonra kurulmuştur. Mariama Bâ bu ödülün öncüsü olmuştur.

Fransızca yazılan *Uzun Bir Mektup* adlı eser başta İsveççe (1980), İngilizce (1981), Almanca (1981), Fince (1981), Norveççe (1981), Savahilice (1981), Sırp-Hırvat dili (2004), Wolof (2007), İspanyolca (2008), Bulgarca, Japonca, Rusça, Arapça, İtalyanca, Hollandaca, Çekçe, Romence, Danca ve Türkçe (2000) olmak üzere yirmi dile çevrilmiştir. Ayrıca, Senegal’de en çok konuşulan dil olan Wolof dilinde tiyatro oyunlarına ve sinema filmlerine uyarlanmıştır (Ndiaye, 2007; Aktaran: Amissine, 2015: 20).

Türkçe ’ye ilk kez 2000 yılında çevrilmiş bu eserin ikinci baskısı 2013 yılında, Nagihan Haliloğlu’nun çevirisi ile Kaknüs yayınları tarafından okuyucularla buluşturulmuştur. Senegal’deki dinî geleneklerin ve sosyokültürel geleneklerin tartışmalı yönlerini keşfedip kadının bireysel olarak bu yönlere rağmen bireyselleşmesini savunan Bâ’nın okuyucunun duygularına hitap eden bir yazı biçimi vardır. *Uzun Bir Mektup* adlı eseri, sömürgecilik sonrası yeniden yapılanma döneminde Senegal’de yaşayan iki arkadaşın ve eşlerinin hikâyesini anlatmaktadır. Eser, ülkelerinin Afrika kimliğini sürdürmek ve ilerlemek için çabalarken, kadınların gelenek ve modernleşme arasındaki çatışmaya nasıl yakalandıklarını göstermektedir (Engelking, 2008:327).

Eserin kurgusu, eserin ana karakteri ve anlatıcısı olan Ramatoulaye’nin, eşinin vefatını bildirmek amacıyla Amerika’ya yerleşen en yakın arkadaşı Aissatou’ya yazdığı mektuplardan oluşmaktadır. Eser yirmi yedi adet mektup içermektedir.

Eser, yirmi yedi mektuptan oluşmasına rağmen konu açısından üç bölüme ayrılmaktadır. Birinci kısım; Ramatoulaye’nin eşi Modou Fall’ın vefat haberini arkadaşı Aissatou’ya haber vermesi ve eşinin vefatından sonra gerçekleşen geleneksel ritüelleri anlattığı kısım olan 1. ve 5. mektupların bulunduğu bölümlerdir.

İkinci kısım; başkahraman Ramatoulaye’nin ve arkadaşı Aissatou’nun aldıkları Fransız sömürgeci eğitimini, evliliklerini ve daha sonra terk edilmelerini ve eşleri tarafından mağdur edilmelerine karşı verdikleri farklı tepkileri hatırlatarak geçmişle ilgilendiği ve değişimi için zemin hazırlayan olayları içeren 6. ve 16. mektuplar arasındaki bölümlerdir.

Üçüncü ve son kısımda ise Ramatoulaye’nin Senegal’in ataerkil sosyo-kültürel ortamında yalnız bir kadın ve anne olarak yaptığı seçimlere odaklandığı 17. ve 27. mektupların bulunduğu bölümlerdir.

Uzun Bir Mektup adlı eser, Ramatoulaye’nin aile içi davranışlara, arkadaşlık, sevgi, ölüm, ebeveynlik ve kadının kast sistemi ve İslam dinindeki yeri ile özellikle çok eşliliğin

kendi evliliği ve arkadaşı Aissatou'nun evliliğine olan etkisi üzerine, yalnız başına başa çıkmak zorunda kaldığı sosyoekonomik durumlarla karşı karşıya kaldığından "hayatın bölümleri" olarak adlandırılan ayrıntılarla doludur.

Ramatoulaye ve Aissatou, Senegal toplumunda batı eğitimi ile yetişmiş iki yakın kadın arkadaştır. Başlangıçta, Ramatoulaye ve Aissatou, tüm toplumsal sınıf farklılıklarına rağmen kendi seçimleri olan eşleri ile mutlu bir şekilde evlenmişlerdir. Ancak, her iki kadın daha sonra eşlerinin başka bir kadınla evlenmesi durumu ile karşı karşıya kalmış ve benzer duruma farklı tepkiler vermişlerdir. Aissatou, çok eşlilik durumunu şiddetle reddetmiş ve ABD'deki Senegal Büyükelçiliği'nde bir tercüman olarak yaşamına devam etmek için doktor olan kocası Mawdo'yu terk etmiştir. Bunun aksine, anlatıcı Ramatoulaye, kocası Modou ile Senegal sosyokültürel ve dinî gelenekleri ile uyumlu olarak çok eşli yaşamı kabul etmiştir. Bunun sonucunda, Modou sonunda Ramatoulaye ve çocuklarını, genç ve yeni evlendiği karısı Binetou ile birlikte yaşayabilmek için terk etmiştir. Modou, bir kalp krizi sonucunda vefat ettiğinde, Ramatoulaye onunla evlenmek isteyen çok eşli erkeklerin taleplerini kesin bir dille reddeder.

Yazar, Ramatoulaye ve eserdeki tüm kadın karakterler üzerinden Senegal'de dul kalmış ve boşanmış kadınların yanı sıra toplumdaki tüm kadınların yaşadıkları zorlukları dile getirmektedir. Roman boyunca Bâ, kadınların Senegal toplumunda süregelen Batı tarzı modernleşmeyi, sömürgecilik sonrası sosyal ve ailevi bağlardaki zayıflamayı karşılaştığı zorlukları etkin bir şekilde göstermektedir. Hem Ramatoulaye hem de Aissatou, "Yeni Afrika'nın kadınlarını temsil etmektedirler. Yüksek eğitim seviyesine sahip olmaları, yaşam deneyimleri, hemcinslerinin yalıtılmış deneyimlerinden ayrılmaktadır. Mariama Bâ, *Uzun Bir Mektup* adlı eserinde Wolof ve İslam kültürü ile harmanlanmış bir kültürel yapıya sahip olan Senegal toplumunda, Bağımsızlık sonrası dönemde kadının yaşadığı dönüşümleri vurgulamaktadır. Eser, geleneksel ve edilgen bir kadın olan Ramatoulaye'nin "modern" veya çağdaş olma dönüşümünün öyküsünü sunmaktadır. Ayrıca, bağımsız ve güçlü bir kadın olan genç Aissatou'nun dönüşümünü de okuyucuya yansıtmaktadır.

Senegal'in toplumsal yaşamını yansıtan eserde, kadınların sosyal rolleri çok çeşitlidir: öğretmenlik kariyerleri ev dışında kişisel alan sunarken, ailelerinin ekonomik refahına katkıda bulunmak ve aynı zamanda anne ve eş olarak da rollerini korumaktadırlar.

Ramatoulaye ve Aissatou'nun eşlerine karşı duruşları, birbirleriyle olan dostluk bağlarının artmasını sağlar. Zira her iki kadın da geleneksel Senegal toplumunda kabul gören çok eşliliğe karşı olmakla birlikte Senegal'in de bir üyesi olduğu Batı Sahra Altı

kültüründe kadına aile içerisinde anne olarak verilen önemin de farkındadırlar. Diğer yandan, modernite adı altında büyükler ile bir arada bulunulan geleneksel aile yapısındaki aile içi iletişimsizliklerden de rahatsızlık duymaktadırlar.

Bâ, kadın erkek eşitliğinin yanı sıra ailede bir birlik ve beraberlik gerekliliğini ve kadının sosyal statüsünü ilgilendiren konuların ulusal politikadaki diğer sosyal konuların ayrılmaz bir parçası olduğuna dair derinlemesine hissedilen bir mesajı açığa vurur. Böyle bir mesaj, çağdaş dünyada özellikle de ulus ve ulusal kimlik sorunları ile mücadele etmeye devam eden sömürge sonrası ülkelerde büyük değer taşımaktadır.

Uzun Bir Mektup adlı eserin temaları esasında kadının toplumda değişen rolü ve çok eşlilik olmasına rağmen Mariama Bâ bunlara çağdaş eğitim, sendikaların önemi ve eskiden çocukların yetiştirilmesi sırasında öğretilen ve günümüzde kaybolmuş olan cömertlik, nezaket gibi değerleri de eklemektedir (Harrell-Bond,1981: 4).

3.4. “Uzun Bir Mektup” Adlı Eserde Kadının Yeri

Önceki bölümlerde de bahsedildiği gibi, Senegal toplumunda kadının yeri, toplumu etkileyen siyasal ve sosyo-kültürel olaylara göre şekillenmiştir. Senegal toplumunda 1960’lı yıllarda yaşanan Bağımsızlık hareketi ile birlikte toplumsal yapıda da değişimler yaşandığı gözlemlenmiştir. Bunlardan en etkili ve büyük olanı ise sömürge döneminde yüzyıllar boyunca yaşadıkları toplumda sürekli olarak göz ardı edilen, ötekileştirilen, önemsenmeyen ve kimi zaman arka planda bulunmak zorunda kalan kadınların artık seslerini duyurmak, toplumsal yaşam içerisindeki varlıklarını göstermek ve topluma katkıda bulunabilmek amacıyla harekete geçmeleri ile baş göstermiştir.

Uzun Bir Mektup adlı roman, Senegal toplumundaki bu değişimi en iyi yansıtan eserlerden birisidir. Wolof ve İslam kültürü ile harmanlanmış bir kültürel yapıya sahip olan Senegal toplumunda kadının yaşadığı dönüşümler birçok kadın karakter üzerinden vurgulanmaktadır. Eserin evrenselliğini dile getirmek isteyen Bâ, Noma ödülünü almasının ardından Harrell-Bond ile yapılan röportajda kitabı dünyanın her yerinde yaşamakta olan kadınların kalplerinden gelen bir feryat olarak nitelendirmektedir (Harrel-Bond, 1981: 3).

Bu çalışmanın daha önceki bölümlerinde de belirtildiği gibi, özellikle sömürgecilik sonrası dönem kadın edebiyatı için en temel konulardan biri kadınların toplumdaki “öteki” olma durumunun eleştirel bir biçimde ele alınmasıdır. “Öteki” kavramının, sömürgecilik sonrası kuramlarda sıklıkla üzerinde durulmaktadır. Söz konusu bu kavram, özellikle sömürgecilik sonrası dönemi inceleyen kuramcılar tarafından ortaya konmuş ve ırk, dil, din

cinsiyet vb. gibi toplumda genellikle ikinci planda olan, dezavantajlı toplulukları ifade etmek için kullanılmaktadır. Bu dönemdeki eserleri incelemek açısından “öteki” kavramını bilmek, erkek egemen toplumlardaki kadınların durumunu anlamak açısından da önem taşımaktadır.

Kültürel çalışmalar çerçevesinde baktığımızda, bu konu ile ilgili birçok teori ve tanımlamanın ortaya konulduğu görülmektedir. Irk ve cinsiyet ile ilgili çalışmalar yapan Hintli kuramcı Gayatri Spivak, özellikle sömürgecilik sonrası feminist edebiyatını ve feminist teoriyi temellerinden etkileyen teoriler ortaya koymuştur. Spivak, “öteki” anlamında kullanılan “madun” kavramı ile sömürgecilik sonrası dönem kültürel çalışmalarına yön vermiştir. Bu kavram, özellikle üçüncü dünya ülkeleri olarak nitelendirilen yerlerde, sınıf, kast, yaş, cinsiyet bakımından her türlü alt ve aşağı derecede yer alanlar için kullanmıştır. Madun (*subaltern*) en geniş anlamıyla alt ve aşağı konumda olan dinamik farkın heterojenliğini ifade etmektedir. Gramsci, Guha ve Spivak tarafından birbiriyle ilişkili ancak birbirinden ayrılan içerikler ile kullanılan kavram, homojen olduğu varsayılan ve tek bir grubu imleyen sabit bir kimlik tanımından çok toplumsal değişime neden olan ve sürekli başka olmayı barındıran dinamik bir unsur olarak değerlendirilmelidir (Yetişkin, 2010: 16).

Fransız edebiyatının önemli kadın yazarlarından birisi olan Simone de Beauvoir da kadınların toplumdaki “öteki” olma durumunu eleştirmiştir. *İkinci Cins* adlı eserinde kadının ötekileştirme sürecinin erkeklerin kendilerini norm, kadını norm dışı görmelerinden kaynaklandığını açıklamaktadır. “İnsanlık erildir ve erkek kadını kendisi için değil erkeğe göre tanımlar; [...] Kadın rastlantısal olandır, özsel olana karşıt özsel olmayan varlıktır. Erkek öznedir, mutlak varlıktır; kadınsa Öteki Cins’tir (Beauvoir, 1993: 17).

İki cinsiyet arasındaki eşitsizlik bu hiyerarşiye neden olur. Kadınlar ve erkekler arasındaki çatışmalar, kadınlar kendilerini bu durumdan kurtarmak istediklerinde ortaya çıkmaktadır. Beauvoir, içinde yaşadığımız toplumun çoğunluk ve azınlıklardan oluştuğunu ifade etmektedir. Erkekler kendilerini çoğunluk, kadınları ise azınlık olarak görmektedirler. En güçlü grup çoğunluk olandır. Bu durumda kadınlardan daha fazla haklara sahip olan erkekler dolayısıyla ataerkil bir toplumda yaşamaktayız. Beauvoir da Bâ gibi, erkekleri toplumdan uzaklaştırmak istememekte, sadece “dünyada erkekler kadar kadınların da var olduğu” düşüncesini vurgulamak istemektedir.

Senegal'in sömürgecilik sonrası dönemde değişen kültürel ve toplumsal yapısını ele alan *Uzun Bir Mektup* adlı eserde yazar, dış dünyanın etkisinin neden olduğu melezliği tasvir eder ve kendi kültürünün normlarına çok farklı şekillerde cevap veren ve yaşamlarının kültürler arası olarak nasıl etkilendiğini açıklamaya yardımcı olan iki kadın kahraman yaratır.

Eserin kaleme alındığı dönemde Senegal toplumunda, erkeklerin norm, kadınların ise norm dışı yani “öteki” olarak nitelendirildiği ataerkil toplum yapısı mevcuttur. Kadınlar bir birey olmanın çok ötesinde, yerlerinin evleri, işlerinin eşlerini mutlu etmek olduğu bir konumdadır.

Sonuç olarak, bugün bile bir kadının bağımsız olmadığını ancak erkeklerle olan ilişkilerinde hala “öteki” olarak kabul edildiklerini ortaya koymaktadır. Yazar, kadınların bu “öteki” olma durumunu kitaptaki Ramatoulaye dâhil birçok karakter üzerinden okuyucuya yansıtmaktadır. Romanında karakterlerin özellikle toplum tarafından “öteki”leştirilen kadın karakterlerin yaşadığı kültürel karmaşaya dikkat çekmektedir. Geleneksel ve Batılı kültürlerin karışımı, onların görüşlerini tamamen şekillendirmiştir. Bu çalışmanın konusu olan eserde de özellikle kadınların toplumsal yapıdaki konumlarını ve sorumluluklarını belirleyen en temel etken din ve geleneklerdir. Söz konusu Senegal toplumunun toplumsal kurallarını oluşturan toplumsal ve kültürel geleneklere göre kadınları “öteki” olarak nitelendiren olgular bu çalışmanın daha önceki bölümlerinde de belirtildiği gibi çok eşlilik, miras sistemi, kast sistemi ve eğitimidir.

3.4.1. Çok Eşlilik (Poligami)

Uzun Bir Mektup adlı eserde ele alınan temalardan ve Senegal toplumsal yapısında kadının yerini gösteren unsurlardan biri çok eşliliğdir. Bâ, bu eserde çok eşliliğin ortağı mağdur olan kadının psikolojisini, zihniyetini ve duyguları üzerindeki etkisini incelemektedir. Olayların geçtiği yer Senegal olmasına rağmen, hedef özellikle çok eşliliğin sosyo-kültürel olarak medeni hukuk sisteminde yerleştii bölgeler açısından küreseldir.

“Emerging Perspectives On Mariama Bâ” adlı eserinde Ada Uzoamaka Azodo (2003) İslam medeni kanunu ile çok eşliliği incelemektedir ve Senegal toplumunda önemli bir rol oynadığını ifade etmektedir. Senegal’de birçok ailede ve gündelik hayatta çok eşlilik hala süregelen bir gelenektir. Erkekler Batı’yı, Batı’nın sosyal alışkanlıklarının çoğunu ve yeni ekonomik sistemi kabul etmişlerdir. Ancak modern Afrika’da bulunmayan

“çok eşlilik” geleneğini bırakmayı reddetmektedirler (Jagne, 2004). Çok eşlilik, Senegal toplumunda erkekler için kimi zaman bir gereklilik olarak görülmekte ve kadınların bu durumu doğal karşılayıp kabullenmeleri beklenmektedir. İlk eşlerinden daha genç kadınlarla evlenerek ve çok eşliliğe sahip bir hayat sürerek çoğu zaman ailelerinin parçalanmasına neden oldukları için, söz konusu erkekler kadınların talihsizliği olarak görülmektedir. Senegal toplumunun bu konudaki bakış açısını yazar eserde Aissatou'nun kocası Mawdo aracılığı ile yansıtmıştır.

“İnsanoğlunun yeme ve giyinmeyi şart kılan güçlü yasalarına karşı koyamazsınız. Bu yasalar erkeği diğer bazı yönlerden de etkiler. İçgüdülerin hayvansallığının altını çizmek için ‘erkek’ten bahsediyorum. Anlarsınız... Bir eş kocasını tamamen anlamalı ve affetmeli; kendini ‘bedenin ihanetleri’nden dolayı üzmemeli. Önemli olan kalpte olandır, iki insanı içten birleştiren şey budur.” (Bâ, 2016: 37).

Ancak Azodo'ya göre Ramatoulaye'nin çok eşlilik durumuna verdiği tepki ironiktir. Çünkü Ramatoulaye, çocuklarının, ailesinin vereceği tepkileri ve olması gereken davranışın ne olduğunu bilmesine rağmen çok eşliliği kabul etmiş ancak tüm bunlara rağmen kocası Modou'yu affedememiştir. Azodo, bir şekilde Ramatoulaye'nin talihsizliğinin onun suçu olduğunu, çünkü Modou'yla evlenerek, onunla tek eşli bir yaşam sürdürmek için çok yüksek beklentileri olduğunu ifade etmiştir. O ve Modou, çok güçlü, tek eşli ideallerle evlendiler; Modou bu ideallere ihanet ettiği zaman, Ramatoulaye ona olan aşkından vazgeçemedi (Azodo, 2003: 187).

Kitabın anlatıcısı ve ana karakteri Ramatoulaye, kocasına bağlı ve onsuz bir yaşamı düşünmemektedir. Tek başına mutlu olabileceğine de inanmamaktadır. Aşkına ve Modou'ya bağlı bir esirdir. Bu çerçevede Ramatoulaye, modernleşme ve gelenekler arasında sıkışıp kalmış kadının en iyi temsilidir. Toplumda dengenin sağlanması için bir kadının bir erkeğe ihtiyaç duyduğu inancına sıkı sıkıya bağlanmıştır. Toplumdaki kadın ve erkek ilişkisinde denge olması gerektiğine inanmakta fakat aynı zamanda evliliğin romantik bir ilişki ve anlayışı da barındırması gerektiğine inanmaktadır. Bu durum, en açık şekilde aynı duruma kendisinden farklı bir tepki vermiş olan arkadaşı Aissatou'ya yazdığı şu satırlarda görülmektedir: “Ben ancak bir çiftin yarısı olduğunda tam manasıyla kendini bulan ve meyve verebilen insanlardan biriyim. Senin aldığın tavrı anlasam, özgürlüklerini ilan etmiş kadınların seçimlerine saygı duysam da ben asla evlilik dışı bir mutluluk tahayyül etmedim.” (Bâ, 2016: 59).

Bâ'nın Harrell-Bond ile yapmış olduğu röportajda da belirttiği gibi Ramatoulaye'nin evliliği ideal bir evlilikti. Sorumlulukları bölüşüyorlardı. Bu nedenle kocası Modou Fall

yeni eşi ile yaşamaya başladığında ve onları terk ettiğinde Ramatoulaye ne yapacağını bilemiyordu (Harrel-Bond, 1981). Başka bir açıdan, bu nedenle ve kocasının çok eşlilikte İslam dininin getirmiş olduğu eşitlik ilkesine saygı göstereceğini düşünerek bu durumu kabullenmiştir. Ancak eşi Modou Fall, Ramatoulaye ve çocuklarını tamamen terk etmiştir. “Kendimi İslam’ın çok eşli hayat için öngördüğü eşit paylaşıma hazırlamıştım. Ama ellerim boş kaldı.” (Bâ, 2016: 50).

Eserde yansıtılan bir diğer çok eşlilik durumu da Ramatoulaye’nin çocukluk arkadaşı Aissatou yaşamıştır. Ancak onun çok eşlilik durumu kocası ile farklı kaslardan olmalarından kaynaklanmaktadır. Yüksek bir sınıftan olan Mawdo Bâ’nın annesi Nabou, oğlunun alt kaslardan birinin üyesi olan bir kuyumcunun kızı ile evlenmesini istememiş ve oğlunu kendisi ile aynı adı taşıyan yeğeni ile evlendirmek için elinden geleni yapmıştır. Ancak Ramatoulaye’nin aksine Aissatou, bu çok eşlilik durumunu kabul etmemiş ve kocasından boşanarak Amerika’ya gitmiştir. Bu anlamda onun bu hareketi radikal bir isyanın beyanıdır. Aissatou’nun kocası Mawdo Bâ’ya yazmış olduğu mektuptaki şu cümleleri de içerisinde bulunduğu duruma isyan ve başkaldırı niteliğindedir:

“Prensler görevlerini yerine getirmek için duygularını kontrol altında tutarlar. “Diğerleri” başlarını eğler ve sessizlik içinde kendilerini ezen bu yazgıyı kabul ederler. [...] Buna boyun eğmeyeceğim. [...] Kendimi senin aşkından ve isminden sıyrıyorum. Tek değerli giysim olan itibarımı kuşanıp kendi yoluma gidiyorum.” (Bâ, 2016: 35).

3.4.2. Miras Sistemi

Uzun Bir Mektup adlı romanın konusunun geçtiği zaman diliminde Senegal toplumundaki kadınların karşılaştığı bir diğer sosyo-kültürel olgu ise “miras” sistemidir. Daha önceki bölümlerde de açıklandığı gibi “miras” bir kadının kocası vefat ettiği zaman aile düzeninin ve ailevi bütünlüğün devam etmesi açısından kadının vefat eden eşinin erkek kardeşlerinden birisi ile evlendirilmesi durumudur.

Eserde söz konusu olan “miras” durumu romanın ana karakteri ve anlatıcısı olan Ramatoulaye üzerinden verilmektedir. Ramatoulaye’nin eşi Modou’nun vefatının ardından zaten üç eşi olan kardeşi Tamsir ile evlenmesi gerektiği anlatılmaktadır. Bu durumu ve bu durumdaki bir kadının ne hissettiği Ramatoulaye’nin açıklamasından açıkça anlaşılmaktadır:

“Bu her Senegalli kadının dehşetle beklediği andır, sahip olduğu şeyleri kocasının ailesine bağışladığı an. Ve bundan kötüsü, eşyasından öte kişiliğinden, itibarından olur ve onunla evlenen adamın, o adamın dedesinin, nenesinin, babasının, annesinin,

erkek ve kız kardeşlerinin, amcasının, teyzesinin, arkadaşlarının hizmetinde olan bir varlığa indirgenir.” (Bâ, 2016:8).

Kendi maddi durumunu erkek kardeşinin dul eşinin imkânları ile iyileştirmeye çalışan ve bundan hiçbir şekilde gocunmayan Tamsir’in miras durumunu Ramatoulaye’ye söyleme tarzı kadının duygularını ve düşüncelerini hiçe sayan, kadını bir eşya gibi gören tutumunu gözler önüne sermektedir. Bu tutumla Senegal toplumundaki kadınlara bakış açısı ve kadınlara verilen değer gösterilmektedir.

“Çıkınca [yastan], seninle evleneceğim. Bana bir eş olarak uygunsun, ayrıca Modou hiç ölmemiş gibi burada yaşamaya devam edeceksin. Genellikle ağabeyin eşe kardeşe miras kalır. Ama bizim durumumuzda tam tersi. Sen benim iyi şansısın. Seninle evleneceğim. Seni ötekine tercih ederim, o çok genç ve uçarı. Modou’ya o evliliği yapmamasını söylemiştim.” (Bâ, 2016: 61).

3.4.3. Eğitim

Uzun Bir Mektup adlı eserde anlatılan ve kadınların o dönemde belki de en çok mücadele etmek durumunda oldukları konu ise eğitimidir. Eserin ana karakteri Ramtoulaye ve Aissatou hem dini hem de batı tarzında eğitim alabilmiş az sayıda kadın arasındadırlar. Eserin geçtiği dönemde Senegal toplumunda genel olarak kız çocuklarının eğitim almasının gereksiz ve önemsiz olduğu düşüncesi hâkimdir. Senegal toplumunun kırsal kesiminde gerek sömürge döneminde kızların ve kadınların ucuz iş gücü olarak tarlalarda veya köle olarak kolonyal evlerde hizmetçi olarak çalıştırılması, gerek İslam dininin yanlış ve eksik yorumlanması sebebiyle gerekse yerel âdet ve göreneklerinin etkisiyle kız çocuklarının eğitime yeterince önem verilmemiştir.

Yukarıda sıralanan etkenlerin bir yansıması hiç şüphesiz Aissatou’nun kayınvalidesi Nabou’dur. Nabou kadınların eğitim almasının gereksiz ve önemsiz olduğu ve almaları gereken eğitimin sadece geleneksel eğitim olan sözlü ve dini eğitimler olması gerektiğini savunmaktadır. “Doğruyu söylemek gerekirse bir kadının fazla eğitime ihtiyacı yok. Aslına bakarsan bir kadının sabahtan akşama kadar çalışarak kendini nasıl geçindirdiğine hayret ediyorum.” (Bâ, 2016: 33). Bu düşüncesi çerçevesinde de yeğeni Nabou’yu yetiştirir.

Eserde eğitim hakkından yoksun bırakılan bir diğer karakter ise Ramatoulaye’nin kuması Binetou’dur. Binetou okula devam etmek istemiş ancak Modu onunla evlenmek istediği için okumaktan vazgeçerek onunla evlenmiştir. Ancak, kocası Modu’nun ölümünden sonra kendisine okuldan ayrıldığı için maaş bağlanmıştır. “Ve sonra Binetou’yu okuldan ayırdığı için ona ayda elli bin franklık maaş bağlandı [...]” (Bâ, 2016: 15).

Afrika toplumunda kadın veya erkek olsun kabul gören değerlerin başında nezaket, iyi huylu olmak, ağır başlılık ve cömertlik gibi evrensel değerler gelmektedir. Bunu da en iyi şekilde geleneksel eğitim olan sözlü eğitim ile sağlayabileceği düşünülmektedir. Kısacası, geleneksel sözlü eğitime göre yetiştirilmiş kadınların Senegal geleneksel kültürüne göre ideal kadını yansıtmaktadırlar. Nabou teyzenin, yeğeni Nabou için düşündüğü ve uyguladığı ideal eğitim de budur. “Bu kolayca kapılan, cezbedici sözlü eğitim, onunla yetişen bireyin kafasındaki en iyi şeyleri ortaya çıkarır. Tatlılık ve cömertlik, uysallık ve naziklik, ağır başlılık ve incelik: Bütün bu özellikler genç Nabou’yu hoş kılıyordu.” (Bâ, 2016: 51).

Eserde bir paradigma olarak çağdaş İslam toplumunda Müslüman kadının sosyal ve politik açıdan güçlü olması için eğitimin önemli olduğu vurgulanmaktadır. Bu çerçevede Ramatoulaye ve Aissatou hem dini hem de batı tarzı eğitimi almış az sayıdaki kadınlar arasında yer almaktadırlar. Eğitimin bir kadının birey olarak hayatına devam edebilmesindeki yerin ve önemin farkında olan Ramatoulaye toplumdaki kadınların eğitim almalarının önemini Daouda Dieng ile yaptığı konuşmadaki şu cümlesi ile belirtmiştir: “Ne zaman eğitimde çocukların cinsiyetlerine değil yeteneklerine bakılacak?” (Bâ, 2016: 65).

Ramatoulaye, genç kızlar için eğitimin önemi konusundaki ısrarında Binetou’nun annesinin antitezi olarak kendini göstermektedir. Binetou’nun annesi kızının evliliği sayesinde sosyal ve ekonomik durumunu yükseltmeyi amaçlamaktadır. Ramatoulaye’nin hamile olmasına rağmen kızı Aissatou’nun okula devam etmesini istemesi eğitime ne kadar önem verdiğinin göstergesidir. “[...] Okul yılının tam ortasındaydık. Kızımın okuldan atılmasını önlemek için ne yapılabilirdi?” (Bâ, 2016: 90).

Bâ’nın kurgusal dünyasında Senegalli erkeklere çoğu zaman farklı ülkelere gitme ve kazanılan olgunlukla eve dönme fırsatı sunulurken, Senegalli kadınlar genellikle bu deneyimden menedilmiştir. Çünkü eğitim, erkek normlarına ve değerlerine göre tanımlanır (Tyson, 1999: 90-91). Kadınlara sözlü ve dini eğitim verilmesi gerekliliğini savunan toplum erkekler için sınırlar ötesi eğitim sistemini destekler ve batı tarzı eğitimi onlar için gerekli görmektedir. Eserde bu durumu ikisi de batı tarzı eğitim almasına karşın Modou Fall’ın eğitim için Fransa’ya gitmesi ile görmekteyiz. “[...] Sonra Fransa’ya gittin ve mektuplarına bakılırsa orada gözüne çarpan parlıtlı şeylere önem vermeden bir inziva hayatı yaşadın.” (Bâ, 2016: 17-18).

Senegal toplumunda kast sisteminin de beraberinde getirmiş olduğu kurallar çerçevesinde toplumda kadınların eğitim alması ile ilgili bakış açısı genellikle olumsuz

yöndedir. “Doğruyu söylemek gerekirse bir kadının fazla eğitime ihtiyacı yok.” (Bâ, 2016: 33). Eğitim, sömürgecilik sonrası ve diğer devletlerde günümüzde melez kimliklerin farkındalığını ele alan laik bir eğitim ile birleştiğinde, bu yaklaşım Müslüman kadınları sosyal ve politik olarak etkin bir konuma getirme ve böylece gelenekselliğin güçlerinin sıklıkla üstesinden geldiği toplumlarda statülerini yeniden kurma potansiyeline sahiptir. Eğitim, modernite ve eşitlikçi değerlerin ortaya çıkması birçok Afrika kökenli kadın için önemlidir. Senegal’deki Fransız sömürgeci eğitimi olan resmi ve laik eğitimin etkilerine atıfta bulunan görüş ise Ramatoulaye’nin Aissatou’ya sorduğu soru ile belirtilmektedir.

“Afrikalı kadınların ilerlemesine öncülük eden bir grup olduğumuzdan, sayımız oldukça azdı. Erkekler bizi “kafası dağınık” diye adlandırır. Ama çoğu bize sahip olmak isterdi. Mutlulukla son bulabilecek kaç hayal besledik boş yere ve kaç tanesinden vazgeçerek kaç tane daha, sonunda sabun köpüğü gibi dağılan ve ellerimizi boş bırakan boş hayallere sarıldık?” (Bâ; 2016: 19).

Yazar, eserinde bir kadının hayatında köklü değişiklikler yapabilmesi için eğitim almış olması ve bir mesleğinin olması gerektiğini karakterler üzerinden göstermektedir. Azodo, bu durumu eserinde şu şekilde ifade etmektedir: “Bâ, Aïssatou ve Ramatoulaye karakterlerini, eğitim yoluyla, kadınların geleneksel rollerini atmalarının ve hayatlarını değiştirmeye cesaret etmelerinin bir yolu olduğunu göstermek için kullanıyor.” (Azodo, 2003: 144). Bu nedenle de eğitimin eşitlikçi bir düzen içerisinde sağlanması kadınları, toplumda buldukları geri planda olmaktan kurtulmaları için en büyük araçtır. Senegal toplumunda hala tam anlamıyla yerleşmemiş bir şekilde devam eden eğitim sisteminin değişmesi gerektiğini yazar, romanın başkahramanı üzerinden açıklamıştır. Sömürgecilik sonrası eğitimin getirilerini ve eğitimin kadınlar için de bir hak olduğu Ramatoulaye’nin Daouda Dieng’e sorduğu şu soruda görülmektedir: “Ne zaman eğitimde çocukların cinsiyetine değil yeteneklerine bakılacak?” (Bâ; 2016: 65).

Eser, sömürgecilik sonrası dönemde kadınlara verilen hakların ve eğitim olanaklarının artmasına rağmen kadınların toplumda yine de geri planda kaldığını, erkeklerin kadınların sosyal hayatın her alanında aktif olmalarını benimseyememelerini de göstermektedir. “...kısıtlamalar devam ediyor: Eski inanışlar yine canlanıyor, bencillik meydana çıkıyor, politika alanında şüphecilik baş gösteriyor. Sizse bunu kapalı kapılar ardında halletmeye çalışıp üfleyip püslüyorsunuz.” (Bâ, 2016: 64).

3.4.4. İş ve Sosyo- Politik Yaşamda Kadınların Yeri

Senegal toplumunda bir kadının kariyeri varsa, hayatında önemli olan diğer unsurlara daha az zaman ayırır inancı hüküm sürmektedir. Bu nedenle geleneksel kültüre sahip toplumlarda, Batı kültürüne göre eğitim almış kişiler bile bu duruma itiraz etmemektedir. Ramatoulaye'nin Fransızların yanı sıra Senegal'in toplumsal normları ve beklentileriyle uyumlu, coşku içinde bir hane halkı olma konusunda ısrar etmesi bu karakterin ikileminin altını çizmektedir. Ramatoulaye kadına biçilmiş olan bu çok büyük ve aynı zamanda çok kısıtlı rolün farkındadır. Çalışan bir kadın için bu durumun daha da zor olduğunu şu sözleri ile dile getirmektedir:

“Kolaysa onlara çalışan bir kadının, ev işi derdinden daha az sorumlu olmadığını anlatmayı dene. Kolaysa onlara işi ele almadıkça hiçbir şeyin yapılmadığını, her şeyle ilgilenmen gerektiğini ve her şeyi; temizliği, yemeği, ütüyü tekrar baştan yapman gerektiğini anlat. [...] İşte bir evde işlerin yolunda gitmesini sağlayan asıl merhamet burada. (Bâ, 2016: 23-24).”

Ramatoulaye ve Aissatou'nun öğretmen olarak kariyerleri Senegal milliyetçi ideallerini yansıtmaktadır. “Basit okullarda basit hocalar olan biz, bu kutsal işi ne çok sevdik.” (Bâ, 2016: 27). Senegal geleneksel kültüründe eğitilmiş bir kocanın eğitilmiş eşi, kendi sınıfsal statüsünün düzeyini indirgemeyen eşinin sosyal statüsüne zarar vermeyen bir iş bulması beklenilir.

Ayrıca Batı Afrika'daki eğitilmiş kadınlar çoğu zaman kocalarına maddi olarak bağımlı olurken, eğitimsiz kadınlar gayri resmi olarak ticarete katılmakta ve ayrı gelirleri muhafaza etmektedirler. (Ware, 1981: xv). Ramatoulaye de sevdiği adama maddi olarak destek olmaktadır. “[...] Bu evin kâğıtları Modou'nun üzerine olsa bile ikimizin ortak malı: İkimizin beraber kazandıkları ile alındı.” (Bâ, 2016: 14).

Ancak Bâ, toplumda yaşanan bağımsızlık sürecinin ve bu sürecin getirilerinin toplumsal yaşamdaki etkisini de göstermektedir. Bir önceki neslin aksine yeni nesil kadınların da erkeklerle eşit olduğunu savunmaktadır. Bu durum eserde Ramatoulaye'nin büyük kızı Daba ile eşi arasındaki ilişki ile yansıtılmıştır: “Ev işi Daba için dert değil. Eşi en az kendi kadar iyi pilav pişiriyor. Eşine Daba'yı “şımarttığımı” söyleyince bana, “Daba benim eşim. Ne hizmetçim ne de kölem.” diyor.” (Bâ, 2016: 77).

Eserde gösterilen Senegal toplumunda kadınların kendi ayaklarının üzerinde durmaları ve kendi başlarına bir şeyler yapıyor olmaları toplum tarafından çoğunlukla

yadırganan bir durum olarak görülmüştür. Kadınların sosyal yaşamda da erkekler kadar özgür olamama durumunun, yaşanan sosyal ve politik gelişmelerle birlikte değişmekte olduğu da eserde değinilen bir başka konudur. *Uzun Bir Mektup* adlı eserde bunun en açık örneği Ramatoulaye'nin sinemaya tek başına gittiğinde insanların onu yadırgayan bakışlarıyla karşılaşmasıdır.

“Sinemaya tek başıma giderkenki utangaçlığımdan kurtuldum. Aylar geçtikçe daha az utanarak koltuğuma oturur oldum. İnsanlar eşi olmayan bu orta yaşlı hanıma dik dik bakarlardı. Kızgınlıktan sinirlerim atıp, tuttuğum gözyaşları birikirken ilgilenmiyor gibi görünürdüm. Şaşkın bakışlardan, kadınlara tanınan o dar özgürlüğü ölçerdim.” (Bâ, 2016: 55).

Uzun Bir Mektup'ta yansıtılan kadının yeri, iki farklı karakter üzerinden iki farklı bakış açısıyla açıklanabilmektedir. İlk olarak, yaşça büyük kadınların ailelerindeki yerlerinin getirdiği büyük bir otorite bulunmaktadır. Nabou Teyze'de sahip olduğu bu otoriteyi kendisi ile aynı adı taşıyan ikinci gelininin eğitim alması ve oğlu Mawdo Bâ'nın Aissatou ile olan evliliğini sonlandırmak için kullanmaktadır. Ayrıca geleneklerine de sıkı sıkıya bağlı olan Nabou Teyze, kastlar arası evliliklerin olmaması gerektiği inancına da sahiptir. Bu nedenle de farklı kasttan olan Aissatou ile oğlu Mawdo'nun evliliğine başından itibaren onay vermemiştir.

Ayrıca eserde kadının geleneklere göre sahip olduğu ve değişmekte olan konumu Ramatoulaye'nin bir kadın ve bir anne olarak yaptığı açıklamalardan da açıkça görülebilmektedir. Kızlarına değişen toplumsal alışkanlıklara göre izin veren ve bu izni verirken de geleneklerine bağlı kalamadığı için kendini suçlayan ve sorgulayan bir anne görülmektedir. Kızlarının modayı takip etmelerine ve geleneksel kıyafetler giymeyi bırakıp pantolon giymelerine, tek başlarına sinemaya gitmelerine, kız ve erkek arkadaşlarının onları ziyarete gelmelerine izin vermektedir.

“Batılı kadınlar gibi ince olmayan bedenlerimizi düşününce pantolon giymeyi çok korkunç buluyordum. [...] Ama sonunda bu özgürleştirmek yerine sıkıştırıp engelleyen moda da ses çıkarmadım. Modayı takip etmek istediklerinden dolayı kızlarımın gardırobuna pantolonların eklenmesini kabul ettim. [...] Bu, ahlak düzeyi düşmeden modernleşilemez mi demek? Kızlarıma biraz özgürlük verdiğim için suçlu muydum?” (Bâ, 2016: 81).

Eserde gelenekler ve modernlik arasındaki geçiş sürecinde olan bir toplumdaki kadınların ahlaki açılardan nasıl davranması gerektiği konusunda toplumun sahip olduğu düşünceler Ramatoulaye'nin düşüncelerinden anlaşılmaktadır. “Her kadın hayatını istediği gibi şekillendirir. Hızlı bir hayat bir kadın için asla ahlakla bağdaşamaz.” (Bâ, 2016: 92).

Bu çalışmanın daha önceki bölümlerinde bağımsızlık sonrası dönemde değişen toplumsal yapı ve bu yapıda kadının toplum içerisindeki konumunun iyileştirilmesi için yapılan kadınlara verilen oy hakkı, Aile Kanunu ve eğitim haklarının iyileştirilmesi gibi çalışmalar yapıldığından bahsedilmişti. Bahsi geçen bu çalışmalar, Ramatoulaye'nin açıklaması ile okuyucuya aktarılmaktadır:

“[...] Sizin olduğu gibi bizim de eğitim hakkımız var ve bu eğitimi zekâmızın bizi taşıyabildiği son sınırlara kadar sürdürmemiz gerekli. Bizim de iyi para kazanılan işlerde çalışma, aynı fırsatlardan yararlanma hakkımız var. Oy hakkı önemli bir silah. Ve şimdi de şimdiye kadar onuru çoğunlukla ayaklar altında çiğnenmiş en alçakgönüllü eşe bile haklarını iade eden Aile Kanunu çıkarıldı.” (Bâ, 2016: 64).

Tüm bu incelemeler doğrultusunda *Uzun Bir Mektup* adlı roman çok eşliliğe karşı sosyo-politik ve kültürel boyuta odaklanan sosyolojik bir açıklama olarak değerlendirilmektedir. Kısaca Bâ, bu romanında “geleneğe” ve “din” tarafından baskılanan Afrika kadınının ataerkil ve postkolonyal toplumda yaşadıklarına ışık tutmaktadır.

Sonuç olarak *Uzun Bir Mektup* adlı eserdeki kadın karakterler benzer ayrımcılık ve baskı biçimleriyle karşı karşıyadır. Ana karakter Ramatoulaye, kadınların sorunlarının, toplumda kadının bulunduğu konumun farkındadır. Farklılıklar sömürgecilik sonrası dönemde değişen toplumsal koşullar ile birlikte daha önce olduğu kadar büyük olmasa bile, eserdeki kadın karakterlerin maruz kaldıkları bu eşitsizliğe karşı çeşitli şekillerde mücadele ettikleri görülmektedir. Kadının kendini özgür ve bağımsız olarak görebilmesinden önce ve kadınların şartları iyileşmeden önce yapılması gereken çok şey bulunmaktadır. Günümüz Batı toplumunda da kimi sosyal çevrelerde kadının bağımsız olmadığı, kimi zaman “öteki” olarak kabul edildiği görülmektedir.

4. ÇEVİRİ VE KÜLTÜR

Çalışmanın bu bölümünde çeviri ve kültür ilişkisinden bahsedilecek olup özellikle sömürgecilik sonrası dönemde değişen kültür ve bu değişen kültürün çeviriye yansımaları üzerinde durulacaktır.

4.1. Çeviri ve Kültür

Çeviri, bir mesajın bir kaynak metinden bir hedef metne aktarılması olarak adlandırılabilir. Çeviri nedir? Sorusuna verilebilecek en genel tanımı Eco şu şekilde yapmıştır, “Aynı şeyi bir başka dilde söylemek” (Eco, 2007- Aktaran: Rifat, 2012:174). Sosyo-kültürel bir varlık olan insanın içinde yaşadığı dünyayı daha iyi anlayabilmesi için farklı kültür, düşünce ve sosyal yapılarla iletişim kurmaya ihtiyacı vardır. Bu ihtiyaç doğrultusunda gelişen çeviri olgusu da insanlık tarihi kadar eskidir. Zamanla gelişen ilişkiler neticesinde çeviriye duyulan ihtiyaç artmıştır. Çeviri sadece bir dilden diğer dile bir aktarım değil kültür, yaşam ve düşünce biçimlerini aktarma ve iletişim kurma noktasında önemli bir yere sahip olmaktadır. Göktürk bu durumu “Anlamın yabancı bir dilden tanıdık bir dile aktarılması değildir çeviri yalnız. Her dil, belli bir kültürün göstergeler dizgesiyle, belli uzlaşımlar, töreler, davranışlar, değer ölçüleriyle, kısacası somut insan yaşamıyla iç içedir.” diyerek ifade etmektedir (Göktürk, 2014: 15).

Kültür kavramı, her dönem ve bölgeye göre farklılık göstermektedir ve bu farklılıklara bağlı olarak da sosyal çalışmaların temel konularından biri haline gelmiştir. Kültürün çeşitlilikleri göz önünde bulundurulduğunda, günümüzde farklı birçok tanımı bulunmaktadır. Ülken'e göre Kültür, belirli bir toplumun karakterini meydana getiren fikirleri, bilgileri, bütün kültür sahalarını kaplayan ve onlara nüfuz eden inançları, tutum ve davranış tiplerini içeren bir sistemdir (Ülken, 1970: 185). Taylor, kültür tanımında belli bir toplumdaki insanların kültürel gelenek çerçevesinde edindikleri inançlar ve davranışlara odaklanmıştır. Bu çerçevede E. Taylor'a göre kültürün tanımı şöyledir; bir toplumun üyesi olarak insanın kazandığı bilgi, inanç, gelenek, sanatsal faaliyet, hukuk, ahlaki değerler ve diğer yetenek ve alışkanlıkları içeren karmaşık bir bütündür (Hofstede vd., 1990: 311).

Kültürün her coğrafyaya göre farklılık göstermesi nedeniyle de kültürel çalışmalarla ilgilenen her bir çalışmacının ortaya koyduğu farklı kültür tanımları bulunmaktadır. Türk Dil Kurumu sözlüğüne göre kültürün tanımı şu şekildedir: “Tarihsel, toplumsal gelişme süreci içinde yaratılan bütün maddi ve manevi değerler ile bunları yaratmada, sonraki nesillere iletmede kullanılan, insanın doğal ve toplumsal çevresine egemenliğinin ölçüsünü

gösteren araçların bütünü.” (TDK, 1992: 947). Dil, iletişimin yanı sıra kültürün tanımında geçen maddi ve manevi değerlerin sonraki nesillere aktarılması noktasında da kültürün önemli ve temel unsurlarından birisidir. Bu nedenle, bir çevirmen çeviri yaptığı kaynak metnin diline hâkim olduğu kadar, o toplumun kültürüne de hâkim olmak durumundadır. Çeviri ve kültür arasındaki bu ilişki nedeniyle, çeviri sadece dilbilimsel açıdan ve dil karşılaştırmasının ötesine geçmekte, sosyal ve kültürel bir bağlamda bütünleşmektedir. Bu noktada çevirinin dil ve kültür olmak üzere iki boyutu bulunmaktadır.

Kültürün çok yönlü olması ve bu çok yönlülüğün kişiden kişiye farklılık göstermesi nedeniyle, kültürün ideal çeviriyi gerçekleştirmedeki rolü, diğer faktörlerden çok daha fazladır. Çevirmen, erek kültür okuyucusu ve kaynak kültür okuyucusu kültürleri arasındaki farklılık ideal çeviriye ulaşmadaki başarıyı engellemektedir. Bu işlemde iki kültür arasındaki köprü vazifesi gören çevirmen en büyük ve zor görevi üstlenmektedir (Baykan, 2005).

Edebiyat yapıtları, üretildikleri toplumun kültürünü yansıttıklarından, kültürün aynası olarak gösterilmektedirler. Bu nedenle kültürel bir süreç olan edebiyat çevirisi sürecinde kültürel aktarım önemlidir ve bu aktarımın önemi çeviribilim ile ilgili çalışmaların ana konusunu oluşturmaktadır. Çevirmenin görevi ise bu iki farklı kültür arasındaki iletişim ve etkileşimde rol almaktır. Kültür odaklı ifadelerde çevirmen için esas sorun yaratan nokta özel isimler dışındaki isimler, kavramlar, deyimler ve terimlerdir. Birbirinden uzak olan kültürler arasında yaşanan çeviri sorunu erek okuyucu göz önüne alındığında çevirmen açısından karşılaşılan büyük bir güçlüktür (Aksoy, 2002: 90).

Çeviri profesörü Peter Newmark, 1988 yılında yazmış olduğu “*A Textbook of Translation*” adlı kitabında kültür ve çeviri arasındaki bağlantıyı şu şekilde açıklamıştır: “Kültür, çevirinin odak noktası olduğunda, kaynak ve hedef diller arasındaki kültürel 'boşluk' veya 'mesafe' den kaynaklanan bir çeviri sorunu bulunmaktadır.” (Newmark, 1988: 94).

Newmark için iyi çeviri yapmak kaynak metni ve kültürü iyi analiz etmektir. Vermeer ve Toury'nin aksine Newmark, çeviride belirleyici rolü kaynak metne ve kültüre vermektedir (Yazıcı, 2005: 97-98). Bu doğrultuda, kültürel unsurların çeviride sebep olduğu sorunları ele almış ve kültürel unsurlar sınıflandırması öne sürmüştür. Newmark'ın kültürel unsurlar sınıflandırması altı başlıktan oluşmaktadır:

1) Çevresel unsurlar (iklimler ve mevsimler)

- 2) Maddi kültür (yiyecekler, giyecekler, şehirler, ulaşım araçları)
- 3) Sosyal kültür (iş ve özel hayat ile ilgili unsurlar)
- 4) Kuruluşlar, siyasi, sanatsal, dinî ve idari kavramlar ve işleyişler
- 5) Gelenek görenekler, davranışlar ve jestler
- 6) Deyimler, ifadeler ve atasözleri (Aksoy, 2002: 90).

Çağımızda önemi giderek artan çeviri olgusu, 1960'lı yıllardan itibaren yaratıcı bir eylem olması nedeniyle bir bilim dalı olmuş ve birçok araştırmacı tarafından çeviribilim çalışmaları yapılmaya başlanmıştır. Tarihsel olarak çeviri fikri, çevirmenlerin geleneksel kurallar ve kuralcı yaklaşımlar olarak bilinen ilkeler tarafından bağlandığı bir paradigmaya dayanmaktadır. Bu nedenle ortaya konulan ilk çalışmalar ve kuramlar genellikle dilbilimsel yaklaşıma yöneliktir. Eugene Nida ve Andréi Federov bu yaklaşımın en önemli isimleridir. Dilbilimsel yaklaşımlardaki öncelik ise çevirinin “eşdeğerlilik” düzeyinde ele alınmasıdır (Aksoy, 2002: 21). Eşdeğerlilik kuramları çerçevesinde çeviride evrensel kurallar ortaya konmaya çalışılmasına rağmen çeviri sırasında çevirmenler kaynak metni aktarırken erek dil kapsamında farklı yöntem ve stratejilere başvurmuşlardır.

Eşdeğerlilikle ilgili kuramlar, çeviri konusunda evrensel nitelikte yöntemler ortaya koymaya çalışmalarına rağmen, her dilin kendine özgü yapısına göre farklı yöntem ve stratejilerin öne sürüldüğü görülmektedir (Yazıcı, 2007: 31). Aktarım sırasında çevirmenlerin kullandıkları çeviri stratejilerini Peter Newmark şu şekilde sıralamaktadır:

- a) *Sözcüğü sözcüğüne çeviri*: Çevrilecek olan kültürel unsurlar, isim, öbekler, cümle ve yan cümlecikler hedef kültürdeki eşdeğerlikleri ile çevrilmektedir.
- b) *Aktarım*: Hedef kültürde karşılığı olmayan coğrafi, tarihi yer ve isimler, unvanlar, kurum ve kuruluşlar, gazete, kitap, dergi isimlerinin erek kültüre taşınmasında kullanılmaktadır.
- c) *Uyarılama*: Kaynak unsurun, erek kültürdeki bir benzeri ile ifade edilmesidir.
- d) *İşlevsel çeviri*: Kültürel unsurun, okuyucuya sorun oluşturmayacak bir evrensel terim ile aktarılmasıdır.
- e) *Açıklama*: Kültürel unsurun daha net anlaşılabilmesi amacıyla sözcüklerin veya kavramların eklenmesidir.
- f) *Çıkarma*: Kültürel unsurun hedef metinden tamamen çıkarılmasıdır. (Aksoy, 2002: 91-92).

Ancak, çeviri çalışmalarının istikrarlı bir şekilde gelişmesiyle, önceki dönemlerdeki eşdeğerlik temelli çalışmalardan daha betimleyici olan bir çalışmaya yönelik, çeviri ürünlerini ve uygulamalarını kültürel bağlamlarıyla ilişkili olarak tanımlamaya çalışan bir hareket olduğu görülmektedir. Çeviri çalışmalarının bu gelişimi, çevirmenlerin farklı çeviri tercihlerini tanımlayan stratejiler benimsemiş olduğunu göstermektedir.

Çevirinin, kaynak kültürü erek okurun kültürüne aktarması, aslında çevirinin sosyal bir eylem olduğunu da göstermektedir. Bu nedenle, çeviri dilbilimsel çalışmanın ötesine geçmiş ve dil karşılaştırması yerine sosyal ve kültürel bağlamda önem kazanmıştır. Çevirinin aynı zamanda, erek toplumun sosyo-kültürel yapısıyla da bağlantılı, kültürel bir çalışma olması nedeniyle zamanla kültür ve iletişim araştırmaları, psikanaliz, felsefe ve etnoloji gibi birçok bilim dalının çalışma ve araştırma konusu olmuştur (Erbek, 2017: 114).

4.2. Sömürgecilik Sonrası Dönemde Kültür

II. Dünya Savaşı sonrasındaki dönemde Üçüncü Dünya ülkeleri olarak nitelendirilen bölgelerde Batılı devletlerin sömürgecilik politikası yaygın olarak görülmektedir. Sömürgecilik, güçlü ve baskın olan tarafın lehine işleyen ve tektipleştirme programı olarak nitelendirilmektedir. Güçlü bir yabancı gücün, kendi politik ve ekonomik çıkarları doğrultusunda, bir yerin eğitim, ticaret, hukuk gibi üretken sistemlerini yeniden düzenlemesi durumu olarak tanımlanmaktadır (Yetişkin, 2010: 15). Uzun bir süre Batılı devletlerin sömürgesi olan Senegal'de Bağımsızlık veya sömürgecilik sonrası dönemde toplumsal ve sosyal yaşamda meydana gelen birçok değişiklik sonucunda, Senegal'in toplumsal yapısında ve bireylerin yaşam tarzlarında da birtakım değişiklikler meydana gelmiştir. Afrikalılar bu kültürel yenilikleri genellikle yerel koşullara ve sorunlara uyarlayabilmiştir. Bunu yaparken, sonuçta bir tür küresel kültürel değere dönüşen yeni kültürel formlar oluşturmuşlardır (Reynolds & Gilbert, 2016: 539). Meydana gelen tüm bu değişiklikler sürecinde bireyler kendilerini kültürel olarak bir karmaşa içerisinde bulmuşlardır ve bu süreçte yaşanan tüm değişimler ve etkileşimler ile “melez kültür” olgusu ortaya çıkmıştır.

Melezlik (hybridity) terimi sosyal bilimlerde, özellikle sömürgecilik sonrası dönemi inceleyen sosyal bilimler çalışmalarında sıklıkla kullanılmaktadır. Biyoloji terimi olarak kullanılan melezlik, genellikle farklı türler arasında geçişi ifade etmekte ve post-kolonyal (postcolonial) dönem çalışma alanındaki kavramsallaştırmalarda, kültürel temas, kültürel değişim ve kültürel transferi analiz etmek için kullanışlı bir metafor haline gelmiştir (Raab ve Butler, 2008: 1). Sömürgecilik sonrası teoride en çok kullanılan ve en çok tartışılan

terimlerden biri olan “melez”, genellikle kolonizasyonla üretilen temas bölgesi içinde yeni transkültürel formların yaratılması anlamına gelmektedir (Mambrol, 2016). Kültürlerin iç içe geçmiş olması anlamına gelen melezlik çoğunlukla, sömürgecilik tarafından üretilmiş temas bölgesinde, yeni kültürler yaratılmasına karşılık olarak kullanılmaktadır.

Sömürgecilik sonrası bir yazar ve teorisyen olan Homi K. Bhabha'nın çalışmaları kültüre odaklanmaktadır. Bu çalışmalarda sömürgecilik sonrası söylem, melezlik (hybridity), kültürel çeviri ve kültürel farklılıklar hakkındaki düşüncelerini açıklamaktadır. Homi K. Bhabha, “*The Location of Culture*” adlı kitabında melezlik (hybridity) kavramını şu şekilde açıklamıştır: “Melezlik, sömürgeci iktidarın, değişen güçlerinin ve sabitlerinin üretkenliğinin işaretidir. Bu tahakküm yoluyla hâkimiyet sürecinin stratejik olarak tersine çevrilmesinin adıdır. Melezlik, ayrımcı kimlik etkilerin tekrarı yoluyla sömürgeci kimlik varsayımının yeniden değerlendirilmesidir.” (Bhabha, 2010: 159). Çünkü kültür formlarının birbiri ile ilişkili olması kaçınılmazdır, kültür bir gösterileni olan, sembolik bir etkinliktir (Rutherford, 1990: 211). Melezlik kavramının bir toplumda en çok etkili olduğu noktalar ise kimlik ve kültürdür. Özellikle sömürgecilik sonrası dönemde cinsiyet ve toplumsal sınıf farklılıkları vb. gibi konular toplumların değişmekte olan kültürel yapısında önemli bir sorun olarak devam etmektedir.

Sömürgecilik sonrası dönem eserlerinin sadece dili değil, oluşmuş olan melez kültürü de okuyucuya aktarmasından dolayı metnin anlamsal bütünlüğünün korunmasının aksine kültürel çeşitliliği korumak ön plandadır. *Uzun Bir Mektup* adlı eserde yazar, Senegal toplumundaki eğitim, çok eşlilik, kast sistemi, kadın dayanışması gibi konularda kadınların durumunu okuyucuya aktarmaktadır. Aynı zamanda farklı kültürlerin iç içe olduğu bir dünyayı okuyucuya sunmakta ve bu kapsamda birçok kültürü ve kültürel ögeyi barındırmaktadır.

4.3. Betimleyici Çeviri Araştırmaları Yaklaşımı

20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren hız kazanan çeviribilim çalışmalarındaki önemli konulardan birisi ise kültür odaklı çeviri kuramları ve yaklaşımları olmuştur. Daha önceki bölümlerde de bahsettiğimiz gibi kültür ve çevirinin iç içe olması nedeniyle 70’li yıllardan itibaren çeviride dilbilimin yanı sıra kültür odaklı yaklaşımlar da görülmeye başlanmıştır. Gideon Toury, Hans Hönl, Paul Kussmaul, Mary Snell-Hornby, Erich Prunc, Katharina Reiss gibi çeviribilimciler, o dönemde çevirinin kültür odaklı kutbunda yer alan çeviribilimciler arasında sayılabilir (Şimşek, 2013). İsraili çeviribilimci Gideon Toury, Even-Zohar’ın Çoğuldizge kuramından yola çıkarak *In Search of a Theory of*

Translation (1980) adlı eserinde kendi çeviri kuramını ortaya koymaya çalışmıştır. Daha önce de belirtildiği gibi çeviri edimi, kültürel sistemdeki iletişime bağlı bir edimdir. Bu nedenle de çeviri ve çeviride uygulanacak olan stratejiyi belirleyecek unsurların kültürden kültüre değiştiği görülmektedir. Toplumdaki değişim veya toplumu oluşturan dinamiklerin değişimi, kültürün de değişimine sebep olmaktadır. Bir toplumda bulunan her türlü dil, düşünce, inanç, duygu, sanat ve yaşayış öğelerinin tümü olan kültür, yaşanan koşullara, zamana, mekâna ve topluma göre değişkenlik göstermektedir. Değişkenlik ve dönüşüm kültürün iki temel özelliğidir. Homi K. Bhabha'nın "*The Location of Culture*" adlı eserinde de belirttiği gibi kültürel farklılıklar statik değildir, ancak birbirleriyle dinamik etkileşim halindedir (Bhabha, 2010: 4). Çevrilen veya çevrilecek olan metinler kaynak metnin oluşturulduğu kültürdeki değişiklikler göz önüne alınarak yapılmakta ve incelenmektedir. Bu çerçevede, söz konusu bu çeviri yaklaşımı, Even-Zohar'ın ele aldığı gibi, iyi bir çevirinin nasıl olması gerektiği ile ilgili açıklayıcı bir analiz vermek yerine, açıklayıcı çeviri çalışmaları verilen bir çevirinin sonucunu göstermeye çalışmaktadır. Toury'nin betimleyici çeviri araştırmaları, kaynak metne vurgu yapan betimleyici çalışmalardan daha çok erek metne odaklanmayı önemsemektedir.

Betimleyici çeviri araştırmaları yaklaşımı, çeviriyi basit bir iletişim aracı ve kaynak bir metinden erek metne aktarma durumu olarak göstermez, ancak kültürel sistemlerde çevirilerin nasıl işlediğini ve bu şekilde betimleyici çeviri çalışmalarının hedef odaklı olduğu söylenebilmektedir.

Toury, araştırmalardaki geleneksel dilbilimsel ve eşdeğerlilik bakış açısına betimleyici çeviri araştırmaları kuramı ile son noktayı koymuştur. Bu kuram çerçevesinde, "eşdeğerlik" belirleyici bir kavram değildir. Çeviri metninin "*yeterlilik*" (*adequate*) ve "*kabul edilebilirlik*" (*acceptability*) açısından ele alınması gerekmektedir. Kaynak normlara uyum çevirinin kaynak metne ilişkin yeterliliğini belirlerken, erek kültür kaynaklı normlara bağlı kalmak da çevirinin kabul edilebilirliğini belirlemektedir (Toury, 1995-Aktaran Rifat, 2012: 152). Munday'a göre, betimleyici çeviri çalışmaları üç alana odaklanmaktadır:

- *Ürün odaklı yaklaşım*: Betimleyici çeviri araştırmasının bu yönü hedef metne odaklanmaktadır. Kaynak ve erek metinler arasındaki muhtemel kaymaları tanımlamak amacıyla hem kaynak hem de erek metinlerin karşılaştırılması için bir çerçeve çalışması sunar;

• *İşlev odaklı yaklaşım*: Erek metnin yerine erek kültürün alıcı kültürdeki işlevini içerir. Betimleyici çeviri araştırmalarının bu yönü, çevirmenin çeviri metnini seçimi, çeviri zamanı ve yeri ve bu çevirinin alıcı kitle üzerindeki etkisinin arkasındaki nedeni belirlemeye çalışır;

• *Süreç odaklı yaklaşım*: Bir metnin veya kültürün çevirmen üzerindeki etkisinin yanı sıra çeviriyle ilgili gerçek süreçle de ilgilidir (Munday, 2012: 11).

Toury'nin kuramına göre çeviri kriterlerin aksine normlarla tanımlanmaktadır ve çevirilerde eşdeğerliğin ne derece ortaya çıktığını belirlemek için çeviri sürecini düzenleyen bir araç olarak değerlendirilmiştir (Munday 2012: 112). Bu çerçevede, potansiyelleri açısından sosyo-kültürel koşullar, iki uç nokta arasında belirlenen bir ölçek boyunca tanımlanmıştır: bir yandan genel, göreceli olarak mutlak kurallar, diğer yandan da kişiye özgü olan davranışlar bulunmaktadır. Bu iki nokta arasında yer alan ve norm olarak adlandırılan, öznel arası faktörlerin bulunduğu geniş bir alan yer almaktadır. Söz konusu bu normlar kendi aralarında derecelendirilmiş ve güçlü olanlar “kural” olarak algılanmışken, görece daha güçsüz olanlar kişiye özgü olarak algılanmaktadır (Toury, 1995: 61). Bu yaklaşımda çeviri öncül normlar, süreç öncesi normlar ve çeviri süreci normları olmak üzere üç gruba ayrılmıştır. Bu normlar şu şekilde açıklanmaktadır;

4.3.1. Öncül normlar (*initial norms*)

Çevirmenin çeviride kaynak veya erek metin kültüründen hangisine odaklanacağını belirlediği kısımdır. Toury'e göre kaynak normlara uyum, çevirinin kaynak metne yönelik yeterliliğini belirlerken, aynı zamanda makro-düzeydeki herhangi bir karar *yeterlilik/kabul edilebilirlik* karşıtlığı bağlamında açıklanabilir. Süreç öncesi çeviri normları ile çeviri süreci normları kapsamında yapılan değerlendirmeler öncül normun belirlenmesinde büyük rol oynamaktadır (Zeytinkaya, 2016).

Çeviride eşdeğerliğin yakalanması açısından Toury, çevirmenin erek metni, erek metnin kültürel normlarını ön planda tutarak çeviri yaparsa bu çevirinin “kabul edilebilir” olduğunu, kaynak metne ve kaynak metnin kültürel normlarına bağlı kalırsa “yeterli” bir çeviri ortaya çıkacağını öne sürmektedir (Toury, 1995: 201-203).

4.3.2. Süreç öncesi normlar (*preliminary norms*)

Çevrilecek olan metnin seçiminin ve çeviride dolaylı çeviri yapıp yapılmayacağını, yani çevirinin birinci veya ikinci dilin hangisinden yapılacağını

belirlenmesidir. Bu süreçte “çeviri politikası” (translation policy) ve “çevirinin doğrudanlığı” (directness of translation) yer almaktadır.

Çeviri politikası (translation policy), çevrilecek metnin seçimini ve bu seçim kapsamında dil, kültür ve zaman gibi metin seçimini etkileyecek tüm etmenleri kapsamaktadır. Çevirinin doğrudanlığı (directness of translation) ise çevirinin direkt kaynak dilden mi veya çevrilmiş herhangi bir ara dilden mi yapıldığını kapsamaktadır.

4.3.3. Çeviri süreci normları (*operational norms*)

Çeviri süreci normları, “matriks normlar” (matricial norms) ve “metinsel-dilsel normlar” (textual-linguistic norms) olmak üzere sınıflandırılmaktadır (Toury, 1995: 58-59). Çeviri eylemi sırasında verilen kararları yönlendiren normlardır. Bir diğer deyişle, kaynak ve erek metinler arasındaki ilişkinin belirlendiği çeviri sırasında nelerin değişmeyeceğine ve nelerin değişeceğine karar verme sürecidir.

“*Matriks normlar*” kapsamında, kaynak metnin biçimsel özelliklerinin hedef metnin yazılı geleneğine uygun bir şekilde düzenlenmesi yapılmaktadır. Bu normlar, metnin bölümlendirilmesi, atlama, ekleme veya yer değişimlerini içermektedir.

“*Metinsel-dilsel normlar*” kapsamında ise erek metnin nasıl oluşturulacağı söz konusudur. Erek metni oluşturacak veya metinsel ve dilsel materyallerin yerini alacak olan materyallerin seçimini yönlendirmektedir (Toury, 1995: 54, Aktaran: Rifat, 2012: 152-154). Bu bağlamda biçimsel tercihler, dilsel ve dilbilgisel kararlar, eşdeğerlik, uyarlama, yer değiştirme, öykünme gibi çeviri stratejileri dikkate alınmaktadır

Munday'a göre, çeviride eşdeğerlik kavramı “sorgulanmış ve yeniden ele alınmıştır”, böylece denkliği tanımlamak, ölçmek, doğrulamak veya değerlendirmek oldukça zor hale gelmiştir (Munday, 2012: 20). Bu nedenle, hedeflerden biri olan Gideon Toury için betimleyici çeviri araştırmaları, belli bir çevirinin, ev sahibi kültürde aslında üstlendiği pozisyon ile yüzleşmek ve algılanan farklılıklar için açıklamalar sunmaktadır (Toury, 1995:8).

Çevirideki bu paradigma kayması, çevirinin kültürel dönüşüyle sonuçlanmış ve bu değişim çeviri çalışmalarının bir deformasyonu değil, disiplinin gelişiminde olumlu bir adım olmuştur. Bu durum aynı zamanda çeviri çalışmaları ile sömürgecilik sonrası ve toplumsal cinsiyet çalışmaları gibi diğer kavramlar arasındaki etkileşimi işaret etmektedir. Bu nedenle, bu çalışmada eser betimleyici çeviri çalışmaları kuramı çerçevesinde incelenecektir.

4.4. Eserin Kültürel Unsurlar ve Betimleyici Çeviri Araştırmaları Yaklaşımı Açısından Karşılaştırmalı İncelemesi

Çalışmanın bu bölümü temel olarak Bâ'nın Senegal toplumundaki kadınların durumunu aktarmasında katkıda bulunan kaynak metinlerin kadın edebiyatına yönelik kültürel kısımlarını, bu kısımların erek metne nasıl aktarıldığını tespit etmeye odaklanmaktadır. Kadın edebiyatı, kadınlar üzerinden kadınların toplumdaki yeri ve konumunu okuyucuya aktardığı için kullanılan dil de erkek egemen edebiyatın dilinden farklıdır. Bu çerçevede çalışmanın bu kısmında *Uzun Bir Mektup* adlı eserde yazarın kadınların sosyo-kültürel konumunu anlatmak için seçtiği ifadelerin incelemesi yapılacaktır. Eserde yazarın kullandığı dil, yazı biçimi ve atasözleri ve deyimler, gelenekler ve görenekler, yerel dile özgü kelimeler vb. kültürel öğelerin aktarımının Toury'nin Betimleyici Çeviri Araştırmaları yaklaşımının temelini oluşturan “yeterlilik” ve “kabul edilebilirlik” açısından inceleme yapılacaktır. Yapılan bu incelemede kültürel öğelerin sınıflandırılmasında Peter Newmark'ın kültürel unsurların sınıflandırmasından esinlenerek yeni bir sınıflandırma oluşturulmuştur.

Uzun Bir Mektup adlı eserin Mariama Bâ tarafından Fransızca dilinde kaleme alınan ve çevirilerine kaynaklık eden metin *KM* (Kaynak Metin), Modupe Bode-Thomas tarafından 1989 yılında yapılan ve Türkçe çevirisinde kaynak metin olarak kullanılan İngilizce çevirisi *EM 1* (Erek Metin 1) ve Nagihan Haliloğlu tarafından yapılmış olan Türkçe çevirisi ise *EM 2* (Erek Metin 2) olarak ifade edilecektir.

4.4.1. Çeviri Politikası

Eseri Türkçe'ye kazandıran Nagihan Haliloğlu'nun çalışma alanları çok kültürlülük, şarkiyatçılık ve sömürge sonrası edebiyat olması nedeniyle, sömürge sonrası dönem Senegal toplumunu anlatan bu eserin çevirisini yapmayı tercih ettiğini söylemek mümkündür.

4.4.2. Çevirinin Doğrudanlığı

Çevirinin doğrudanlığı kapsamında, çevirinin hangi dilden gerçekleştirildiğinin önem taşıdığı daha önceki bölümde belirtilmişti. Bu çerçevede, çevirinin doğrudanlığı açısından baktığımızda eserin 1979 yılında Fransızca dilinde kaleme alınmasına rağmen Türkçe'ye çevirisinde ara dil kullanımı görülmektedir. Eser Türkçe'ye 1988 yılında Modupe Bode-Thomas tarafından yapılmış İngilizce çevirisinden kazandırılmıştır.

4.4.3. Çeviri Süreci Normları

Daha önceki bölümlerde belirtildiği gibi çeviri süreci normları matriks normlar ve metinsel-dilsel normlardan oluşmaktadır. Matriks normlar kapsamında dipnotlar, biçimsel tercihler, cümle yapıları dikkate alınmaktadır. Ekleme, çıkarma, adaptasyon gibi çeviri stratejileriyle erek metnin nasıl oluşturulacağına karar verilmektedir.

Metinsel-dilsel normlar bağlamında diliçi kullanım, biçimsel tercihler, dilsel ve dilbilgisel kararlar, eşdeğerlik, uyarlama, yer değiştirme, öykünme, adaptasyon, sözcüğü sözcüğüne çeviri gibi çeviri stratejileri dikkate alınır. Bu doğrultuda erek metnin nasıl oluşturulacağına karar verilir. Bunlar çeviri diline egemen olan normlardır.

Metinsel-dilsel normlar kapsamında yiyecek, giyecek ve ulaşım gibi maddi kültüre ait unsurlar, deyimler ve atasözleri, gelenekler ve görenekler, ikileme ve ünlem cümlelerinin çevirisinde hangi çeviri stratejilerinin uygulandığı incelenmiştir.

4.4.3.1. Maddi kültür unsurları

Örnek- 1:

Yiyecek, ulusal kültürün en hassas ve önemli ifadesidir; gıda terimleri çok çeşitli çeviri prosedürlerine tabidir (Newmark, 1988: 97). Yiyecekler genellikle kültürel olarak tanımlanmakta ve bu kültürle ilişkili toplumlarla ilgili etkileri taşımaktadır. Kültürün temel öğelerinden olan yemekler için genellikle tam ifadeyi verebilecek kelime seçimi kolaylıkla yapılamamaktadır. *Uzun Bir Mektup* adlı eserde Wolof kültürüne ait birçok yiyecek ve içecek ismi bulunmaktadır ve sadece beslenmeyi değil aynı zamanda Senegal toplumunun yaşam biçimini de temsil etmektedir.

KM: “L’odeur du “lakh”* qui tiédit dans des calabasses, flotte, excitante.” (Bâ, 2001: 9).

EM 1: “The smell of the *lakh** cooling in the calabashes pervades the air, exciting.” (Bâ, 1989: 6).

EM 2: “Su kabakları içinde soğuyan *lakhın** kokusu havaya yayılıyor ve heyecan yaratıyor.” (Bâ, 2016: 10).

Eserin Türkçe çevirisindeki dipnotta da ifade edildiği gibi (Bâ, 2016: 10) darı ununu yoğurduktan sonra haşlayıp, kemik suyuyla sunulan bir Senegal yemeği olan *lakh* (Wolof kültürünü yansıtan bir yemek türüdür. Eserin İngilizce ve Türkçe çevirilerinde aktarım

yöntemi benimsenmiş olup, ifadenin kaynak metindeki hali korunmuş ve anlamı bir dipnotla birlikte okuyucuya aktarılmıştır. Çevirinin, aktarım yöntemi kullanılarak kaynak kültür korunduğu için metinsel-dilsel norm açısından “yeterli” bir çeviri olduğunu söylemek mümkündür. Matriks norm çerçevesinde söz konusu ifadenin kaynak metne sadık kalınarak dipnot yoluyla erek kültür okuyucusuna aktarıldığı tespit edilmiştir. Çevirinin matriks ve metinsel-dilsel normlar çerçevesinden kaynak metine yakın olması nedeniyle “yeterli” bir çeviridir.

Örnek-2:

KM: “Hier, elles nous ont offert de l’excellent “*thiakry*”* pour éteindre notre soif.” (Bâ, 2001: 10).

EM 1: “Yesterday, they offered us some excellent *thiakry** to quench our thirst.” (Bâ, 1989: 8).

EM 2: “Dün bize susuzluğumuzu gidermek için mükemmel bir *thiakry** ikram ettiler.” (Bâ, 2016: 11).

Eserde dipnotla açıklanan, Wolof kültürüne özgü, tatlı lor ve iyi öğütülmüş darı unundan yapılıp buharda pişirilen bir çeşit içecek olan *thiakry* (Bâ, 2016: 11) kelimesi, erek metinde, yine çevirmen tarafından aktarım yöntemi tercih edilerek kaynak metinde olduğu haliyle aktarılmış ve dipnotla açıklanmıştır. Matriks norm düzeyinde bir tercih olarak, kaynak metinde Wolof kültürüne ait olan kelimenin normal yazı stili ve puntolarla yazılmasına rağmen, erek metinde italik yazı stili ile yazılmış olduğu tespit edilmiştir. Bu yazı stiline tercih edilmesi ve metinsel-dilsel norm düzeyinde aktarım yöntemiyle sözcüğün erek kültüre taşınması çevirmen tarafından bu kültürel ögeyi öne çıkarma ve koruma çabasını göstermektedir. Dolayısıyla bu açıdan bakıldığında “yeterli” bir çeviriden bahsedebiliriz. Matriks norm düzeyinde bir tercihle ifade kaynak metindeki gibi dipnot aracılığıyla açıklanmıştır. Çevirmenin kaynak metin ve yazara sadık kalarak kaynak kültürü korumayı amaçlayan yaklaşımı nedeniyle çevirinin her iki norm açısından da “yeterli” olduğunu söylemek mümkündür.

Örnek-3:

KM: “Les cauris, qu’une voisine lance sur un van, devant moi, ne me convient à l’optimisme ni quand ils restent ouverts, présentant leur creux noie signifiant le rire, ni quand le rassemblement de leurs dos tout blancs semble dire que s’avance vers moi “l’homme au double pantolon”*, promesse de richesse.” (Bâ, 2001: 43).

EM 1: “The cowries that a female neighbour throws on a fan in front of me do not fill me with optimism, neither when they remain face upwards, showing the black hollow that signifies laughter, nor when the grouping of their white backs seems to say that ‘the man in the double trousers’* is coming towards me, the promise of wealth.” (Bâ, 1989: 41).

EM 2: “Bir komşunun önümdeki yelpazeye attığı deniz kabukları beni iyimser yapmıyor, iç tarafları yukarı gelse bile. İçlerindeki siyahlık kahkahayı simgeliyor, beyaz sırtları ise “çift pantolonlu adam”ın* bana doğru geldiğini söylüyor gibi; bu da zenginliğin simgesi.” (Bâ, 2016: 44).

Kıyafet de yemek gibi genellikle kültürel olarak tanımlanmakta ve bu kültürle ilişkili insanlarla ilgili etkileri taşımaktadır. Giyinme tarzları da kimlik tayininde cinsiyet özelliği olarak tayin edilmektedir (Oğuz, 2016: 736). Eserde Wolof ve Senegal kültürünü yansıtan birçok kıyafet terimi bulunmaktadır.

Kaynak metinde geçen “*l’homme au double pantolon*” ifadesinin Türkçe karşılığı “*çift pantolonlu adam*”dır ve bu ifade sözcüğü sözcüğüne çeviri yöntemi ile erek metne aktarılmıştır. Bu çerçevede, söz konusu örneğin çevirisinin “kabul edilebilir” olduğu ifade edilebilir. Sözcüğü sözcüğüne aktarıldığı için metinsel-dilsel norm düzeyinde “yeterli” bir çeviridir. Avrupa tarzı kıyafetler içindeki adam (Bâ, 2016: 44) anlamına gelen bu ifade gerek kaynak gerekse erek metinde dipnotla açıklanmıştır. Dipnot kullanımı olduğu için de matriks norm düzeyinde “kabul edilebilir” bir çeviri olarak sayabiliriz ancak kaynak metinde de dipnot bulunduğu için çevirmenin aslında matriks norm düzeyinde yine kaynak metne ve yazara sadık kalarak dipnot vermediği görülmektedir. Dipnot burada tamamen çevirmenin tercihi değildir. Bu nedenle, bu çeviri matriks norm düzeyinde de “yeterli” bir çeviri olduğu söylenebilmektedir. Çünkü her iki norm açısından da kaynak metne yakınlık söz konusudur.

Örnek-4:

KM: “Un ensemble de basin “rombal band”* avait remplacé l’ensemble gris de la première visite et celui chocolat de la deuxième.” (Bâ, 2001: 66).

*Couleur bleue spécifique à la teinturerie.

EM 1: “An outfit of blue brocade had replaced the grey outfit of the first visit and the chocolate-coloured one of the second.” (Bâ, 1989: 65).

EM 2: “Mavi brokarlı bir kıyafet ilk seferki gri, ikinci seferki çikolata renkli takımın yerini almıştı.” (Bâ, 2016: 67).

Newmark’ın kıyafetler, yiyecekler, şehirler gibi unsurları içeren maddi kültür sınıflandırmasına ilişkin bir diğer örnek yukarıda verilmektedir. Kaynak metinde açıklamalı olarak verilen “rombal band” ifadesi, İngilizce çevirisinde “blue brocade” olarak uyarlanmış ve erek metinde “mavi brokarlı” olarak sözcüğü sözcüğüne aktarma yöntemi kullanılarak erek kültürdeki karşılığı ile verilmiş ve ayrıca açıklama yapılmadığı tespit edilmiştir. Metinsel-dilsel normlar düzeyinde bir tercih yapıldığı görülmüş ve çevirinin erek kültüre yakınlığı nedeniyle bu norm çerçevesinde “kabul edilebilir” bir çeviri olduğu ifade edilebilmektedir. Matriks normlar çerçevesinde baktığımızda ise “romabl band” ifadesi kaynak metinde sözkonusu ifadeye dikkat çekme amaçlı olarak tırnak işareti (“”) içerisinde verilmiştir. Ancak kaynak metnin aksine erek metinde bu ifadenin cümle içerisinde herhangi bir noktalama işareti kullanılmadan yazılmış olduğu ve çevirmenin burada erek kültür tarafından anlaşılır olmayı hedeflediği görülmektedir. Bu norm çerçevesinde baktığımızda da çevirinin erek kültür odaklı olması nedeniyle “kabul edilebilir” olduğu ifade edilebilir.

Örnek-5:

KM: “Ton cas, Aïssatou, le cas de bien d’autres femmes, méprisées, reléguées ou échangées, dont on s’est séparé comme d’un boubou usé ou demode.” (Bâ, 2001: 40).

EM 1: “There was your own case, Aissatou, the cases of many other women, despised, relegated or exchanged, who were abandoned like a worn-out or out-dated *boubou*.” (Bâ, 1989: 42).

EM 2: “Mesela senin durumun Aissatou, ve diğer birçok kadının durumları: Hor görülmüş, kovulmuş ya da değiş tokuş edilmiş, eskimiş ya da modası geçmiş bir *boubou* gibi terk edilmiş kadınlar.” (Bâ, 2016: 44).

Yukarıdaki örnek Bâ’nın terkedilmiş bir eşi “eskimiş *boubou*” ile karşılaştırmasını göstermektedir. Boubou, Senegal toplumuna özgü zengin nakış işlemleri ile büyük bir öneme sahip bu geleneksel kıyafettir. Verilen bu örnekte sadece bir *boubou* gibi zengin nakış işlemesiyle büyük bir değere sahip bir kıyafetin değerini kaybettiğini ve modası geçmiş veya yıpranmışsa atıldığı anlamına gelmektedir; böylece bir kadın daha genç bir kadının varlığı nedeniyle eşi tarafından ihmal edilebilmektedir. Bâ, bir kadının durumunu okurlarında duygusal bir tepki uyandırmak için benzetme yoluyla aktarmaktadır. Bununla birlikte, İngilizce olan kaynak metinde ve erek metinde “*boubou*” kelimesi, metinsel-dilsel norm düzeyinde bir tercihle aktarım yöntemi kullanılarak erek metinde ifade edilmiştir. Çevirmen tercihi olarak bu ifade ile ilgili ek bir açıklama yapılmadığı görülmektedir. Çevirinin bu norm çerçevesinde kaynak metin odaklı bir yaklaşıma sahip olması nedeniyle “yeterli” bir çeviri olduğu söylenebilir. Ayrıca, matriks norm düzeyinde bir tercihle kaynak metnin aksine erek metinde *boubou* ifadesi italik olarak yazılmış ve bu sayede Wolof kültürünü yansıtan bu ifade vurgulanmıştır. Çevirmenin burada da kaynak kültür odaklı bir yaklaşım sergilediğini ve çevirinin “yeterli” bir çeviri olduğunu söylemek mümkündür.

Örnek-6:

KM: “Elle veut en apporter la preuve à sa famille résidant à Ouakam, Thiaroye, Pikine*, peut-être.” (Bâ, 2001: 12).

EM 1: “She wants to take back proof of this to her family, living perhaps in Ouakam, Thiaroye or Pikine*.” (Bâ, 1989: 8).

EM 2: “Ouakam, Thiaroye ya da belki de Pikine’de* oturan ailesine bunun delilini götürmek istiyor.” (Bâ, 2016: 12).

Newmark'ın kültürel unsurların sınıflandırması çerçevesinde yiyecek, giyecek, şehir ve ulaşım gibi maddi kültür unsurlarından “şehirler” başlığı altında incelenebilecek örneklerden birisi de kaynak metinde geçen ve yukarıda belirtilmiş olan yer isimleridir. Metinsel-dilsel normlar çerçevesinde, Senegal'in başkenti Dakar'ın banliyöleri olarak geçen “*Ouakam, Thiaroye ve Pikine*”nin erek metne, kaynak metindeki hali ile aktarım yoluyla çevrilmiş olduğu görülmektedir. Ayrıca kaynak ve erek metinlerde yer isimlerinin matriks norm düzeyinde bir tercihle dipnotla açıklanarak aktarıldığı tespit edilmiştir. Çevirmen tarafından bu kültürel ögeyi öne çıkarma ve koruma çabası görülmektedir. Bu çerçevede çevirinin her iki norm düzeyinde de kaynak kültür odaklı olması nedeni ile “yeterli” bir çeviri olduğu ifade edilebilmektedir.

Örnek-7:

KM: “On pointait l'index vers Linguère, le pays des peulhs, prompts à la vengeance par le maraboutage comme par l'arme.” (Bâ, 2001: 54).

EM 1: “Linguere, the country of the Fulba, quick in vengeance through charms as through arms.” (Bâ, 1989: 49).

EM 2: “Fulba'nın memleketi olan Linguere'yi önerdiler; büyü ya da kaba kuvvetle çabucak intikam alan.” (Bâ, 2016: 53).

Maddi kültür unsurlarından olan “şehir”lere kapsamında bahsedilebilecek bir diğer örnek de yukarıda yer almaktadır. Bu örnekte Senegal'in bir şehri olan “*Linguere*” nin aktarım yoluyla erek metne çevrildiği görülmüştür. Ancak matriks norm kapsamında bu ifade erek kültürün dili olan Türkçe'ye uyarlanarak, kaynak dilde sesletimi kolaylaştıran *aksan* ( ) işaretinin çıkarılarak aktarıldığı tespit edilmiştir. Tüm bu açıklamalar doğrultusunda çevirinin metinsel-dilsel normlar kapsamında “yeterli”, matriks norm kapsamında da “kabul edilebilir” olduğu ifade edilebilir.

Örnek-8:

KM: “ Pendant que les hommes dans une longue file hétéroclite de voitures officielles ou particulières, de cars rapides, de camionnettes et vélo-solex, conduisent Modou à sa dernière demeure (...)” (Bâ, 2001: 8).
EM: “While the men, in along, irregular file of official and private cars, public buses, lorries and mopeds, accompany Modou to his last rest (...)” (Bâ, 1989: 4).
EM 2: “Bu sırada erkekler resmi ve özel arabalar, halk otobüsleri, kamyonlar ve mopedlerden oluşan uzun ve düzensiz bir konvoyla (...) Modou’ya son istirahatine doğru eşlik ediyorlar.” (Bâ, 2016: 8).

Peter Newmark’ın kültürel unsurların sınıflandırılmasında maddi kültürün “ulaşım” başlığında incelenecek bir örnek yukarıda verilmiştir. Kaynak metnin ikinci bölümünde geçen “*car rapides*” ifadesi, eserin İngilizce çevirisinde “*public buses*” “*halk otobüsleri*” kelimesi ile ifade edilmektedir. Metinsel-dilsel norm çerçevesinde bir tercihle, eserin dilimize İngilizce dilinden çevirilmesi nedeniyle Türkçe çevirisinde de “*halk otobüsleri*” olarak sözcüğü sözcüğüne çeviri yöntemi kullanılarak aktarıldığı tespit edilmiştir. Matriks normlar çerçevesinde ise çeviride cümle bazında herhangi bir değişiklik yapılmadığını ve bu nedenle de dipnot kullanımına ihtiyaç duyulmadığını söylemek mümkündür. Yapılan bu çevirinin metinsel-dilsel ve matriks normlar çerçevesinde erek kültüre yakınlığı ve uygunluğu nedeniyle “yeterli” olarak nitelendirilmesi mümkündür.

Ancak “*car rapides*” ifadesi eserin kaynak metninin yirmi birinci bölümünde de geçmektedir.

KM: “Des cars rapides avaient un arrêt à quelques mètres de sa porte.” (Bâ, 2001: 73).
EM 1: “There was a stop for the <i>cars rapides</i> just a few metres from his doorstep.” (Bâ, 1989: 67).
EM 2: “Kapısının önünden bir iki metre ötede <i>cars rapidesler*</i> için bir durak vardı.” (Bâ, 2016: 71).

Kaynak metnin aksine erek metinde, “*cars rapides*” ifadesi dipnotla açıklanmıştır. Ancak erek metindeki dipnotta “*tramvay*” olarak açıklanan bu ifade “*car rapides*” ifadesi yerli halk tarafından “*hızlı araba*” anlamına gelmekte (Cnn.com) ve Senegal’in başkentinde şehir içi ulaşımda kullanılan kamyonlardan otobüse çevrilmiş olan büyük araçları ifade etmektedir. Eserin üçüncü bölümündeki çevirisinde kullanım amacına uygun olarak

çevrilen bu ifadenin bu bölümündeki çevirisi incelendiğinde İngilizce çevirisinde “*car rapides*” ifadesi “*car rapides*” olarak italik formatta yazılmıştır. İngilizce’den yapılan Türkçe çevirisinde de metinsel-dilsel norm düzeyinde bir tercihle bu ifadenin aktarım yöntemi kullanılarak, “*car rapides*” olarak çevrildiği ve kaynak kültüre ait olan bu kültürel ögenin korunmaya çalışıldığı görülmüştür. Çevirmenin erek kültür açısından anlaşılır olma amaçlı bir yaklaşım izleyerek bu ifadeyi dipnotla açıkladığı tespit edilmiştir. Matriks norm ve metinsel-dilsel norm düzeyinde yapılan tercihler kapsamında çevirinin kaynak kültüre yakınlığı nedeniyle “kabul edilebilir” bir çeviri olduğunu söylemek mümkündür.

Bu noktada, bu örnek çevirinin doğrudanlığı kapsamında incelendiğinde eserin Türkçe çevirisinin İngilizce dilinden yapılması nedeniyle kültür aktarımında aksaklıkların söz konusu olduğu tespit edilmiştir.

4.4.3.2. Wolof geleneklerini ve dini yansıtan ifadeler

Newmark’ın belirlemiş olduğu kültürel unsurlardan birisi de gelenek görenekler, davranışlar ve jestlerdir (Aksoy; 2002: 90). *Uzun Bir Mektup* adlı eserin kaleme alındığı dönemde Senegal’de din “İslam” dinidir ve İslam dininin toplumsal yapı ve gelenekler üzerindeki etkisi çok büyüktür. Bu nedenle söz konusu bu eserde de İslam dini ve Wolof kültürüne ait birçok kültürel ifade yer almaktadır.

Örnek-9:

KM: “Les «*Siguil ndigalé*»* se succèdent, poignants, tandis que des mains expertes distribuent à l’assistance biscuits, bonbons, colas judicieusement mêlés, premières offrandes vers les cieux pour le repos de l’âme du disparu.” (Bâ, 2001: 8).

EM 1: “The *Siguil ndigale* * come one after the other, poignant, while skilled hands distribute to the crowd biscuits, sweets, cola nuts, judiciously mixed, the first offerings to heaven for the peaceful repose of the deceased's soul.” (Bâ, 1989: 6).

EM 2: “Becerikli eller kalabalığa bisküvi, şeker, kola nut karışımı dağıtırken dokunaklı *Siguil ndigaleler* *, gökyüzüne merhumun rahat uyuması için verilen ilk ikramlar teker teker geliyor.” (Bâ, 2016: 9).

Kaynak metinde geçen ve “*moral destek sağlamak için sunulan özel taziyeler*” (Bâ, 2016: 9) anlamına gelen “*Siguil ndigale*” ifadesi metinsel-dilsel norm düzeyinde bir tercihle erek metne kaynak metindeki hali ile aktarım yöntemi kullanılarak çevrilmiştir.

Toury'nin matriks normlar çerçevesinde bakıldığında ise çevirmenin bu ifadeyi, dipnotla erek metin okuyucusuna aktarılmış olduğu görülmüştür. Metinsel-dilsel norm çerçevesinde çevirinin kaynak kültürü koruyarak erek kültüre aktarmaya çalışması nedeniyle “kabul edilebilir” olduğu söylenebilir. Ancak kaynak metinde de dipnot bulunduğu için çevirmen aslında matriks norm düzeyinde yine kaynak metne ve kaynak yazara sadık kalarak dipnot kullanmıştır. Burada dipnotun tamamen çevirmenin tercihi olmadığı görülmektedir. Bu nedenle, çevirinin matriks norm düzeyinde “yeterli” olduğunu söylemek mümkündür.

Örnek-10:

KM: “J’ai célébré hier, comme il se doit, le quarantième jour de la mort de Modou. Je lui ai pardonné. Que Dieu exauce les prières que je formule quotidiennement pour lui. J’ai célébré le quarantième jour dans le recueillement. Des initiés ont lu le Coran. Leurs voix ferventes sont montées vers le ciel. Il faut que Dieu t’accueille parmi ses élus, Modou Fall!” (Bâ, 2001: 63).

EM 1: “Yesterday I celebrated, as is the custom, the fortieth day of Modou's death. I have forgiven him. May God hear the prayer I say for him every day. I celebrated the fortieth day in meditation. The initiated read the Koran. Their fervent voices rose towards heaven. Modou Fall, may God accept you among his chosen few.” (Bâ, 1989: 58).

EM 2: “Dün âdet olduğu üzere Modou'nun kırkını yaptım. Onu affettim. Allah onun için yaptığım duaları kabul eder inşallah. Kırkını düşünerek geçirdim. Bazıları Kur'an okuyor. Şevkli sesleri göğe doğru yükseliyor. Modou Fall, inşallah Allah seni seçilmişlerin yanına koyar.” (Bâ, 2016: 60).

Dini ritüeller de geleneklerin en temel öğelerindendir ve bu ifadelerin çeviri yolu ile erek kültüre aktarılması çeviribilimin önemli sorunlarından birisini oluşturmaktadır. Eserde İslam dinine ait olan ve vefat etmiş bir bireyin ardından 40. günde yapılan ve 40'ı olarak ifade edilen dini ritüel “*célébrer*” yani “*kutlama*” olarak ifade edilmektedir. Bu ritüel erek metne, erek kültürde bu durumun birebir karşılığı olan “kırkını yapmak” ifadesi, sözcüğü sözcüğüne aktarım yöntemi ile ereke metne çevrilmiştir. Birebir çeviri olmamasına karşın, eşdeğerliği sayesinde anlamın tam olarak erek metne aktarıldığını söylemek mümkündür. Haliloğlu'nun çevirisinde, metinsel-dilsel normlar çerçevesinde erek dilde eşdeğerlik

sağlanmaya çalışıldığı görülmüş ve bu bağlamda çevirinin “kabul edilebilir” olduğu tespit edilmiştir.

Matriks normlar çerçevesinde baktığımızda, söz konusu ifadenin erek kültürdeki hali ile aktarılmış olması nedeniyle okuyucuya ayrıca bir açıklama yapma ihtiyacı duyulmadığı ve dipnot kullanılmadığı tespit edilmiştir. Çevirinin matriks norm düzeyinde de erek kültür odaklı olması nedeniyle “kabul edilebilir” olduğunu söylemek mümkündür.

Örnek-11:

KM: “La *griote* de la famille Fall est fière de son rôle de liaison transmis de mère en fille.” (Bâ, 2001: 10).

EM 1: “The Fall family's *griot** is proud of her role as go-between, a role handed down from mother to daughter.” (Bâ, 1989: 8).

EM 2: “Fall ailesinin *griotsu**, anadan kıza geçen bu aracı rolünü üstlenmekten gurur duyuyor.” (Bâ, 2016: 11).

Kaynak metinde geçen ve Afrika toplumlarında yarı şair, yarı müzisyen, yarı büyücü kişi anlamına gelen “*griot*” ifadesi (Bâ, 2016: 11), Senegal toplumundaki kast sisteminin mirası olan bir ifadedir. Metinsel-dilsel normlar çerçevesinde aktarım yöntemi ile erek metne aktarılmıştır. Bu norm çerçevesinde çevirinin kaynak kültür odaklı olması nedeniyle “yeterli” olduğunu söylemek mümkündür. Ayrıca bu ifadenin anlamı çevirmen tercihi ile dipnotla okuyucuya belirtilmiştir. Erek metnin aksine, matriks normlar çerçevesinde incelenen dipnotlar kapsamında kaynak metinde bu ifadenin açıklamasının olmadığı gözlenmiştir. Bu nedenle, matriks norm çerçevesinde ise çevirinin “kabul edilebilir” olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Örnek-12:

KM: “C’est un vrai “Samba Linguère”* de la nuit des temps.” (Bâ, 2001: 75).

EM 1: “He is a true *samba linguere** from the olden days.” (Bâ, 1989: 73).

EM 2: “Eski zamanlardan kalma hakiki bir *samba linguere** o.” (Bâ, 2016: 73).

Wolof ve Senegal kültürünü yansıtan ve dipnotta da açıklandığı gibi “*tanınmış kişi*” (Bâ, 2016: 73) anlamına gelen ifade, eserdeki diğer kültürel ifadelerin aktarımında olduğu gibi metinsel-dilsel norm düzeyinde bir tercihle kaynak metne sadık kalınarak, aktarım

yöntemi ile çevrilmiştir. Metinsel-dilsel norm çerçevesinde çevirmenin kaynak kültürü yansıtma odaklı bir yaklaşım sergilemesi nedeniyle çevirinin “yeterli” olduğunu söylemek mümkündür.

Ayrıca ifadenin bir dipnotla açıklaması yapılarak erek metne aktarıldığı görülmektedir. Ancak burada dipnot kullanımının tamamen çevirmenin tercihi olmadığını, kaynak metin ve yazara sadık kalma amacıyla dipnot kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu nedenle çevirinin matriks norm doğrultusunda da kaynak kültüre yakınlığı nedeniyle “yeterli” olduğu ifade edilebilir.

Örnek-13:

KM: “On l’appelaît “gnac”* et elle avait fini par percer le contenu de ce sobriquet qui la révoltait.” (Bâ, 2001: 43).

EM 1: “People called her *gnac**, and she finally understood the meaning of this nickname that revolted her so.” (Bâ, 1989: 43).

EM 2: “İnsanlar ona *gnac** derdi ve sonunda onu tiksindiren bu lakabın manasını öğrendi.” (Bâ, 2016: 45).

Afrika kültürünün yansıması olan ve kırsal alandan gelen insanlar için kullanılan aşığılayıcı bir sözcük olan “*gnac*” (Bâ, 2016: 45), Senegal toplumundaki kast sistemini anlatan ifadelerden birisidir. Yazar, bu örnekte farklı kasttan evlilik yapmış olan Jacqueline’in toplumda yaşadığı zorluğu okuyucuya aktarmaya çalışmıştır. Bu ifadenin, metinsel-dilsel norm çerçevesinde incelenen aktarım yöntemi ile erek metinde ifade edilmiş olduğu ve bu düzeyde “yeterli” bir çeviri olduğunu söylemek mümkündür. Çevirmenin, eserin yazarına ve kaynak metne sadık kalarak, Wolof kültürünü yansıtan bu ifadenin anlamını bir dipnot ile okuyucuya aktardığı tespit edilmiştir. Matriks norm düzeyindeki bu tercihle çevirinin kaynak kültürü koruma odaklı olması nedeniyle “yeterli” olduğunu da söylemek mümkündür.

Örnek-14:

KM: “La mère de Mawdo est une Dioufène, Guélewar du Sine.” (Bâ, 2001: 22).

EM 1: “Mawdo's mother is a Dioufene, a Guelewar* from the Sine.” (Bâ, 1989: 18).

EM 2: “Mawdo’nun annesi bir Diofune, Sineli bir Guelewar*.” (Bâ, 2016: 21).

Senegal toplumundaki kast sistemine ait olan ve prenses anlamına gelen “*Guelewar*” (Bâ, 2016: 21) kelimesi de gelenek ve görenekleri yansıtan diğer örneklerde olduğu gibi kaynak metne sadık kalarak yani aktarma yöntemi kullanılarak çevrilmiştir. Metinsel-dilsel norm düzeyindeki bu tercihle çevirinin “yeterli” olduğu ifade edilebilir. Ancak çevirmen tercihi ile aktarımın daha anlaşılır olabilmesi açısından bu ifade kaynak metinden farklı olarak bir dipnot ile açıklanmıştır. Ayrıca kaynak metinde, Fransızca dilinde okumayı kolaylaştıran işaretlerden birisi olan aksan aigu (*l’accent aigu*) “(’)” kullanılmasına rağmen, erek metinde erek dilin dilbilgisi ve noktalama işaretleri kurallarına uyması açısından aksan kullanılmadığı tespit edilmiştir. Çevirmen bu noktada erek kültür tarafından anlaşılır olmayı da hedeflemiştir. Bu nedenlerle, çevirinin matriks norm çerçevesinde “kabul edilebilir” olduğunu söylemek mümkündür.

Örnek-15:

KM: “Les interpellations de nos belles-soeurs la sortent de sa torpeur. Elles rentrent en scène, après s’être consultées. Elles ont cotisé l’exorbitante somme de deux cent mille francs pour nous “habiller”*.” (Bâ, 2001: 10).

EM 1: “The sudden calls from our sisters-in-law bring her out of her stupor. They reappear after their deliberation. They have contributed the large sum of two hundred thousand francs to 'dress'* us.” (Bâ, 1989: 8).

EM 2: “Görümcelerimizin aniden seslenmeleri, onu şaşkınlığından uyandırıyor. Görüşmelerimizden sonra tekrar görünüyorlar. Bizi “*giydirmek*” * için iki yüz bin frank gibi büyük bir meblağ da katkıda bulunuyorlar.” (Bâ, 2016: 11).

Kültürel unsurlar kapsamında belirlenen gelenek ve görenekler kategorisi kapsamında incelenebilecek bir diğer örnek yukarıda belirtilmiştir. Erek metindeki açıklamada da ifade edildiği gibi bir Afrika geleneği olarak eşi vefat eden kadınların yas kıyafetleri görümceleri tarafından alınmaktadır (Bâ, 2016: 11). Bu gelenek kaynak metinde “*habiller*” yani “*giydirmek*” fiili (Saraç, 2009:232) ile verilmiş ve bu gelenek dipnot ile açıklanmıştır. Erek metinde de kaynak metne sadık kalınmış, anlam kaybı veya değişikliği olmadan metinsel-dilsel norm düzeyinde bir tercihle, sözcüğü sözcüğüne aktarım yoluyla çevirisi yapılmıştır. Kaynak metin odaklı olması nedeniyle “yeterli” bir çeviridir.

Söz konusu bu gelenek, kaynak metinde olduğu gibi erek metinde de dipnotla açıklanmıştır. Çevirmenin dipnot kullanımının tercihe bağlı değil, kaynak metin ve yazara

sadık kalma amaçlı olduğu tespit edilmiştir. Bu nedenle, matriks norm çerçevesinde de çevirinin “yeterli” olduğunu söylemek mümkündür.

Örnek-16:

KM: “À cinquante ans! tu as osé casser le ‘woleré’*.” (Bâ, 2001: 75).

EM 1: “At fifty, you have dared to break the wolere*.” (Bâ, 1989: 70).

EM 2: “Ellinde *wolereyi** çiğnemeye cüret ettin.” (Bâ, 2016: 73).

Wolof kültürüne ait olan ve “*eski dostluk*” (Bâ, 2016: 73) anlamına gelen ifade ile yazar kadınların içlerinde buldukları durumdaki en büyük yardımcılarından birinin hemcinsleri olduğunu vurgulamaktadır. Söz konusu bu ifadenin metinsel-dilsel norm düzeyinde bir tercih çerçevesinde kaynak metindeki haline sadık kalınarak aktarım yoluyla çevrildiği görülmüştür. İfadenin erek metinde de matriks normlar düzeyinde bir tercih çerçevesinde kaynak metinde olduğu gibi bir dipnotla açıklandığı tespit edilmiştir. Daha önceki örneklerde de olduğu gibi kaynak metinde, Fransızca dilinde okumayı kolaylaştıran işaretlerden birisi olan aksan aigu (L’accent aigu) “(’)” kullanılmasına rağmen, ifadenin erek metinde erek dildeki dilbilgisi ve noktalama işaretleri kurallarına uyması açısından aksan kullanılmadığı tespit edilmiştir. Çeviri, metinsel-dilsel ve matriks normlar düzeyinde incelendiğinde kaynak kültürü koruma ve yansıtma amaçlı olduğu tespit edildiğinden “yeterli” olduğunu söylemek mümkündür.

Örnek-17:

KM: “Quand Allah tout puissant met côte à côte deux êtres, personne n’y peut rien.” (Bâ, 2001: 41).

EM 1: “There is nothing one can do when Allah the almighty puts two people side by side.” (Bâ, 1989: 36).

EM 2: “Yüce Allah iki insanı bir araya getirdiğinde yapılacak bir şey yoktur.” (Bâ, 2016: 39).

Newmark’ın kültürel öğelerin sınıflandırılması kapsamında “din”i yansıtan ifadeler başlığı altında incelenebilecek bir ifade yukarıda belirtilmiştir. Kaynak metinde kendisini tanımlayan herhangi bir sıfat bulunmayan “Allah”, “kâinata var olan her şeyi yaratan, koruyan, tek ve yüce varlık, Tanrı” (TDK, 1992: 53) anlamına gelen ve İslam dinini yansıtan bu ifadenin erek metinde çevirmen tercihi olarak, anlamı daha da vurgulamak amacıyla “*yüce*” sıfatı eklenerek erek metne aktarıldığı tespit edilmiştir. Matriks normlar düzeyinde bir tercih olan ekleme yönteminin kullanılarak, çevirinin erek kültür odaklı

olması nedeniyle “kabul edilebilir” bir çeviri olduğu ifade edilebilmektedir. Metinsel-dilsel norm çerçevesinde incelendiğinde ise ifadenin erek kültürde de aynı şekilde kullanımı nedeniyle sözcüğü sözcüğüne çeviri yönteminin uygulandığı tespit edilmiştir. İfadenin erek ve kaynak kültürlerde aynı şekilde kullanılıyor olması nedeniyle bu norm çerçevesinde çevirinin “kabul edilebilir” ve “yeterli” olduğu ifade edilebilmektedir.

Örnek-18:

KM: “(...) tu gagnes ta vie et tu conquerras des grâces pour ton paradis, en aidant à naître des serviteurs de Mohamed*.” (Bâ, 2001: 35).

EM 1: “(...) you will earn your living and you will acquire grace for your entry into paradise by helping at the birth of new followers of Mohammed, the prophet.” (Bâ, 1989: 30).

EM 2: “Geçimini sağlayacaksın ve Hz. Muhammed’in izinden gidecek olan yeni Müslümanların doğumuna yardımcı olarak cenneti kazanacaksın.” (Bâ, 2016: 33).

Dini yansıtan ifadeler kapsamında icelenecek bir diğer örnek ise eserde geçen ve İslam dinine özgü bir ifade ve kişi olan “Hz. Muhammed” isminin çevirisidir. Kaynak metinde “Le prophète Mahomet” yani “Peygamber Muhammed” şeklinde bir dipnotla açıklanan ifade İngilizce dilinde çevirmen tercihi olarak cümle içerisinde “...Mohammed, the prophet”, “...Muhammed, peygamber” olarak aktarılmıştır. Türkçe metne ise erek kültürde kullanıldığı şekliyle “Hz. Muhammed” olarak sözcüğü sözcüğüne çeviri yöntemi ile çevrildiği tespit edilmiştir. Metinsel-dilsel normlar düzeyinde yapılan bu tercihle çevirinin erek kültüre yakınlığı ve uygunluğu nedeniyle “kabul edilebilir” bir çeviri olduğunu ifade etmek mümkündür.

Çeviri matriks norm çerçevesinde incelendiğinde ise kaynak metinde dipnot kullanımı ile belirtilen ifadenin çevirmen tercihi ile erek metinde erek kültürdeki karşılığı ile aktarıldığı ve dipnot kullanımının olmadığı tespit edilmiştir. Bu nedenle çevirinin bu norm düzeyinde, etinsel-dilsel norm düzeyinde olduğu gibi “kabul edilebilir” olduğunu söylemek mümkündür.

Örnek- 19:

KM: “Que la terre lui soit légère !” (Bâ, 2001: 9).

EM 1: “May the earth rest lightly on him!” (Bâ, 1989: 5).

EM 2: “Toprak üstüne hafif gelsin.” (Bâ, 2016: 9).

Newmark'ın kültürel unsurların sınıflandırılması kapsamında “dini yansıtan ifadeler” başlığı altında incelenebilecek bir diğer örnek yukarıda verilmiştir. Kaynak metinde geçen “*Que la terre lui soit légère!*” ifadesi Wolof kültüründe kullanılan, vefat eden kişinin günahlarının kabul olması, ruhunun huzur içerisinde olması anlamına gelen bir deyimdir (Linguee.fr). Bu ifadenin Türkçe 'deki karşılığı “bir ölünün aleyhinde konuşulduğunda kullanılan bir söz” olan (TDK, 1992: 1485) “*toprağına ağır gelmesin*” ifadesi yerine yüne aynı anlama gelen ve kaynak metindeki anlamını verecek şekilde uyarlama yöntemiyle çevirisi yapılmıştır. Metinsel-dilsel norm kapsamında yapılan tercihle, çevirinin kaynak metin odaklı olması nedeniyle “yeterli” olduğu tespit edilmiştir.

Matriks norm çerçevesinde incelendiğinde ise, kaynak metinde cümle sonundaki vurguyu belirtmek amacıyla ünlem işaretinin (!) kullanıldığı tespit edilmiştir. Ancak erek metinde, erek kültürde genellikle dini yansıtan ifadelerin sonuna nokta (.) işareti konulması nedeniyle, çevirmen tercihi ile cümlede noktalama işareti ile vurgu yapılmaması uygun görülmüş ve cümle erek kültür yazım kuralları çerçevesinde nokta (.) ile bittirilmiştir. Çevirinin erek kültür yazım ve noktalama işaretlerine uygun olarak yapılmış olması nedeniyle, bu norm düzeyinde “kabul edilebilir” olduğunu söylemek mümkündür.

4.4.3.3. Wolof sözlü geleneği

Uzun Bir Mektup adlı eserde yazarın kullandığı dil sömürgeci devletin resmi dili olan Fransızca'dır. Ancak sömürgecilik sonrası dönemde yazılan eser Wolof kültürünü ve sömürgecilik sonrası dönem kültürünü de içeren melez bir kültürü yansıtmaktadır. Bu nedenle eserde Wolof kültürünü yansıtan sözlü geleneğin izlerine çokça rastlanmaktadır. Bâ yazar olarak, Senegalli Griot kadınların sözlü geleneğinden doğan ve "konuşan bir metin" olarak ifade edilen bir eser yazmıştır. Senegal'deki bu sözlü gelenek, kadınların seslerinin temel çıkış noktası olmuştur. Metinler asla okuma yazma şansı olmayan kadın atalardan gelmektedir. Anlatıcı kadınların geleneği, Senegalli kadınlar için önemlidir, çünkü her zaman kendilerini dinlemenin ve ifade etmenin bir yolu olmuştur. Bu nedenle, Senegalli kadınlar için, konuşan bir metin yazmak başka boyutlara bürünmektedir (Jagne, 2004).

Eserdeki anlatı söylemi, bu yeni vurguyu konuşmaya yansıtır ve sonuç olarak çok sayıda belirtiyi ortaya çıkarmaktadır. Bunlardan ilki anlatıcının doğrudan hedefine hitap etmesidir. Anlatı metinde yazılı olduğundan, okuyucu bir çeşit diyalog yaratan varlığının sürekli farkındadır.

Örnek-20:

KM: "Aissatou" (Bâ, 2001: 4, 7, 18, 93)	EM: "Aissatou" (Bâ, 1989: 2, 10, 16, 88)	EM 2: "Aissatou" (Bâ, 2016: 5, 7, 19, 91)
"Aissatou, mon amie" (Bâ, 2001: 14)	"Aissatou, my friend" (Bâ, 1989: 10)	"Aissatou, dostum" (Bâ, 2016: 13)
"mon amie" (Bâ, 2001: 86, 95)	"my friend" (Bâ, 1989: 89)	"dostum" (Bâ, 2016: 93)
"ma meilleure amie, ma soeur" (Bâ, 2001: 19, 59)	"my best friend, my sister" (Bâ, 1989: 16, 31)	"en iyi arkadaşım, kardeşim" (Bâ, 2016: 18, 57)
"tu le sais" (Bâ, 2001: 105)	"as you know" (Bâ, 1989: 73)	"Bildiğin gibi" (Bâ, 2016: 76)
"Adosse-toi" (Bâ, 2001: 20)	"Hold on" (Bâ, 1989: 11)	"Şimdi dur" (Bâ, 2016: 11)
"Tu te rappelles" (Bâ, 2001: 87)	"You remember" (Bâ, 1989: 60)	"Hatırlarsın" (Bâ, 2016: 62)

Bu eserde Wolof kültürüne ait sözlü, konuşma geleneğinin yansıtılması için yazar eserde genellikle seslenme ifadelerini ve ikinci tekil şahıs zamirlerini kullanmıştır. Eserin orijinal dilindeki bu yazma şekli, duyguların okuyucuya daha iyi aktarılabilmesi açısından erek metne kaynak metne sadık kalarak çevrildiği görülmektedir. Aynı zamanda duygu aktarımını sağlayabilmek için erek kültürdeki sembolik kelimeler ve ifadelerin tercih edildiği ve anlamın erek metinde etkili bir şekilde okuyucuya yansıtılabilmesi için bazı ifadelerde ekleme yapıldığı tespit edilmiştir. Metinsel-dilsel normlar açısından incelendiğinde ise bu örnekteki çevirilerin erek kültürdeki eşdeğerlikleri çerçevesinde sözcüğü sözcüğüne çeviri yöntemi ile erek metne aktarıldığı tespit edilmiştir. Çevirmenin matriks norm ve metinsel-dilsel norm düzeyindeki tercihleri çerçevesinde erek kültür okuyucusu tarafından daha anlaşılır olmayı hedeflemesi nedeniyle çevirinin "kabul edilebilir" olduğunu söylemek mümkündür.

Örnek-21:

KM: “Un taxi hél ! Vite! Plus vite! Ma gorge sèche. Dans ma poitrine une boule immobile. Vite! Plus vite! Enfin l’hôpital! L’odeur des suppurations et de l’éther mêlés. L’hôpital! Des visages crisp s, une escorte larmoyante de gens connus ou inconnus, témoins malgré eux de l’atroce tragédie. Un couloir qui s’étire, qui n’en finit pas de s’ tirer. Au bout, une chambre. Dans la chambre, un lit. Sur ce lit: Modou  tendu, déjà, isol  du monde des vivants par un drap blanc qui l’enveloppe enti rement.” (B , 2001: 6).

EM 1: “A taxi quickly hailed! Fast! Fast! Faster still! My throat is dry. There is a rigid lump in my chest. Fast: faster still. At last, the hospital: the mixed smell of suppurations and ether. The hospital---distorted faces, a train of tearful people, known and unknown, witnesses to this awful tragedy. A long corridor, which seems to stretch out endlessly. At the end, a room. In the room, a bed. On the bed, Modou stretched out, cut off from the world of the living by a white sheet in which he is completely enveloped.” (B , 1989: 3).

EM 2: “ abucak bir taksi  ağırıldı.  abuk!  abuk! Daha  abuk! Boğazım kuru. G gs mde bir yumru var.  abuk, daha  abuk. Sonunda hastane: İltihap ve eterin karışık kokusu. Hastane: Değişmiş yüzler, bir sürü ağlayan insan, tanıdık ve tanımadık; bu korkunç trajedinin tanıkları. Sonsuza dek uzanır gibi görünen bir koridor. Sonunda bir oda. Odada bir yatak. Yatakta Modou uzanmış yatıyor, yaşayanların dünyasından, onu tamamen sarmalayan beyaz bir çarşafla soyutlanmış.” (B , 2016: 6).

Eksik c mler de wolof kültürüne ait olan sözlü anlatımdaki duyguyu okuyucuya aktarabilmek için önemlidir. Modou'nun ölümünü tanımlayan bölüm ise bu duruma en iyi örnektir. Kısa cümlecikler, fiilleri olmayan c mler ve birçok  nlem işareti ile yazar okuyucuya telaşlı birinin duygularını aktarmaktadır. Erek metinde de duygunun okuyucuya aktarılabilmesi için kaynak metindeki c mler yapısının korunduğu görülmektedir. Metinsel-dilsel norm düzeyinde bir tercihle kaynak metne sadık kalınarak s zc ğu sözcüğüne  eviri yapılmış olduğu tespit edilmiştir. Matriks norm ve metinsel-dilsel norm kapsamında kaynak kültüre ve metne sadık kalınması açısından “yeterli” bir  eviri olarak değerlendirmek mümkündür.

Örnek-22:

Anlatıcının kendi kendine sorduğu sorular da sözlü anlatım sanatını yansıtan en iyi örneklerdendir. *Uzun Bir Mektup* adlı eserde de bu örnelemeye sıklıkla rastlanılmaktadır. Bu açıklamaya yönelik olarak incelenecek örnekler aşağıdaki gibidir:

KM: “Où me coucher?” (Bâ, 2001: 9);

“Partir? Recommencer à zéro, après avoir vécu vingt-cinq ans avec un homme, après avoir mis au monde douze enfants?” (Bâ, 2001: 45);

“Si semblables physiquement, pourquoi ont-elles des caractères différents?” (Bâ, 2001: 80);

“Le modernisme ne peut donc être, sans s’accompagner de la dégradation des moeurs?” (Bâ, 2001: 82);

Et je m’interroge. Et je m’interroge. Pourquoi? Pourquoi Modou s’est-il détaché? Pourquoi a-t-il introduit Binetou entre nous? (Bâ, 2001: 82).

EM 1: “Where to lie down?” (Bâ, 1989: 3);

“Leave? Start again at zero, after living twenty-five years with one man, after having borne twelve children? Did I have enough energy to bear alone the weight of this responsibility, which was both moral and material?” (Bâ, 1989: 40-41);

“Physically so similar, why are they so different in character?” (Bâ, 1989: 76);

“Does it mean that one can't have modernism without a lowering of moral standards?” (Bâ, 1989: 78);

“And I ask myself. I ask myself, why? Why did Modou detach himself? Why did he put Binetou between us?” (Bâ, 1989: 57).

EM 2: “Nereye uzanmalı?” (Bâ, 2016:7);

“Ayrılalım mı? Bir adamla yirmi beş yıl yaşayıp, on iki çocuk doğurduktan sonra sıfırdan mı başlayayım? Bu ahlaki ve maddi sorumluluğun yükünü taşıyacak yeterli enerjim var mıydı?” (Bâ, 2016: 43);

“Fiziksel olarak bu kadar benzedikleri halde karakterleri neden bu kadar farklı?” (Bâ, 2016: 79);

“Bu, ahlak düzeyi düşmeden modernleşilemez mi demek?” (Bâ, 2016: 81);

“Ve kendime soruyorum. Niye, diye soruyorum kendime. Modou neden kendisini benden uzaklaştırdı? Niye aramıza Binetou’yu soktu?” (Bâ, 2016: 60).

Erek metin okuyucusuna Wolof kültürüne ait bu sözlü geleneği ve duyguyu aktarabilmek için kaynak metindeki seslenme, ikileme, eksilti ve soru işaretli cümleleri gibi sözlü geleneği yansıtan anlatım ve yazım şekillerinin korunarak erek metne aktarıldığını söylemek mümkündür. Bu çerçevede, çevirmenin matriks norm düzeyinde bir tercih yaptığı ve bu çevirinin kaynak metin odaklı olması nedeniyle “yeterli” bir çeviri olduğu tespit edilmiştir. Metinsel- dilsel norm düzeyinde incelendiğinde ise çevirinin eşdeğerliğin sağlanması amacıyla sözcüğü sözcüğüne aktarım yöntemi ile yapıldığı tespit edilmiş olup, erek kültür okuyucusu tarafından anlaşılır olmayı hedeflemesi nedeniyle “kabul edilebilir” olduğunu söylemek mümkündür.

Örnek-23:

Eserdeki sözlü anlatım tekniğini yansıtan bir diğer unsur ise yazım biçimidir. “Epistolary roman” olarak adlandırılan “mektup roman” biçiminde yazılan eserde Bâ'nın ifadeleri ve sözcük yapıları, konuşmadan yazıya geçişte değişmemektedir (Jagne, 2004). Romanın kültür ve topluma karşı bilinçli görüşmeleri ve mektup formunda ortaya çıkan kişiselleştirilmiş, samimi düşünceler arasındaki sürekli hareketi ve kahramanların hem içerden hem dışarıdan hayatın belirli yönlerini keşfetmesini sağlayan sosyo-politik bir yol olması önlenmektedir (Latha 2002: 183). Mariama Bâ, kadınların karşılaştığı boyun eğme seviyesini vurgulamak için mektup türünü kullanmaktadır. Tür seçimi, okuyucunun metni daha anlaşılır bir biçimde okuyabilmesi ve mesajın daha derin bir şekilde hissedilmesi için bir araç olarak kullanılmaktadır. Eserin epistolar formunun ve Bâ'nın yaratıcılığının bu türü kullandığının kanıtı olarak, *Uzun Bir Mektup*, eşinin ölümüne üzülen Ramatoulaye'nin, arkadaşı Aissatou'ya yazdığı mektupta durumunu ifade eden bir mesaj ile başlamaktadır.

KM: “Aissatou, j'ai reçu ton mot. En guise de réponse, j'ouvre ce cahier, point d'appui, dans mon désarroi: notre longue pratique m'a enseigné que la confiance noie la douleur.” (Bâ, 2001:7).

EM 1: “I have received your letter. By way of reply, I am beginning this diary, my prop in my distress. Our long association has taught me that confiding in others allays pain.” (Bâ, 1989: 2).

EM 2: “Mektubunu aldım. Cevap niteliğinde bu günlüğe başlıyorum, zor günümdeki desteğim. Uzun beraberliğimiz bana paylaşmanın acıları hafiflettiğini öğretti.” (Bâ, 2016: 5).

Eserin ilk cümlesi, epistolar forma vurgu yaptığı için okuyucunun dikkatini çekmektedir. Ayrıca romanın geneli hakkında yorumlayıcı bir bakış açısı sağlamak ve Ramatoulaye'nin kocasının çok eşli evliliği, ölümü ve uyulması gereken geleneklerle uğraşırken mücadele ettiğini göstermektedir. Ancak kaynak metinde cümle, bir seslenme ifadesi olan “*Aissatou*” ile başlamasına rağmen, İngilizce dilindeki çevirisi olan erek metinde ve Türkçe çevirisinde de seslenme ifadesinin çevirmenin kararı doğrultusunda matriks norm düzeyinde bir tercih olan, Newmark'ın çıkarma yöntemi kullanılarak erek metne çevrildiği görülmektedir. Metinsel-dilsel norm düzeyinde incelendiğinde ise çevirinin sözcüğü sözcüğüne aktarım yöntemi ile erek kültürdeki eşdeğerliğinin korunmaya çalışıldığı tespit edilmiştir. Bu nedenle çevirmenin her iki norm düzeyindeki tercihleriyle erek kültüre yakınlığı nedeniyle çevirinin “yeterli” olduğu tespit edilmiştir.

Örnek-24:

Uzun Bir Mektup eserinin giriş bölümünde, yazarın her iki cinsiyete de saygı gösterdiğini sembolize eden bir ithaf cümlesi bulunmaktadır. İnsanlık, bireylerden oluşur ve her birey, bütünü ayrılmaz bir parçasıdır. Bâ, kadınlar ve erkekler arasındaki düşmanlığın aksine, her iki cinsiyetin de toplumun bir bütün olarak yararına birlikte çalışmasını savunmaktadır. Dolayısıyla, bu ithaf cümlesi, Bâ'nın, toplumsal cinsiyet eşitsizliğini destekleme eğiliminde olanlara, herkes için daha iyi bir yaşam biçimi yaratmaya eğilimli olanların vicdanına ilham vermektedir. Bâ için kadınlar, dönüştürülmüş bir topluma duyulan ihtiyacı fark etmeli, bu nedenle bu davayı savunma çağrısı yapmalıdır. Umutları, genç nesiller boyunca geleneğe olan olumsuz bağlılığın kırılacağı, gelenek ve kültür karşısında kadınlara eşit davranacak ve onlara saygı duyacak yeni bir uygulama yönteminin ortaya çıkacağı yönündedir.

KM: “À toutes les femmes et aux hommes de bonne volonté.” (Bâ, 2001).

EM 1: “To all women and to men of good will.” (Bâ, 1989).

EM 2: “Tüm kadınlara ve iyi niyetli erkeklere.” (Bâ, 2016).

Bu ithaf cümlesi ile Bâ, kadınların durumunu anlatmak için daha derin bir anlam ortaya koymaktadır. Ancak eserin kaynak metninde geçen “...de bonne volonté” ifadesi, cümlenin başındaki “kadınları ve erkekleri” tamamlayan bir ifadedir. Bu nedenle, Türkçe çevirisinin “*İyi niyetli tüm kadın ve erkeklere.*” şeklinde yapılmasının daha doğru olacağı söylenebilmektedir. Erek metnin çevirisinde sözcüğü sözcüğüne çeviri yönteminin benimsenmiş olduğu ve tamlamanın eksik çevrilmesi göz önünde bulundurularak metinsel-

dilsel normlar çerçevesinde “kabul edilebilir” ancak “yeterli olmayan” bir çeviri olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Matriks normlar çerçevesinde ise cümle yapısının korunduğu tespit edilmiş olup çevirinin kaynak metne yakın olması nedeniyle “yeterli” olduğunu söylemek mümkündür.

Örnek-25:

KM: “Amie, amie, amie! Je t’appelle trois fois*.” (Bâ, 2001:4).

EM 1: “My friend, my friend, my friend. I call on you three time*.” (Bâ, 1989: 2).

EM 2: “Dostum, dostum, dostum. Sana üç kez sesleniyorum*.” (Bâ, 2016: 6).

Bahsedilen konunun önemini vurgulamak için kullanılan bir seslenme türü olarak açıklanan üç kez seslenme ifadesi Wolof kültürüne özgü bir davranıştır. Kaynak metinde bu durum metnin sonundaki sözlükte açıklanarak verilmiştir. Erek metne, metinsel-dilsel normlar çerçevesinde, sözcüğü sözcüğüne çeviri yöntemi benimsenerek aktarıldığı tespit edilmiştir. Ayrıca matriks norm düzeyinde bir tercih yapılarak kaynak metinde olduğu gibi ifadenin dipnot ile açıklanması ve kaynak metindeki cümle yapısının korunarak erek metne aktarılması çerçevesinde incelendiğinde, çevirmenin kaynak kültürün zenginliğini yansıtmaya odaklı bir yaklaşım benimsediğini ve çevirin her iki norm düzeyinde de “yeterli” olduğunu göstermektedir.

Örnek-26:

KM: “Bissimilâi ! Bissimilâi !* Qu’as-tu osé écrire et m’en faire la messagère ! (...)” (Bâ, 2001: 75).

EM 1: “Bissimilai! Bissimilai! * What was it you dared to write and make me messenger of? (...)” (Bâ, 1989: 71).

EM 2: “Bismillah! Bismillah!* Sen neler yazıp beni de ulak yaptın? (...)” (Bâ, 2016: 73).

İkileme, benzetme ve ünlem cümleleri metinsel-dilsel normlar kapsamında incelendiğinden daha önceki bölümlerde bahsedilmişti. Metinsel-dilsel normlar kapsamındaki ikileme cümlelerine yönelik verilen bu örnekte İslam ve Wolof kültürüne ait bir diğer geleneksel ifade eserin başkahramanı Ramatoulaye’nin komşusu Farmata ile yaptığı konuşmada görülmektedir. İkileme şeklinde ve şaşkınlığı ifade etmek için kullanılan “*Bismillah! Bismillah!*” (Bâ, 2016: 73) ifadesi erek metne uyarlama yöntemi ile aktarılmış ve kaynak metinde belirtildiği şekliyle ikilemenin neden yapıldığı hakkında

dipnotla bir açıklama yapılmıştır. Bu örnekte de diğer örneklerde olduğu gibi bilgi verilerek kaynak kültürün zenginliğini yansıtmaya odaklı bir yaklaşım benimsendiği görülmektedir. Matriks norm düzeyinde bir tercih yapılarak kaynak metindeki cümle yapılarının korunduğu ve erek metinde ikileme yapılan her bir sözcükten sonra da ünlem işareti (!)'nin kullanıldığı gözlemlenmiştir. Matriks ve metinsel-dilsel normlar düzeyinde yapılan tercihlerle çevirinin kaynak metne yakınlığı nedeniyle “yeterli” bir çeviri olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Örnek-27:

KM: “Une si longue lettre”
EM 1: “So long a letter”
EM2: “uzun bir mektup”

Eserin kaynak metin başlığında geçen “*si*” ifadesi “*öyle, öylesine, o denli, o kadar*” anlamına gelmektedir (Saraç, 2009:430). Ve bu ifade İngilizce çevirisine de “*öyle, öyle...ki, o kadar, bu kadar*” anlamına gelen “*so*” ifadesi ile aktarılmıştır (Dictionary Cambridge). Bu kapsamda, “*si*” ifadesinin Türkçe’ye aktarımı “*-ce, -ca*” eki ile verilebilir ve “*Uzunca Bir Mektup*” olarak Türkçe’de ifade edilebilmektedir. Ancak eserin Türkçe çevirisinin başlığında bu ifade çevirmen tercihi olarak, çıkarma yöntemi ile metinden çıkarılmış ve başlık “*Uzun Bir Mektup*” olarak erek metne aktarılmıştır. Bu nedenle çevirinin metinsel-dilsel norm düzeyinde bir tercihle erek kültür okuyucusu tarafından anlaşılır olması hedeflenerek erek kültürün dilbilgisi kurallarına uygunluğu sağlanarak çevrilmesi, çevirinin “yeterli” bir çeviri olarak gösterilebilmektedir. Matriks norm düzeyinde değerlendirildiğinde ise çeviride “çıkarma” yönteminin kullanıldığı tespit edilmiş olup, ifadenin erek kültüre yakın olmasının amaçlanması nedeniyle çevirinin yine “yeterli” bir çeviri olduğu söylenebilir.

4.4.3.4. Atasözleri ve deyimler

Atasözleri ve deyimler geleneksel değerleri ve kültürü en iyi şekilde yansıtan ifadelerdir. Her dilde, kültürde yazılı veya sözlü olsun esere, anlatıma güç katmak ve zenginleştirmek için kültürün önemli bir parçası olan az sözle çok şey ifade eden atasözleri ve deyimler görülmektedir (Özkan & Gündoğdu, 2011).

Deyimler ise belirli bir kavramı, duyguyu veya durumu dile getirmek için birden çok sözcüğün bir arada kullanılması ile oluşan kalıplaşmış sözlerdir ve o dili konuşan

toplumun geçmişini, yaşam biçimini ve geleneklerini yansıtan önemli ipuçları sağlamaktadırlar (Özkan ve Gündoğdu, 2011). Ancak çeviride bir kültürün aktarılmasında en fazla güçlük çekilen ifadelerin başında gelmektedirler. Çevirmen, kaynak metinde kullanılmış atasözleri ve deyimlerin çeviri metinde de benzer etkiyi sağlaması konusunda güçlük yaşayabilmektedir (Göktürk, 2014: 41). Wolof kültüründe kadının toplumda kimi zaman “öteki” konumunda yer aldığını ifade eden birçok atasözü ve deyim bulunmaktadır ve *Uzun Bir Mektup* adlı eserde yazar, Wolof ve Senegal kültürünü yansıtan bu deyim ve atasözlerine çokça yer vermiştir.

Örnek-28:

KM: “On te conseillait des compromis: ‘On ne brûle pas un arbre qui porte des fruits.’” (Bâ, 2001: 35).

EM 1: “You were advised to compromise: ‘You don't burn the tree which bears the fruit.’” (Bâ, 1989: 32).

EM 2: “Sana ödün vermeni tavsiye ettiler: ‘Meyve veren ağaç yakılmaz.’” (Bâ, 2016: 34).

Kaynak metinde geçen, ‘*On ne brûle pas un arbre qui porte des fruits.*’ İfadesinin Türkçe’deki birebir çevirisi “*meyve veren ağaç yakılmaz*”dır. Ancak erek kültürdeki karşılığı “*meyve veren ağaç taşlanmaz*” (TDK, 1992: 1020) olan deyim çevirmen tercihi ile sözcüğü sözcüğüne aktarım yönteminin aksine kaynak metindeki anlamı korunarak aktarma yöntemi ile çevrilmiştir. Metinsel-dilsel normlar düzeyinde bir tercihle yapılan bu çevirinin “kabul edilebilir” ve “yeterli” bir çeviri olduğu söylenebilir. Bu çeviri, matriks normlar çerçevesinde incelendiğinde ise cümle yapısının kaynak metne sadık kalınarak korunmuş olduğu ve ifadenin kaynak metindeki gibi tırnak işareti (“) içerisinde aktarılmış olduğu tespit edilmiştir. Çevirmenin kaynak metin ve yazara sadık kalmayı tercih ederek yapmış olduğu bu çevirinin bu norm çerçevesinde “yeterli” olduğu ifade edilebilir.

Örnek-29:

KM: “Elle perdit tôt un mari cher, éleva courageusement son aîné Mawdo et deux autres filles, aujourd’hui mariées et...bien mariées.” (Bâ, 2001: 31).
EM 1: “Very early, she lost her dear husband; bravely, she brought up her eldest son Mawdo and two other daughters, now married ... and well married.” (Bâ, 1989: 27).
EM 2: “Çok genç yaşta sevgili eşini kaybetmiş ve cesurca en büyük oğlu Mawdo’yu ve şimdi evli olan, hem de çok iyi yerlere gelin gitmiş iki kızını yetiştirmişti.” (Bâ, 2016: 30).

Kaynak metinde geçen “*bien mariées*” ve “*well married*”ın Türkçe’deki karşılığı iyi evliliklerdir. Çevirmen burada metinsel-dilsel norm düzeyinde bir tercihle kaynak metindeki ifadeyi erek kültüre uyarlama yöntemi ile ve genellikle erek kültürde kullanılan “*çok iyi yerlere gelin gitmiş*” ifadesiyle çevirmiştir. Matriks norm çerçevesinde ise erek kültür yazım ve dilbilgisi kurallarına uyularak yapılan bu çeviride kayanka metindeki gibi üç nokta (...) kullanılmadığı ve çevirmenin erek kültür okuyucusu açısından anlaşılır olmayı hedeflediği tespit edilmiştir. Bu nedenle, söz konusu bu çevirinin metinsel-dilsel ve matriks normlar düzeyinde erek kültür odaklı olması nedeniyle “kabul edilebilir” bir çeviri olduğu ifade edilebilir.

Örnek-30:

KM: “A vouloir coûte que coûte épouser une “courte robe” voilà sur hommes du droit chemin.” (Bâ, 2001: 21).
EM 1: “In the desire to marry a "short skirt" come what may, this is what one gets.” (Bâ, 1989: 18).
EM 2: “Bir eksik etekliyle evlenmek sevdasına düşersen olacağı budur.” (Bâ, 2016: 21).

Kaynak metinde geçen “*courte robe*” ve “*short skirt*” ifadelerinin Türkçe’deki birebir karşılığı “*kısa etekli*”dir. “*Eksik etek*” deyimini erek kültürde kadınlar için ve kadınları yermek amacıyla kullanılan ve sözlükteki karşılığı “*kadın*” (TDK, 1992: 441) olarak geçen bir ifadedir. Ancak çevirmen, erek metinde bu ifadeyi sözcüğü sözcüğüne aktarım yöntemi ile çevirmiştir. Çevirmenin Söz konusu ifadenin kaynak metninde tırnak işareti (“) içerisinde verilmesinin aksine ifade tırnak işareti kullanılmadan erek metne aktarılmıştır. Bu nedenle, çevirinin hem metinsel-dilsel hem de matriks normlar

kapsamında erek kültür odaklı olması nedeniyle “kabul edilebilir” bir çeviri olduğu ifade edilebilir.

Örnek-31:

KM: “Et ce temps, tu l’employais à «farcir» ma tête au détriment de jeunes gens plus intéressants.” (Bâ, 2001: 17).

EM 1: “And you would use that time to 'stuff' my head, to the disadvantage of more interesting young people.” (Bâ, 1989: 17).

EM 2: “Ve vaktini benim başımı “şişirmek”le geçirip benim de daha ilginç gençlerle beraber olmamı engelliyordun.” (Bâ, 2016: 19).

Kaynak metinde geçen “*farcir qch de*” ifadesi, “*bir şeyi –ile doldurmak*” anlamına gelmektedir (Saraç, 2009:194). Bu ifade metnin İngilizce çevirisinde de birebir aynı anlamı veren karşılığı ile aktarılmıştır. İngilizce’den dilimize aktarılan çevirisinde ise çevirmen söz konusu bu ifadenin birebir karşılığı olan “*başını şişirmek*” deyimini kullanarak uyarlama stratejisi çerçevesinde ve erek kültürdeki kullanılış biçimiyle aktarmıştır. Metinsel-dilsel normlar kapsamında bir tercih çerçevesinde yapılan bu çevirinin “kabul edilebilir” bir çeviri olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Matriks norm düzeyinde yapılan bir tercihle çevirmenin kaynak metne ve yazara sadık kalarak söz konusu ifadeyi kaynak metinde olduğu gibi tırnak işareti (“) içerisinde belirtmiştir. Çevirinin bu noktada kaynak kültürü yansıtma odaklı olması nedeniyle “yeterli” bir çeviri olduğunu söylemek mümkündür.

Örnek-32:

KM: “Daouda Dieng savait aussi forcer les coeurs.” (Bâ, 2001: 20).

EM 1: “Daouda Dieng also knew how to win hearts.” (Bâ, 1989: 17).

EM 2: “Daouda Dieng kalpleri nasıl kazanacağını da biliyordu.” (Bâ, 2016: 20).

Kaynak metinde geçen “*forcer les coeurs*” ifadesinin erek metindeki birebir karşılığı “kalpleri zorlamak” (Saraç, 2009: 205) olarak geçmektedir. Ancak İngilizce diline yapılan çevirisi ve Türkçe diline yapılan çevirisinde bu ifade metindeki anlamını doğru ve tam bir biçimde yansıtan ve erek kültürde “*ince bir davranış veya güzel bir sözle birinin sevgisini kazanmak, ilgisini çekmek*” (TDK, 1992:771) anlamına gelen “*kalp kazanmak veya*

fethetmek” olarak kullanılan, deyim ile uyarılama yöntemi benimsenerek erek metne aktarıldığı tespit edilmiştir. Bu çerçevede, metinsel-dilsel normlar açısından bakıldığında erek kültür okuyucusu tarafından anlaşılır olmanın amaçlanması nedeniyle “kabul edilebilir” bir çeviri yapıldığı söylenebilmektedir. Matriks normlar çerçevesinde ise çevirinin, kaynak metindeki cümle yapısının korunarak yapılmış olması nedeniyle “yeterli” olduğu söylenebilmektedir.

Örnek-33:

KM: “Écartelés entre le passé et le présent, nous déplorions les «suintements» qui ne manqueraient pas...” (Bâ, 2001: 22).
EM 1: “Torn between the past and the present, we deplored the 'hard sweat' that would be inevitable.” (Bâ, 1989: 20).
EM 2: “Geçmiş ve gelecekarasında kalan bizler kaçınılmaz olan “alın teri”nden nefret ettik.” (Bâ, 2016: 22).

Kaynak metinde geçen ve erek kültürde karşılığı “sızıntı” olan “*les «suintements»*” ifadesi (Saraç, 2009: 446), İngilizce diline “*hard swat*” yani “*alın teri*” (Cambridge) olarak aktarılmış ve erek metne, erek kültürdeki birebir karşılığı olan ve anlamı bozmadan verebilen en iyi ifade olan “*alın teri*” ifadesi ile geçmiştir. Bu örnekte de çevirmenin erek kültür odaklı çeviri stratejisini benimseyerek metinsel-dilsel normlar çerçevesinde sözcüğü sözcüğüne çeviri yöntemini kullandığı tespit edilmiştir. Bu çerçevede, örnek olarak incelenen bu çevirinin Toury’nin öncül normlarından metinsel-dilsel norm kapsamında “kabul edilebilir” bir çeviri olduğu ifade edilebilir. Matriks normlar kapsamında incelendiğinde kaynak metinde tırnak (“) işareti ile belirtilen ifadenin erek metinde de kaynak metne sadık kalarak tırnak (“) işareti ile aktarıldığı tespit edilmiş olup bu açıdan çevirinin “yeterli” olduğu söylenebilmektedir.

Örnek-34:

KM: “Elle est à toi. Je ne te demande que ses os.” (Bâ, 2001: 32).
EM 1: “She is yours. I ask only for her bones.” (Bâ, 1989: 30).
EM 2: “Eti senin, kemiği benim.” (Bâ, 2016: 32).

Kaynak metinde geçen ifadenin birebir karşılığı “Senindir. Senden sadece kemiklerini isterim” şeklindedir. Çevirmenin bu ifadeyi, uyarılama yoluyla, erek kültürdeki

eşdeğerliği olan “*eti senin kemiği benim*” deyimi ile erek metne aktardığı ve metinsel-dilsel normlar çerçevesinde bir tercih yaptığı gözlenmiştir. Çevirinin erek kültür odaklı olması nedeniyle “kabul edilebilir” bir çeviri olduğu söylenebilmektedir. Kaynak metinde iki ayrı cümle halinde anlamı verilen ifadenin erek metinde tek bir cümle içerisinde okuyucuya aktarıldığı tespit edilmiştir. Çevirinin erek kültür okuyucusu tarafından anlaşılır olması nedeniyle matriks norm çerçevesinde “kabul edilebilir” bir çeviri olduğu ifade edilebilir.

Örnek-35:

KM: “Tu passas outre.” (Bâ, 2001: 35).

EM 1: “You took no notice.” (Bâ, 1989: 32).

EM 2: “Ama sen aldırış etmedin.” (Bâ, 2016: 35).

Kaynak metinde “*dikkate almamak*” anlamına gelen “*passer outre à*” ifadesi (Ağıldere, 2011:242), erek kültürde anlamsal karşılığı tam olarak veren ve “*ilgi göstermemek, ilgilenmemek, ilgisiz kalmak*” anlamına sahip olan (TDK, 1992: 48) “*birşeye aldırış etmemek*” deyimi ile erek metne aktarılmıştır. Bu noktada da çevirmenin metinsel-dilsel normlar çerçevesinde bir tercih yaparak sözcüğü sözcüğüne aktarım yöntemini benimsediği, çevirinin eşdeğerliliğinin sağlandığı ve “kabul edilebilir” bir çeviri olduğu ifade edilebilir.

Kaynak metnin aksine erek metinde cümle “ama” ile başlamaktadır. Çevirmen tercihi ile erek kültür okuyucusu tarafından anlaşılır olma amaçlı olarak matriks norm düzeyinde bir tercihle çeviride “ekleme” yapıldığı tespit edilmiştir. Bu nedenle çevirinin matriks norm çerçevesinde “kabul edilebilir” olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Örnek-36:

KM: “Les lumières crues le livraient aux sarcasmes impitoyables de certains qui le taxaient de «loup dans la bergerie».” (Bâ, 2001: 54).

EM 1: “The harsh lights betrayed him to the unpitoying sarcasm of some of them, who called him a 'cradlesnatcher'.” (Bâ, 1989: 51).

EM 2: “Sert ışıklar onu olduğu gibi gösterir, bazılarının acımasız alaylarına maruz bırakırdı. “Kundak hırsız” derlerdi.” (Bâ, 2016: 54).

Kaynak metinde geçen ve “*loup dans la bergerie*” tehlikeli bir kişinin veya ögenin belirli bir bölgeye girişi (Linternaute.fr) anlamına gelen ifadenin Türkçe’deki birebir karşılığı “*koyun sürüsündeki kurt*”tur. Ancak bu ifade İngilizce diline metinsel bütünlük ve anlamı doğru aktarabilmek amacıyla “*kundak hırsızı*” olarak aktarılmıştır. Bu çerçevede, Türkçe diline yapılan çeviri İngilizce dilinden gerçekleştirildiği için aktarım yönteminin kullanıldığı görülmektedir. Çevirmenin bu noktada metinsel-dilsel normlar çerçevesinde bir tercih yaptığı ve kaynak odaklı bir çeviri olması nedeniyle “yeterli” bir çeviri olduğu gözlemlenmiştir. Matriks norm çerçevesinde incelendiğinde ise ifadenin erek metinde, kaynak metinde olduğu gibi tırnak işareti (“”) içerisinde aktarılmış olduğu tespit edilmiştir. Çevirinin kaynak odaklı olması nedeniyle matriks norm düzeyinde de “yeterli” bir çeviri olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü her iki norm açısından da kaynak metne yakınlık söz konusudur.

Örnek-37:

KM: “La honte tue plus vite que la maladie.” (Bâ, 2001: 35).

EM 1: “Shame kills faster than disease.” (Bâ, 1989: 31).

EM 2: “Utanç hastalıktan daha çabuk öldürür.” (Bâ, 2016: 33).

Bu deyim ile Nabou Teyze, oğlu Mawdo'ya ikinci bir eş alması tavsiyesinde bulunmaktadır. Aslında bu deyim Wolof kültüründe bir kadının diğer bir kadın tarafından nasıl değersizleştirilip “öteki” leştirilebileceğini de gözler önüne sermektedir. Wolof sözlü geleneğine ait olan bu deyim kaynak metne sadık kalınarak, metinsel-dilsel normlar çerçevesinde sözcüğü sözcüğüne çeviri yöntemi ile erek metne aktarıldığı tespit edilmiştir. Metriks normlar çerçevesinde ise cümle yapısının kaynak metindeki halinin korunduğu görülmektedir. Her iki norm açısından da çevirinin kaynak metne yakınlığı nedeniyle “yeterli” olduğu ifade edilebilir.

Örnek- 38:

KM: “Une femme doit épouser l’homme qui l’aime mais point celui qu’elle aime; c’est le secret d’un bonheur durable.” (Bâ, 2001: 65).

EM 1: “Woman must marry the man who loves her but never the one she loves; that is the secret of lasting happiness.” (Bâ, 1989: 60).

EM 2: “Bir kadın onu seven adamla evlenmeli, sevdiğiyle asla; devamlı mutluluğun sırrı budur.” (Bâ, 2016: 63).

Kadınların Senegal toplumundaki konumunu yansıtan ve Newmark’ın kültürel unsurlardan “deyimler ve atasözleri” başlığı kapsamında incelenebilecek bir diğer örnek yukarıda belirtilmiştir. Söz konusu bu ifade çevirmen tarafından kaynak metne sadık kalarak, metinsel-dilsel norm düzeyinde bir tercihle aktarım yöntemi ile erek metne çevrildiği görülmektedir. Çevirmenin matriks norm düzeyinde bir tercihle cümleyi, kaynak metnin cümle yapısını koruyarak erek metne aktardığı görülmektedir. Çevirinin heri iki norm açısından da çevirinin kaynak metne yakınlığı nedeniyle “yeterli” olduğu ifade edilebilir.

Örnek-39:

KM: “Les enfants de la petite Nabou, les griots diront d’eux, en les exaltant: «Le sang est retourné à sa source.»” (Bâ, 2001: 40).

EM 1: “The griots spoke of young Nabou's sons, exalting them: 'Blood has returned to its source.'” (Bâ, 1989: 31).

EM 2: “Griotlar, Nabou’nun oğullarından bahsederken “Kan kaynağına geri döndü.” derlerdi.” (Bâ, 2016: 34).

Yukarıda verilen örnek, deyimler çerçevesinde incelenebilecek bir diğer örnektir. “*Kan kaynağına geri döndü*” deyimini ile yazar eserde Senegal toplumuna özgü olan kast sistemini ve bu kastlar arası evliliklerin mümkün olmayacağını ifade etmektedir. Söz konusu bu deyim, kaynak metindeki anlamı korunarak metinsel-dilsel norm kapsamında bir tercihle sözcüğü sözcüğüne çeviri yöntemi ile erek metne çevrildiği görülmektedir. Matriks norm kapsamında incelendiğinde ise ifadenin kaynak metindeki gibi erek metinde de tırnak işareti (“) içerisinde aktarıldığı görülmektedir. Çevirinin hem matriks norm hem

de metinsel-dilsel norm düzeyinde kaynak metne yakın olması nedeniyle “yeterli” bir çeviri olduğunu söylemek mümkündür.

Örnek-40:

KM: “«Mièvre!»la jugeait, en haussant les épaules, Mawdo.” (Bâ, 2001: 52).
EM 1: “Mawdo used to call her 'finicky', with a shrug of his shoulders.” (Bâ, 1989: 47).
EM1: “Mawdo ona “hanım hanımcık” derdi, omuzlarını silkerek.” (Bâ, 2016: 51).

Kültürel unsurları yansıtan unsurlardan olan deyimler kapsamında incelenen bir diğer örnek ise erek metinde geçen “*hanım hanımcık*” ifadesidir. Kaynak metinde “*mièvre*” olarak geçen ifadenin sözlük anlamı “*yapmacıklı, cılız*” olarak geçmektedir (Saraç, 2009: 306). Eserin 1989 tarihli İngilizce çevirisinde ise bu sözcük “kılı kırk yaran, zor beğenen” anlamına gelen “*finicky*” sözcüğü ile çevrilmiştir (Dictionary. cambridge). Ancak erek metinde metinsel-dilsel normlar düzeyinde bir tercih olarak bu ifadenin uyarlama yöntemi ile çevrildiği tespit edilmiş ve bu kapsamda “kabul edilebilir” bir çeviri olduğunu söylemek mümkündür. Ayrıca, cümle yapıları, noktalama işaretleri gibi biçimsel tercihlerin incelendiği matriks norm düzeyinde bakıldığında, kaynak metinde tırnak işareti (“) içerisinde ve ünlem işareti (!) ile vurgulanan kelime, erek metinde sadece tırnak işareti (“) içerisinde verilmiştir. Bu açıklamalar doğrultusunda bu ifadenin çevirisinin metinsel-dilsel ve matriks norm düzeyinde erek kültür odaklı olması nedeniyle “kabul edilebilir” bir çeviri olduğunu ifade etmek mümkündür.

5. SONUÇ

Afrika kıtası günümüzde birçok çalışma alanının konusu olmaktadır. Bu alanlardan biri ve en önemlisi ise edebiyat ve çeviridir. Kıtanın Fransızca konuşulan Sahra Altı bölgesindeki Senegal’de özellikle sömürgecilik sonrası dönemde değişen toplumsal yaşam ile birlikte melez bir kültür görülmektedir. Yazar Marima Bâ, eserlerinde Senegal toplumundaki kadınların çok eşlilik, eğitim, miras sistemi gibi toplumsal sorunlarla mücadelelerinin yanı sıra modern yaşamın getirilerine uyum sağlama çabalarını okuyucuya aktarmaktadır. Özellikle bu çalışmanın konusunu oluşturan *Uzun Bir Mektup* adlı eser, konusu ve anlatım tarzı nedeniyle Afrika kadın edebiyatının ses getiren ve önde gelen eserlerinden birisi olmuştur. Frankofon Senegalli kadın yazarların melez kimliklerinin dil aracılığıyla nasıl ifade edildiği ve sömürgecinin dilinde yazmanın, “öteki” dilinin hem edebiyat dünyasında hem de ötesinde iktidar ve kontrolün yeniden kazanılmasının duygusal bir karar mı yoksa bilinçli bir yol mu olduğu da görülmektedir.

Çeviri ve kültür ilişkisi çağlar boyu süregelen bir olgudur. Bu çerçevede çeviribilim ve kültürbilim iç içe geçmiş iki bilim dalıdır. Toplumların yaşadığı değişimler ile birlikte değişen kültür ve bu kültürün diğer kültürlerle aktarımının çeviri olgusu aracılığıyla yapılması nedeniyle özellikle kültür aktarımının incelenmesi için çeviribilim alanında kültür odaklı birçok kuram ve çeviri yaklaşımı görülmektedir. Bu kültür odaklı yaklaşımlardan birisi ise İsraili bilim insanı Gideon Toury’nin “betimleyici çeviri araştırmaları” yaklaşımıdır. Çalışmada öncelikle Afrika kadın edebiyatı ve bu edebiyat kapsamında kültürün okuyucuya nasıl ve hangi yönleri ile aktarıldığı sosyo-kültürel çerçevede açıklanmış ve eserdeki kültür aktarımı Gideon Toury’nin betimleyici çeviri araştırmaları yaklaşımı kapsamında incelenmiştir. Çünkü yazınsal metni doğru yorumlayabilmek için metin dışındaki göndermeleri bilmek gerekmektedir. Bu noktada yazarın dünya görüşü, yazınsal biçim, yazarın yaşadığı dönem ve onu etkileyen olgulardan oluşan etmenler belirleyicidir. Kültürel unsurların aktarımında Peter Newmark’ın sınıflandırmasından yararlanılmıştır. Bu çerçevede kültürel unsurların aktarımı, eserde yazarın kullandığı dil, yazı biçimi, Senegal kültürüne ait yemek, giyecek, gelenek ve göreneklere ait isimler ile birlikte bir toplumun kültürünü en iyi şekilde yansıtan atasözleri ve deyimler üzerinden değerlendirilmiştir.

Uzun Bir Mektup adlı eser Toury’nin çevirinin doğrudanlığı kapsamında incelendiğinde, dilimize 1989 yılında yapılmış olan İngilizce dilinden aktarıldığı tespit

edilmiştir. Bu nedenle, bazı kültürel aktarımlarda eserin İngilizce çevirisinden kaynaklı olarak, kaynak kültürün aktarımında eksiklikler veya farklılıklar olduğu gözlenmiştir.

Toury'nin çeviri süreci normlarından biri olan matriks normlar kapsamında değerlendirilen dipnotlara eserde sıklıkla rastlanmaktadır. Eserin Türkçe çevirisinde 22 adet dipnot bulunmasına rağmen kaynak metinde 26 adet dipnot bulunduğu tespit edilmiştir. *Uzun Bir Mektup* adlı eser Wolof ve Senegal kültürüne ait birçok kültürel unvanı yansıtan deyim, atasözü ve sözcükler içermektedir. Bu çerçevede eser, melez (hibrid) bir kültürü yansıtmakta ve melez bir dile sahiptir. Söz konusu yerel kültüre ait sözcükler için Bâ, bir Wolof sözlüğü hazırlamış ve kitabın sonuna yerleştirmiştir. Buna ek olarak, genellikle okurlara cümlelerdeki kısa açıklamaları ile bu kelimeleri belirtmiş ve Wolof kültürüne ait kelimeleri italik yazı ile vurgulamıştır. Ancak kaynak metnin aksine, erek metinde dipnotlar, çevirmen tercihi olarak ilgili kelimenin bulunduğu sayfanın sonunda yer almaktadır.

Çevirmenin biçimsel tercihleri de matriks normlar kapsamında incelenmektedir. Kaynak metinde yer alan 27 bölümün erek metinde de 27 bölüm şeklinde, kaynak metne sadık kalınarak çevrilmesi matriks normlar kapsamında “yeterli” bir çeviri olarak değerlendirilebilmektedir.

Metinsel-dilsel normlar bağlamında diliçi kullanım, biçimsel tercihler, dilsel ve dilbilgisel kararlar, eşdeğerlik, uyarlama, yer değiştirme, öykünme, adaptasyon, sözcüğü sözcüğüne çeviri gibi çeviri stratejileri dikkate alınmaktadır. Bu çerçevede, eserin genelinde Afrika kültürünü yansıtan dini öğeler, yemek, kıyafet gibi bir kültürün yapıtaşlarını oluşturan kültürel öğelerin çevirisinin incelenmesinde, metinsel-dilsel normlar düzeyinde tercihler yapıldığı, bu çerçevede uyalama, aktarım ve sözcüğü sözcüğüne çeviri yöntemlerinin tercih edildiği tespit edilmiştir. Dini öğeler, gelenek ve görenekler ve maddi kültür unsurlarını oluşturan yiyecek, giyecek ve şehir isimleri gibi ifadelerin çevirisinde matriks norm düzeyinde bir tercih olarak dipnotla açıklama yöntemi tercih edildiği bu sayede bilgi verilerek kaynak kültürün zenginliğini yansıtmaya odaklı bir yaklaşım benimsendiği tespit edilmiştir.

Eserdeki atasözleri ve deyimlerin bazılarının erek kültürdeki eşdeğerliği ile çevrilmesine rağmen bazılarının ise kaynak kültüre sadık kalınarak aktarım yoluyla çevrildiği gözlemlenmiştir.

Ayrıca eserde kullanılan dil, kadınların sosyo-kültürel yapıdaki yerlerini ve içlerinde buldukları durumu değiştirmek için yapabileceklerini gözler önüne seren, geleneksel ve modern toplumsal kurallar arasında kalmışlıklarını okuyucuya yansıtmaktadır. Bu çerçevede çevirmenin matriks normlar kapsamında bir tercih izlediği ve kaynak metnin cümle yapılarını koruyan bir çeviri yapması nedeniyle bu alt başlıkla ilgili çevirilerin “yeterli” olduğu ifade edilebilir.

Sonuç olarak, *Uzun Bir Mektup* adlı eserdeki kültür aktarımında yerel dile ait yemek, kıyafet, şehirler gibi maddi kültür unsurları, sözlü anlatım tekniği, gelenek ve görenekler ve de atasözleri-deyimler Gideon Toury'nin betimleyici çeviri araştırmaları yaklaşımı çerçevesinde incelenmiştir. Çalışmada ilgili başlıklar altında toplamda 40 örnek incelenmiştir. Matriks norm düzeyinde bu 40 örneğin 15'inin “kabul edilebilir”, 25'inin “yeterli” olduğu tespit edilmiştir. Meinsel dilsel normlar çerçevesinde ise 16 örneğin “kabul edilebilir”, 23'ünün ise “yeterli” olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca yine merinsel-dilsel norm çerçevesinde 2 örneğin hem “yeterli” hem de “kabul edilebilir” olduğu görülmüştür.

Bu kapsamda yapılan incelemelerde, çevirilerde kaynak kültür korunmaya çalışılırken, erek kültüre uygunluğu da göz önünde bulundurulduğundan çevirmenin Toury'nin belirtmiş olduğu “yeterlilik” ve “kabul edilebilirlik” anlayışını benimsediği görülmektedir.

Mariama Bâ'nın *Uzun Bir Mektup* adlı eserinin gerek Afrika kadın edebiyatının en önemli romanlarından biri gerekse Senegal kültürünü en iyi yansıtan romanlardan birisi olması bu çalışmanın temel kaynağı olmasına neden olmuştur. Çok boyutlu olması nedeniyle söz konusu bu eser çeviribilim ve kültürel çalışmalar alanında farklı birçok çalışma ve araştırma konusu olabilecek niteliktedir.

KAYNAKLAR

- Adama, K. (2015). *L'image de la femme africaine au travers des auteurs africains*. Guy Menga "La marmite de Koka m'Bala" et "Mariama Bâ "Un si longue lettre". Almanya: GRIN Verlag.
- Ahmed, I. S. M. (2011). *L'image de la femme dans le roman d'Afrique francophone à travers le thème de la polygamie*. Hartum: Khartoum Üniversitesi.
- Akçay, A. S. (2016). *Modern Afrika Edebiyatı*. *YKY Kitap-lık*, 23(186), 5-57.
- Aksoy, N. B. (2002). *Geçmişten Günümüze Yazın Çevirisi*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Amissine, I. E. (2015). *Feminism And Translation: A Case Study Of Two Translations Of Mariama Bâ: Une Si Longue Lettre (So Long A Letter) And Un Chant Écarlate (Scarlet Song)*, Yüksek Lisans Tezi, Pretoria Üniversitesi, Pretoria.
- Azodo, A. U. (2003). *Emerging Perspectives on Mariama Bâ Postcolonialism, Feminism and Postmodernism*, Asmara: Africa world press Inc.
- Baykan, A. (2005). "Sosyal-Kültürel Faktörlerin Çevirideki Rolü", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (14), 177- 197.
- Bâ, M. (1981). *So Long a Letter*, (Çev. Modupe Thomas), London: Heinemann.
- Bâ, M. (2001). *Une si longue lettre*, Paris: Le Serpent à plume.
- Bâ, M. (2003). "The Political Function of Written African Literatures" *Emerging Perspectives on Mariama Bâ Postcolonialism, Feminism and Postmodernism*, (Asmara: Africa world press 2003), 415-416.
- Bâ, M. (2016). *Uzun Bir Mektup*, (Çev. Nagihan Haliloğlu), İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Beauvoir, S. (1993). *Kadın "İkinci Cins I" Genç Kızlık Çağı*, (Çev. B. Onaran), İstanbul: Payel Yayınları.
- Bhabha, H. K. (2010). *The Location of Culture*. Londra; New York: Routledge,
- Burghardt Du Bois, W. E. (1999). *Africana: The Encyclopedia of the African and African American Experience*. Oxford: Oxford University Press.
- Chaudhry, S. Z. (2013). *African Women Writers and the Politics of Gender*, Doktora Tezi, Glasgow Üniversitesi, İskoçya.
- Clark, A. F. (1999). *Imperialism, Independence, and Islam in Senegal and Mali*. *Africa Today*, 46(3-4), 149-167.
- Eco, U. (2012). "Hemen Hemen Aynı Şeyi Söylemek", *Çeviri Seçkisi II: Çeviri (bilim) Nedir?*. (Haz. Mehmet Rifat). İstanbul: Sel Yayıncılık.

- Engelking, T.L. (2008). "Senegalese Women, Education and Polygamy in Une si longue lettre and Faat Kiné". *The French Review*, 82(2),326-340.
- Erbek, M. (2017). "Çeviri Araştırmaları'nda Tümevarıma Dayalı Akıl Yürütme Üzerine Düşünceler". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10 (52), 113-121.
- Gilbert, E. And Reynolds, J.T. (2016). *Dünya Tarihinde Afrika: Tarihöncesinden Günümüze* (Çev. M. Demirkaya). İstanbul: KÜRE Yayınları.
- Göktürk, A. (2014). *Çeviri: Dillerin Dili*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Harrell-Bond, B. (1980). "Interview: Mariama Bâ." *The African Book Publishing Record*, 6(3-4), 209-214.
- Hofstede, G. v.d. (1990). "Measuring Organizational Cultures: A Qualitative and Quantative Study Across Twenty Cases", *Administrative Science Quarterly*.
- İnternet: "Bâ, Mariama." *Encyclopedia of World Biography*.
<http://www.encyclopedia.com>. Erişim tarihi: 21.01.2017.
- İnternet: Araz, T. (2014). "Feminizm ve Sömürgecilik Sonrası Söylemlerin Örtüşmesi". *Litera*, 15, 263-275.
- İnternet: Arndt, S. (2002). *Perspectives on African Feminism: Defining and Classifying African-Feminist Literatures Author(s)*. Empowering Women for Gender Equity, No. 54 (2002), pp. 31-44. Taylor & Francis, Ltd. <http://www.jstor.org/stable/4548071>. Erişim tarihi: 19.07.2019
- İnternet: Atanga, L. L. (2013). "African feminism?".
<https://www.researchgate.net/publication/236172599>. Erişim Tarihi: 31.01.2018
- İnternet: CNN.com <https://edition.cnn.com/travel/article/car-rapides-senegal/index.html>. Erişim tarihi: 29.06.2019.
- İnternet: Dia, A. T. (1979). «Succès littéraire de Mariama Bâ pour son livre Une si longue lettre» <https://universdesbook.wordpress.com/2013/05/24/succes-litteraire-de-mariama-ba-pour-son-livre-une-si-longue-lettre/>. Erişim tarihi: 18.05.2019.
- İnternet: Dictionary.Cambridge.com.
https://dictionary.cambridge.org/tr/s%C3%B6z%C3%BCk/ingilizce-t%C3%BCrk%C3%A7e/so_1. Erişim tarihi: 23.06.2019.
- İnternet: Diop, P.S. (2002) *Littérature Francophone Subsaharienne: Auteurs Et Œuvres Actuels*, <http://docplayer.fr/21813043-Litterature-francophone-subsaharienne-auteurs-et-oeuvres-actuels.html>. Erişim Tarihi: 23.05.2018
- İnternet: Edson, L. (1993). "Mariama Bâ and the Politics of the Family," *Studies in 20th Century Literature* 17 (1), <https://doi.org/10.4148/2334-4415.1309>, Erişim tarihi: 12.03.2018.
- İnternet: Encyclopedia.com <http://www.encyclopedia.com/history/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/ba-mariama>. Erişim tarihi: 21.10.2017.

- İnternet: Latha; L.H. (2004). The development of critical and cultural literacies in a study of Mariama Ba's So Long a Letter in the South African literature classroom. <https://www.researchgate.net/publication/271305249>. Erişim tarihi: 22.05.2019
- İnternet: Lingua.fr <https://www.linguee.fr/francais-anglais/traduction/que+la+terre+soit+l%C3%A9g%C3%A8re.html>. Erişim tarihi: 26.06.2019
- İnternet: Linternaute.fr <http://www.linternaute.fr/expression/langue-francaise/16824/faire-entrer-le-loup-dans-la-bergerie/>. Erişim tarihi: 23.06.2019.
- İnternet: Mambrol, N. (2016). Homi Bhabha's Concept of Hybridity, <https://literariness.org/2016/04/08/homi-bhabhas-concept-of-hybridity/>. Erişim Tarihi: 16.05.2019
- İnternet: Murphy, D. (2008). Birth of a Nation? The Origins of Senegalese Literature in French. *Research in African Literatures* 39:1. www.researchgate.net/publication/241899839. Erişim tarihi: 18.05.2019.
- İnternet: Ogot, G. A. (1976). The Role of Woman in African Literature, <http://dh.howard.edu/newdirections/vol3/iss1/7>. Erişim tarihi: 19.01.2018
- İnternet: Rangira, B. G. (2001). "Écriture féministe? écriture féminine?: les écrivaines francophones de l'Afrique subsaharienne face au regard du lecteur/critique." www.erudit.org/fr/revues/etudfr/2001-v37-n2-etudfr767/009009ar/. Erişim tarihi: 12.02.2018.
- İnternet: Turner, M. (2009). MARIAMA BÂ (1929-1981). <https://www.blackpast.org/global-african-history/ba-mariama-1929-1981/>. Erişim tarihi: 18.03.2017.
- Jagne, S. F. (2004). *Postcolonial African Writers: A Bio-Bibliographical Critical Sourcebook*. Westport, Connecticut: Greenwood Press.
- Kesteloot, L. (1992). *Anthologie négro-africaine. Histoire et textes de 1918 à nos jours*. Paris: EDICEF.
- Mankaasi, N. C. (2008). *Gender Identity as a Marker of Cultural Crisis in Marriage. A Study of Two West African Novels*. Yüksek Lisans Tezi, Vaasa Üniversitesi, Vaasa.
- Manning, P. (2007). *Francophone Sub-Saharan Africa 1880-1995*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Middleton, J. (2002). *An African Encyclopedia for Students 1-4*. Princeton, N.J.: Charles Scribner's Sons.
- Mortimer, M. (1990). "Enclosure/disclosure in Mariama Ba's Une si longue letter". *The French Review*, 64, 69-78.
- Munday, J. (2012). *Introducing Translation Studies Theories and Applications*. New York and London: Routledge.

- Newmark, P. (1995). *A textbook of translation*. New York: Phoenix ELT.
- Ngom, F. (2012). *Popular Culture in Senegal: Blending the Secular and the Religious,*” in *Music, Performance and African Identities*. New York: Routledge.
- Oğuz, A. (2016). “Virginia Woolf’un Orlando’ Sunda Cinsiyet Değişimi” *Turkish Studies International Periodical for the Languages*”. *Literature and History of Turkish or Turkic*, 21(11), 729-738.
- Özkan, B. ve Gündoğdu, A. E. (2011). “Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Türkçede Atasözleri ve Deyimler” *Turkish Studies. International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 6(3), 1133-1147.
- Raab, J., and Butler, M. (2008). *Hybrid Americas: Contacts, Contrasts, and Confluences in New World Literatures and Cultures*. Tempe: Bilingual Press/Editorial Bilingüe & Münster: LIT Verlag.
- Rahman, F. (1982). *Islam and Modernity: Transformation of an Intellectual Tradition*. Chicago: University of Chicago Press.
- Rutherford, J. (1990). The Third Space: Interview with Homi Bhabha. J. Rutherford (Ed.).. *Identity, Community, Culutre, Difference*. London: Lawrence and Wishart, 207-221.
- Saraç, T. (2009). *Büyük Fransızca- Türkçe Sözlük*. İstanbul: Can Yayınları.
- Simon, E.D., & Obeten, M.I. (2013). “Impact of Pan-Africanism on African Feminism: A Study of Buchi Emecheta’s Destination Biafra.” *International Journal of Humanities and Social Science*, 3 (8), 202-08.
- Şimşek, F. (2013). “Kültürbilim Alanında Yaşanan Kültürel Dönüşümlerin Kültür Odaklı Çeviri Kuramlarına Etkisi”, *Türk Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 258-264.
- Timur Ağıldere, S. (2011). *Fransızca- Türkçe Deyimler Sözlüğü*. Ankara: Pegem Akademi.
- Toury, G. (1995). *Descriptive Translation Studies and Beyond*. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Toury, G. (2012). “Çeviri Normlarının Doğası ve Çevirideki Rolü”, *Çeviri Seçkisi II: Çeviri (bilim) Nedir?*. (Haz. Mehmet Rifat). İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Türkçe Sözlük (1992). *TDK Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tyson, L. (1999). *Critical Theory Today – A User-Friend Guide*. New York/London: Garland Publishing Inc.
- Ülken, H. Z. (1970): *Sosyoloji Sözlüğü*, İstanbul: MEB.
- Yazıcı, M. (2007). *Yazılı Çeviri Edinci*. İstanbul: Multilingual Yayınları.
- Yazıcı, M. (2010). *Çeviribilimin Temel Kavram ve Kuramları*. İstanbul: Multilingual Yayınları.

Yetişkin, E. (2010). “Postkolonyal Kavramlar Üzerine Notlar”. *Toplumbilim Postkolonyal Düşünce Özel Sayısı*, 25(10), 15-21.

Yücel, F. (2016). *Çevirinin Tarihi*. İstanbul: Çeviribilim Yayınları.

Zeytinkaya, D. (2016). “Gideon Toury’nin Erek Odaklı Kuramı Işığında Bedrettin Tuncel’in İnsandan Kaçan Başlıklı Çevirisi”. *Rumeli’de Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (4) 1, 35-47.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, adı : Özge GÜLDERE
Uyruğu : T.C.
Doğum tarihi ve yeri : 20.06.1990
Medenihali : Bekâr
Telefon : 05548047100
e-mail : ozgeguldere@gmail.com

Eğitim

Derece	Eğitim Birimi	Mezuniyet tarihi
Yüksek Lisans	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi	Devam ediyor
Lisans	Hacettepe Üniversitesi	2015
Lise	Etimesgut Anadolu Lisesi	2008

İş Deneyimi

Yıl	Yer	Görev
2016-Halen	T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı	Büro Personeli

Yabancı Dil

İngilizce
Fransızca
Almanca
Bulgarca
İtalyanca

Hobiler

Yaratıcı drama, eleştirel okuma, kamp yapma

